

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

Μήγαρις έχω ἄλλο στο νοῦ μου
πάρει ελευθερία καὶ γλώσσα;
Δ. Σολωμός

Επιμετοασία: Κ. Ν. Παπανικολάου

ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ:

Αγαπ. Τσοπανάκη
Θαν. Νάκα
Θλ. Μαυροφίδου
Θεόδ. Αγγρή

Άννας Ιορδανίδου
Β. Κ. Αναστασιάδη
Ι. Ν. Μπασλή
Γ. Σακελλαριάδη

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΗΤΡΟΠΗ: Γ. Χ. Σακελλαριάδης, Αλ. Ζερβού, Ηλ. Γ. Ματσαγγούρας, Ι. Ν. Μπασλής, Αν. Η. Σακελλαρίου, Άννα Ιορδανίδου

ΕΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟ. 14

ΑΘΗΝΑ ΑΝΘΙΣΗ 1987

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι του περιοδικού ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ «ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ»

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΣΟΛΩΝΟΣ 77, 10679 ΑΘΗΝΑ, τηλ. 3636007

ΣΥΝΔΡΟΜΗ: Εσωτερικού 600, Κύπρος 700

Εξωτερικού Ευρώπη 1000, Αμερική 1200

Τραπεζών, Νομικών προσώπων κτλ. 1500

Τα κείμενα που έχουν υπογραφή εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων.

Η επιλογή της ύλης γίνεται από επιτροπή.

Η *Γλώσσα*, όπως και η *Νέα Παιδεία*, δεν είναι κερδοσκοπική έκδοση.

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο Κ. Ν. Παπανικολάου, Πατησίων 339 Ε
Αθήνα

Για πληροφορίες: Τηλ. 3636007

Τρίτη και Πέμπτη 10-12 π.μ. και

Δευτέρα-Παρασκευή 5.30-8.30 μ.μ.

GLOSSA

Periodical review on linguistic problems

Address: Solonos 77, 10679 Athens, Greece

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ.Ν. Παπανικολάου, Το γλωσσικό δилημμα	σ. 3
Αγαπ. Τσοπανάκη, Προβλήματα της Δημοτικής -το τελικό -ν»	6
Θανάση Νάκα, Τα επιρρηματικά της Νέας Ελληνικής»	19
Όλγας Μαυροφίδου-Ελευθεριάδου, Προβλήματα των ξένων που μαθαίνουν τη γλώσσα μας»	33
Θεόδ. Αγγή, Εκλεκτική μέθοδος, μια λύση στο πρόβλημα της μεθόδου διδασκαλίας των ξένων γλωσσών»	43
Άνας Ιορδανίδου, Ο προφορικός λόγος στο σχολείο»	48
Β. Κ. Αναστασιάδη, Η έννοια της γλώσσας και τα χαρακτηριστικά της ορθής χρήσης της»	53
Ι. Ν. Μπασλή, Γλώσσα και κομματική-πολιτική ιδεολογία»	58
Γ. Χ. Σακελλαριάδη, Απόδοση στα ελληνικά αγγλικών γλωσσολο- γικών όρων»	61
Γλωσσολογικά σημειώματα»	73
Σχόλια»	77
Βιβλιοπαρουσίαση»	79

ΓΛΩΣΣΑ

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΔΙΛΗΜΜΑ

Ποιο θα ήταν το δίλημμα που έχει να αντιμετωπίσει σήμερα ο πνευματικός άνθρωπος, το σχολείο, οι φορείς κτλ. ως προς τη γλώσσα; Μας λένε οι ειδικοί: η συγχρονικότητα που αφορά το σημερινό άνθρωπο και τις ανάγκες του, κι η διαχρονικότητα που είναι θέμα της ιστορικής γλωσσολογίας δηλ. των ειδικών. Έτσι εφησυχάζουν ως προς το δεύτερο κι αφοσιώνονται με ζέση στο πρώτο. Καλλιεργούν τη σύγχρονη γλώσσα στο σχολείο, αλλά και τις παλαιότερες μορφές της, υποβαθμισμένες τώρα, κι ειδικότερα την αρχαία μορφή της, με διάφορους τρόπους. Γιατί στο γενικό λύκειο ακολουθούν τον παλαιό τρόπο προσέγγισης με ένα βιβλίο μάλλον αποτυχημένο, ενώ στο πολυκλαδικό δοκιμάζουν τον αντίστροφο δρόμο δηλ. από το σήμερα προς το χτες. Δεν ξέρω αν αυτό γίνεται πειραματικά ή μια και το άρχισαν, θα το συνεχίσουν χωρίς καμμιά ανατροφοδότηση. Δηλ. για την ώρα ακολουθούν ένα μικτό σύστημα που δεν προγραμματίστηκε για να καταλήξει κάπου και να γίνουν μετά οι απαραίτητες παιδαγωγικές ενέργειες.

Αυτή λοιπόν είναι η κατάσταση σήμερα. Δεν τόλμησαν να προχωρήσουν σε μια τίμια αντιμετώπιση του προβλήματος, την κατάργηση των Αρχαίων Ελληνικών, και να περιορίσουν τη διδασκαλία στη σύγχρονη νεοελληνική γλώσσα μόνο. Μάλιστα το γλωσσικό βιβλίο του Γυμνασίου έχει και νύξεις που οδηγούν προς τις παλαιότερες μορφές της γλώσσας μας και μια μικρή ιστορία της διδάσκεται στην Γ' τάξη του. Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά; Χωρίς ψευτοδικαιολογίες κι άλλα παρόμοια, όπως η διδασκαλία των αρχαίων από μεταφράσεις, το δίλημμα λειτουργεί. Τόσο μάλιστα, ώστε οι «συγχρονίζοντες» να αναλύονται σε ύμνους για το αρχαιοελληνικό πνεύμα, ενώ οι «διαχρονίζοντες» να βεβαιώνουν κι αυτοί ότι βέβαια η σύγχρονη γλώσσα έχει τα πρωτεία αλλά... Κι έτσι όλοι αποδείχνονται ανιστορικοί έτσι όπως εμπλέκονται στον κυκεώνα αυτόν. Γιατί το πρόβλημα είναι ότι όλοι πάσχουν από το σύνδρομο μιας ενοχής που πάει πέρα από τα καθημερινά πράγματά κι ανεβαίνει προς το επίπεδο των διαχρονικών αξιών που κυκλοφορούν στον κόσμο μας από την εποχή των αρχαίων και δε σταμάτησαν ποτέ να λειτουργούν είτε σαν αντίπαλο δέος είτε σαν κατάσταση εδραιωμένη.

Γιατί όμως χαρακτηρίσα τους όμαιμους αυτούς ανιστορικούς; Γιατί σήμερα κυκλοφορούν στην «αγορά του πνεύματος» όχι και λίγοι κώδικες, δηλ. ο σύγχρονος, ο καθαρευουσιάνικος, ο εκκλησιαστικός κι ο αρχαίος, για να περιοριστούμε στους κύριους. Ο καθένας τους υπηρετεί κι ένα τμήμα της σύγχρονης ζωής, όσο το υπηρετεί. Γιατί λοιπόν οι νεοπροσήλυτοι των ιδεών δε ζητούν και τη μεταγλώττιση των εκκλησιαστικών κειμένων, μια και η υπόθεση αυτή έχει την προϊστορία της; Τι λογής αναστολές τους εμποδίζουν;

Και δεν είναι μόνο αυτά. Όπως ξαναέγραψα σ' ετούτο το περιοδικό, η καθαρεύουσα ήταν εκείνη που τροφοδότησε το νεοελληνικό κράτος με το διοικητικό πριν απ' όλα λεξιλόγιο, που δεν ήταν δυνατό να το διαθέσει η λαϊκή γλώσσα έτσι όπως συρρικνώθηκε κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Κι αυτή όμως το πήρε —αφού δεν ήταν γλώσσα, κι αυτό είναι μια άλλη ιστορία— από την αρχαία κι όλα αυτά πέρασαν στη νεοελληνική —παράδειγμα πολύ χαρακτηριστικό είναι σήμερα οι μεταγλωττίσεις του ποινικού κώδικα κι άλλων δικαστικών κειμένων, όπου συνωθούνται λόγια κι λαϊκά στοιχεία ακατάπαυστα. Κι ύστερα το πλήθος των λέξεων που εξακολουθούν να λειτουργούν από τον Όμηρο ως τα σήμερα πού τοποθετούνται; Σε ποιο υποφάκελο γλωσσικό θα τακτοποιηθούν;

Ας υποθέσουμε τώρα ότι υπέγραψαν τη ληξιαρχική πράξη θανάτου των αρχαίων ή ότι τους διδάσκουν και στο λύκειο από μετάφραση. Τι θα γίνει τότε, δηλ. μετά δέκα έως σαράντα χρόνια. Προφήτης βέβαια δεν έχω καμμιά διάθεση να γίνω, αλλά το βέβαιο είναι ότι με την πάροδο των χρόνων η ιστορία της γλώσσας μας θα διδάσκεται, φαντάζομαι, στους ειδικούς δηλ. στους φιλόλογους, ενώ όλος ο κόσμος δε θα έχει καμμιάν ή πολύ λίγη επαφή με τις παλαιότερες μορφές της. Στο μεταξύ όμως η σημερινή νεοελληνική γλώσσα περιέχει ένα πλήθος παλαιότερων λέξεων κι η γραμματεία μας διακινήθηκε για δυο-τρεις αιώνες με ένα γλωσσικό όργανο που μέχρι πριν από λίγα χρόνια ήταν το επίσημο. Τι θα γίνουν όλα αυτά;

Με άλλα λόγια πρέπει να παραδεχτούμε ότι το γλωσσικό μας ζήτημα εξακολουθεί να υπάρχει, μόνο που άλλαξαν οι συσχετισμοί: τώρα επίσημη γλώσσα είναι η νεοελληνική —πάλαι ποτέ δημοτική— ενώ η καθαρεύουσα δε χρησιμοποιείται παρά από πολύ λίγους ασυγχρόνιστους πια και παράτερους. Έτσι οι ρόλοι άλλαξαν, αλλά κανένας δε μπορεί να αλλάξει το παρελθόν, αυτή είναι η ιστορία μας. Παρατηρώ επίσης ότι σε κείμενα σύγχρονα η παράθεση καθαρευουσιάνικων αποσπασμάτων από το Ροΐδη λ.χ. γίνεται με μεγάλη ευκολία, ότι η στάση πολλών απέναντι στον ηττημένο είναι πιο ήπια, ότι η χρήση καθαρευουσιάνικων τύπων, ιδιαίτερα σε ειρωνικά κείμενα, είναι άφθονη, ότι

γενικά το κλίμα άρχισε να ημερεύει κι ο καθένας χρησιμοποιεί πια ό,τι τον βολεύει. Ας αφήσουμε και τα απολιθώματα, όπως τα ονόμασαν, που έχουν περάσει στην καθημερινή χρήση και δεν αχρηστεύονται με τίποτα.

Το πρόβλημα λοιπόν είναι πολύπλοκο κι όσοι ακολουθούν μια στάση άτεγκτη, δε νομίζω ότι κινούνται, έστω για την ώρα, στον ορθό δρόμο. Η οδός είναι μακρά και το πανδοχείο δε φαίνεται ακόμα στον ορίζοντα. Πρέπει δηλαδή να σταθούμε κάπου και να κουβεντιάσουμε σοβαρά κι υπεύθυνα. Ιδιαίτερα για το σχολείο (δημοτικό και μέσο) από όπου περνάει όλος σχεδόν ο μαθητικός πληθυσμός, οι αυριανοί πολίτες και χρήστες του γλωσσικού μας οργάνου. Η γενιά που σήμερα σηκώνει το βάρος των προβλημάτων, έχει και το χρέος να προσφέρει τη δική της λύση, ανεξάρτητα από τις μελλοντικές εξελίξεις. Δεν είναι δυνατό να περάσει από τη σκηνή αδιάφορη κι απροβλημάτιστη.

Και θα πρόσθετα τελικά: ας μην περάσει από το νου κανενός ότι ο τρόπος που θέτω το ζήτημα είναι μάλλον «ύποπτος»: πρόκειται δηλ. για υπεκφυγή κι όχι για «θαρραλέα» αντιμετώπισή του. Ένα τέτοιο συμπέρασμα θα ήταν η έσχατη πλάνη, όπως και κάθε άλλη προσπάθεια «πιλοφορίας» που δεν οδηγεί παρά μόνο στους γνωστούς μονόδρομους. Το πρόβλημα υπάρχει, λειτουργεί, είναι μια κατάσταση που επιβάλλει σοβαρή μελέτη, όπως κι αν την ονομάσει κανένας, δηλ. αστική ή σοσιαλιστική ή δεν ξέρω πώς αλλιώς. Ας μην «κορυβαντιούν» οι μεν ή οι δε με τις μονοσήμαντες λύσεις. Η ζωή κι ιδιαίτερα η πνευματική ζωή δε μας έχει συνηθίσει με απλά ή και απλοϊκά προβλήματα. Αντίθετα μας «πληρώνει» με γραμμάτια ληξιπρόθεσμα σε χρόνο ανύποπτο, όταν εμείς δοκιμάζουμε την απλούστευσή τους. Δεν τρέφω και πολλές ψευδαισθήσεις, αλλά ελπίζω ότι αυτή τη φορά δε θα πέσομε στο «λάκκο των λεόντων».

Κ. Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Αγαπητού Τσοπανάκη
Ακαδημαϊκού, ομότιμου καθηγητή Παν/μίου Θεσ/νίκης

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ — ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ -ν

(συνέχεια από το προηγούμενο)

Η σειρά την οποία θα ακολουθήσουμε είναι η εξής: Α'. Τα άκλιτα *δεν, σαν, μην*. Β'. Το οριστικό και αόριστο άρθρο *τον, την, έναν, μιαν*. Γ'. Το οριστικό και αόριστο άρθρο με επιθετικόν προσδιορισμό. Δ'. Οι άναρθροι επιθετικοί προσδιορισμοί και τα άναρθρα ουσιαστικά. Ε'. Οι αντωνυμίες *αυτός-ή, τούτος-η, εκείνος-η, τον-την-την*. ΣΤ'. Οι αντωνυμίες και τα αντωνυμικά επίθετα *καθένας-μιά, κανένας-μιά, κάποιος-α, όποιος-α, οποιοσδήποτε-αδήποτε, ποιος-α, τέτοιος-α, άλλος-η, όλος-η, πολύς-πολλή, πόσος-η, τόσος-η*. Ζ'. Κύρια ονόματα, επώνυμα και τοπωνύμια.

Οι φωνητικές κατηγορίες που θα μας απασχολήσουν είναι φυσικά η παράλειψη και η διατήρηση του -ν. Κάθε μία όμως από αυτές περιλαμβάνει δύο υποκατηγορίες, οι οποίες είναι ανάγκη να διερευνηθούν: 1. Παράλειψη αντίθετη με τους φωνητικούς κανόνες της προφορικής δημοτικής, και 2. Παράλειψη σύμφωνη με τους κανόνες αυτούς (ύστερα από την αφομοίωση του -ν). 3. Διατήρηση σύμφωνη με τους φωνητικούς κανόνες που αναφέραμε, και 4. Υπέρβαση των κανόνων αυτών και γενική χρήση του -ν, ανεξάρτητα από το είδος των συμφώνων που ακολουθούν. Εξετάζεται, όπως είπαμε, η τύχη του -ν και με τις λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν. Θα ονομάσουμε επομένως τις κατηγορίες αυτές: 1. Παράλειψη. 2. Αφομοίωση. 3. Διατήρηση. 4. Επέκταση.

Α. *Δεν, σαν, μην*

1. Παράλειψη: *Δε μπορεί, δε μπορούσε, δε ξέρω, δε πιστεύω, δε πρόκειται, κλπ.*

Σα άτομα (και σα ομάδα), σα καρφωμένος, σα μπορεί, σα προπομπός, σα τρελλοί, κλπ.

Ας μη αντιμετώπιζε, να μη ασχολείται, να μη είναι οξείς, να μη έκαναν, να μη ισοφάριζε, να μη κατάλαβε, ας μη ξεχάσουμε, να μη ξεχάσαμε, μη το ξεχνάτε, μη το πεις, να μη τον βοηθήσει, να μη του συμπεριφέρονται, κλπ.

2. Αφομοίωση: *Δε βλάπτει, δε γίνεται, δε γινόταν, δε γνώριζε, δε ζητάει κανείς, δε θα βρεις, δε θα σωπάσω, δε θέλεις, δε θέλω, αν δε λαθεύω, δε νομίζω κλπ.*

Σα βορεινός γιαλός, σα γυναίκες, σα θυμονιά (sic), σα μάθη, σα με

μεταχειρίζονται έτσι, σα μιαν αντάρα κρυφή, σα μούρα, σα μωρός, σα νεαρή, σα σπουδαστή, σα σύνολο, σα φίδι, σα φτάσετε.

Ας μη βαυκαλιζόμαστε, μη βγάλουμε, να μη βουλιάξουμε, να μη γνωριστούν, να μη διαβάζουμε, να μη θέσουν, μη λάχη, να μη μεταφερθούν, μη φοβάσαι, να μη φύγετε, να μη χαλάση, κλπ.

3. *Διατήρηση: Δεν απάντησε, δεν έβαλε, δεν είχε, δεν μπορείς, δεν ντρέπονται, δεν ξέρω, δεν το πιστεύω, δεν τον είδα, κλπ.*

Σαν κλειστό κλαμπς (!), σαν κτίριο, σαν οργανισμούς, σαν τέτοια, σαν τέρψη, κλπ.

Να μην αναδεύη, να μην αναφέρω, μην ανησυχείτε, να μην ασχολείται, να μην έλθη, να μην κακοκαρδίση, να μην κάνουμε λόγο, μην κεραινώς του Δία (ακολουθεί ρήμα, = μήπως), μην ξεχνάτε, να μην παρουσιάζονται, να μην προκαλούν, να μην τρώη, να μην υπάρχουν, κλπ.

4. *Επέκταση: Δεν βλέπτει, δεν βλέπει, δεν γίνεται, δεν γνωρίζουν, δεν δέχεται, δεν δικαιολογείται, δεν θα κακοφαινόταν, δεν θέλω, δεν θηλάζουν, δεν λείπουν, δεν μας είπε, ο Κοσμάς δεν νικάται (sic), δεν σέβονται, δεν σημαίνει, δεν φαίνεται, δεν φτάνει, δεν χάνεται, δεν χρειάζεται, κλπ.*

Σαν βιολογική ύλη, σαν διαδρομή, σαν μαθητής, σαν μαρξιστή, σαν μέσο, σαν μιαν ανήσυχη, σαν μοναδικό όργανο, σαν να ανάστησε, σαν ριζικό, σαν σημαίνον, σαν σκοτεινιάση, σαν συμπέρασμα, σαν φυσική διέξοδος, σαν χαμόγελο, κλπ.

Να μην γελαστής, να μην γεννήση, να μην δέχονταν, ας μην διατάζωμε, να μην μιλάει, κλπ.

Παρατηρήσεις: Δεν φαίνεται να υπάρχουν ορισμένα εξακολουθητικά σύμφωνα, μπροστά στα οποία θα μπορούσε να πη κανείς ότι το -v διατηρείται συχνότερα. Μπορεί όμως να παρατηρήση κανείς ότι η επέκταση του -v δεν είναι τόσο συχνή όσο η διατήρησή του. Το *μην* εισάγει ρήματα, και μπορεί γι' αυτό να θεωρηθή επίρρημα (όπως και το *δεν*). Το *μη* συνοδεύει επίθετα (και ουσιαστικά), όπως και το *όχι*, και αντιστοιχεί (όπως και το *όχι*) προς το στερητικό *α-*: *μη ώριμος* (=ανώριμος), *η μη αποστολή, η μη δραστηρία επέμβαση, την μη μεταβίβαση, μη μεταλλικά ορυκτά*¹⁴, κλπ. και δεν μπορεί ποτέ να γραφή ή να προφερθή *μην*. Σε μιαν περίπτωση όπως: «σαν γνώση και σαν τέρψη, σαν δημιουργία και σα συγκίνηση» θεωρώ πολύ πιθανό να οφείλεται σε τυπογραφικό λάθος το τελευταίο *σα* παρά σε σκόπιμη παράλλαξη (*variatio*) του λόγου.

Β. Οριστικό και αόριστο άρθρο: τον, την, έναν, μιαν

1. *Παράλειψη: το καθηγητή, στο μπαζέ, το παλμό, το πρόλογο, στο τοίχο μου, κλπ.*

Στη γχιλοτίνα, στη Κατοχή, τη Κομεκόν, τη κούραση, τη περίπτωση, στη πλαγιά, τη ποίηση, στη πρύμνη, στη τάξη, κλπ.

Ένα εκπρόσωπο, πρόκειται για ένα τάφο (bis), σ' ένα τομέα, ένα τόπο, με ένα τρόπο, κατά ένα τρόπο, κλπ.

Για μια ακόμη φορά, να βρούμε μια άκρη, επιχειρούμε μια ανάπτυξη, από μια αποτυχία, δίνουν μια εικόνα, σε μια εποχή, σε μια κατάσταση, θεμελιώνει μια

παιδεία, να δη μια παράσταση, να καταστρέψουμε μια Τράπεζα, σε μια τέτοια υπόθεση, έδωσε μια ώθηση, κλπ.

2. *Αφομοίωση*: Το βράχο, το γάμο, από το δακτύλιο, το δάσκαλο, στο δρομάκο, βρήκε το θάνατο, το θόρυβο, το λόγο, το λόφο, το μαθητή, στο μεσαίωνα, το μύθο, το ναό, το σκελετό, προς το σοσιαλισμό, στο στρατό, το σχηματισμό, το φάκελλο, το χειρισμό, το χιτλερισμό, στο χρόνο και το χώρο, κλπ.

Στη βελτίωση, τη βλάβη, τη βοήθεια, τη διδασκαλία, τη ζωή, τη θέα, τη θέσπιση, τη λογική, τη μόρφωση, τη Νομάρχη, στη σειρά, στη σκλαβιά, στη φόρμα, τη φορολογία, κλπ.

Ός ένα βαθμό, ένα βουλευτή, ένα δημοσιογράφο, ένα ζωγράφο, ένα λαό, με ένα λόγο, ένα μήνα, ένα ρυθμό, με ένα συνδυασμό, σ' ένα χρόνο, ένα χώρο, κλπ.

Έχει μια γεύση, να υιοθετήση μια γλώσσα, σε μια δημοσκοπήση, σε μια δημοτική, σε μια ζώνη, σε μια μέρα, να κυνηγά μια μύγα, θα πάρη μια σειρά μέτρα, για μια στιγμή, για μια φορά, άκουσε μια φωνή, κλπ.

Θα προσθέσω έναν στίχο από έμμετρη (και προσεκτική κατά τα άλλα) μετάφραση βυζαντινού ποιητικού κειμένου όπου γίνεται φανερή αυτή η φοβία του -ν, η οποία είναι τόσο ισχυρή ώστε να μπορέ κάποιος να θυσιάξη και το νόημα ακόμα, φτάνει να μην πάθουν τίποτε οι προφορικοί φωνητικοί κανόνες: «κόπως μικρό έτσι και το μεγάλο». Πώς είναι δυνατό να υποψιαστή και ο πιο λόγιος αναγνώστης ότι αυτά δεν είναι ουδέτερα αλλά αρσενικά, αν δεν προστρέξη στο αρχικό κείμενο — το οποίο ευτυχώς βρίσκεται στην αριστερή σελίδα —, το οποίο λέει: «και κατά μικρόν, η φασι, και τον μέγαν», δηλαδή, «κόπως είναι ο μικρός έτσι κι ο μεγάλος, που λέει ο λόγος».

3. *Διατήρηση*: Τον άλλο, τον ίδιο, τον μπαλτά, τον μεπλά, τον ξεροπόταμο, τον τίμιο, κλπ.

Στην επικοινωνία, την επιφάνεια, την καταπίεση, την περιγραφή, κλπ.

Έναν Άγγλο, έναν Αμερικανό, έναν ασθενή, έναν εθισμό, απορροφούσε έναν έναν τους απογόνους, έναν ιδιαίτερα σιχαμένο, από έναν κανόνα, για έναν καφέ, σ' έναν ξεροπόταμο, σ' έναν πόλεμο, έναν πρόεδρο, έχει έναν προϋπολογισμό, έναν τυφλό, κλπ.

Πρόκειται για μιαν αντίχνευση, μιαν ακόμα αντιστοιχία, μιαν άλλη, με μιαν εμπειρία, με μιαν επιστολή, μιαν ερώτηση.

4. *Επέκταση*: ως τον βαθμό, τον γιατρό του, τον γιο του, τον διάλογο, τον δράκο, τον δρόμο, τον θεατή, τον θόρυβο, τον θρόνο, τον λόφο, τον μήνα, τον ναό, τον νομοθέτη, τον Σουλτάνο, τον φερετζέ, τον χρόνο, κλπ.

Την γεύση, την γνωμοδότηση, την διακονία, την διάσκεψη, την μυρωδιά, την συζήτηση, την συλλογή, την συνέντευξη, στην χώρα, κλπ.

Έναν διάλογο, έναν δρόμο, από έναν θρίαμβο, έναν λόγο, έναν σπουδαστή, με έναν στόχο, έναν στρατό, έναν χαρακτήρα, έναν χειρούργο, σ' έναν χώρο, κλπ.

Μιαν: —

Παρατηρήσεις: Η παράλειψη του -ν γίνεται ιδιαίτερα αισθητή σε τύπους όπως το δακτύλιο, το φάκελλο (αιτιατικές). Διατήρηση του -ν στον τύπο μιαν είναι συχνή μόνο μπροστά σε λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν. Δεν έχω σημειώσει κανένα παράδειγμα του τύπου: μιαν κόρη, όπως δεν έχω σημειώσει

επίσης κανένα με επέκταση του -v, ως πούμε του τύπου: *μιαν βιβλιοθήκη*.

Γ. Οριστικό και αόριστο άρθρο με επιθετικόν προσδιορισμό

Η κατηγορία αυτή, όπως φάνηκε και από τις επιστημάνσεις του κ. Μάνεση και από το γεγονός ότι πέρασε ως συμπλήρωση και τροπολογία στην *Μικρή Νεοελληνική Γραμματική* (2. έκδ. 1975) του Μ.Τ., όπως είπαμε προηγουμένως, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: Η παρεμβολή του επιθέτου ανάμεσα στην αιτιατική του αρσενικού άρθρου με τον τύπο *το* (=τον) ή *ένα* (=έναν), και την αιτιατική του ουσιαστικού (*το βιαστικό κύριο, ένα βιαστικό κύριο*) δημιουργεί με τρόπον αναμφίβολο αυτήν την «μορφολογική ουδετεροποίηση», τον ευνουχισμό δηλ. των αρσενικών και την μετάταξή τους για μια στιγμή στην κατηγορία των ουδετέρων, μια που το άρθρο *το* οδηγεί αμέσως στην έννοια του ουδετέρου, ώσπου να συναντήση κανείς το ουσιαστικό. Έχουμε δηλ. μίαν ψυχολογική εκκενρότητα, ιδιαίτερα όταν το επίθετο είναι δευτερόκλιτο σε -ος. Ξεκινάς λοιπόν με το: *το βιαστικό* και νομίζεις ότι περιμένεις κάποιο ουσιαστικό ουδετέρου γένους, και πέφτεις επάνω στον αρσενικό κύριος, οπότε πρέπει να ξαναγυρίσης πίσω και να επανρθώσης: να ξαναπής δηλ. μέσα σου: *τον βιαστικό κύριο*. Θέλω να ελπίζω ότι αυτό το αίσθημα δεν το έχει μόνο ο φιλόλογος αλλά και κάθε άνθρωπος που γράφει ή ακούει τα Νέα Ελληνικά: Είσαι μετέωρος όταν ακούεις: *το σταθερό του (χαρακτήρα)* όπως και *το σταθερό του (βήμα)*, μετέωρος επίσης και με το *ένα σταθερό (άνθρωπο)* που ακούεται το ίδιο όπως το *ένα σταθερό (στήριγμα)*. Η άμεση δήλωση του γένους με τον πλήρη τύπο του άρθρου (*τον, έναν*), στις περιπτώσεις αυτές ανεξάρτητα από το γράμμα που ακολουθεί (φωνήεν-σύμφωνο, εξακολουθητικό-στιγμαίο) μας βάζει αμέσως στον σωστό νοηματικό δρόμο, που είναι ο πρώτος δρόμος κάθε σωστού λόγου.

Στην περίπτωση του αόριστου θηλυκού *μια* η δήλωση της αιτιατικής με τον πλήρη τύπο *μιαν* μας απαλλάσσει από την ενδεχόμενη —αν και όχι πολύ συχνή— αβεβαιότητα του υποκειμένου ή αντικειμένου: *μια βρώμικη υπόθεση* στην αρχή μιας φράσης, δεν ξέρουμε πού θα καταλήξη, ώσπου να φτάσουμε στο ρήμα: *αποκαλύφθηκε*, και ησυχάζουμε. Αν πρόκειται όμως να διαβάσουμε ή να ακούσουμε: *αποκάλυψε η αστυνομία*, τότε είναι φανερό ότι κι εδώ πρέπει να ξαναρχίσουμε από την αρχή: *μιαν β. υπ.* Με το οριστικό άρθρο *τη* δεν δημιουργούνται τέτοια προβλήματα. Υπάρχουν όμως εκείνα που είπαμε ότι ισχύουν για την δυσκολία να ξεχωρίζουν και να απομνημονεύουν οι μαθητές και οι γραμματισμένοι τα σύμφωνα που ανήκουν στις δύο κατηγορίες (στιγμαία-εξακολουθητικά). Θα ήταν επομένως επιστημονικό λάθος να διδάσκουμε ότι ο τύπος του αρσενικού οριστικού και αόριστου άρθρου είναι στην αιτιατική *τον* και *έναν*, στο θηλυκό όμως είναι αντίστοιχα *τη* και *μια*, ενώ το σωστό είναι, όπως είπαμε *την* και *μιαν* και αντιπαιδαγωγικό να ισχυριζόμαστε ότι οι δυσκολίες για την σωστή τακτοποίηση του τελικού -v σταματούν μόνο στο αρσενικό.

Μαζί με τις περιπτώσεις αυτές συμβαδίζει —εντονότερα μάλιστα— και η σύζευξη άναρθρων επιθετικών προσδιορισμών με ουσιαστικό, για την οποία, όπως είδαμε, είχε κάμει κάποιον λόγο και ο Μ.Τ. Θα τα εξετάσουμε όμως

αυτά στην επόμενη υποδιαίρεση. Περνούμε τώρα στα δείγματα της κατηγορίας που εξετάζουμε.

1. *Παράλειψη*: Στο αθηναϊκό τύπο, στ' ανοιχτό χώρο, στ' απλόχωρό του κήπο, στο ατελείωτο ακόμα διάδρομο, στο άτυχο εκείνο πόλεμο, στο κάτω όροφο, στο κεντρώο χώρο (his) το κρατικό προϋπολογισμό, με το πελώριο βρόντο, με το προχθεσινό σεισμό, κλπ.

Τη κατεστραμμένη πόλη, στη ξύλινη πόρτα, τη τελευταία στιγμή, στη τεράστια πύλη, τη τραγική αυτή περίοδο, κλπ.

Ένα αυθεντικό διάλογο, από ένα άλλο σχηματισμό, ένα απέραντο στίβο, ένα ειδικό κώδικα, ένα κλασσικό τύπο, με ένα κούφιο σμπάρο, έχει ένα ογκώδες (sic) φάκελλο¹⁵, σε ένα οξύ τόνο, ένα ορυμαγδό, ένα περίεργο τρόπο, ένα πλαστικό δρόμο, ένα πολύ δύσκολο χειμώνα, ένα τριαντάχρονο υπάλληλο, ένα τρομερό κρημνό.

Για μια αγαπημένη της μαθήτριά, για μια αυστηρή κριτική, με μια έκδηλη συγκίνηση, σε μια ελεύθερη κοινωνία, σε μια καθορισμένη σειρά, σε μια καλύτερη φώτιση, σε μια όμορφη γυναίκα, σύμφωνα με μια παλιά παράδοση, μαρτυρεί μια πρακτική, διαπιστώνουμε μια τέλεια αποξένωση, σε μια τεράστια σκηνή, κλπ.

2. *Αφομοίωση*: Το βαθύτερο εαυτό του, με το βρώμικο κουβά, το δημόσιο βίο, κατοικούν το δυτικό περίγυρο, το λεκτικό συμβολισμό, το μεγάλο Έρασμο, στο μεταγλωττισμένο αστικό κώδικα, το νέο άνθρωπο, μέσα στο νομικό χώρο, το σημαντικό δεσμό, στο χαμηλοστρωμένο σοφρά, στο δεξί ώμο, κλπ.

Με τη δική της διαμόρφωση, με τη θεωρητική του δύναμη, τη λογική διευκρίνιση, τη μεγάλη γενιά, τη νέα βρεφική του ηλικία, από τη σοβιετική νήσο, στη συγκριτική μυθολογία, τη φιλελεύθερη πολιτική φιλοσοφία, κλπ.

Ός ένα βαθμό, ένα δυσεξεχνίαστο χαρακτήρα, ένα μέλλοντα εχθρό, ένα νατουραλιστικό... Οιδίποδα, ένα νεαρό άνδρα, σε ένα μικρό, ένα συγκεκριμένο στόχο, ένα συνεπή λόγο, κλπ.

Έψαλε μια γαλλική προσευχή, έχουμε μια γενικήν άποψη, για μια διαδοχική πολυμορφία, από μια θεωρητική πεποίθηση, έχουν μια μακρινή ιδέα, φοβούμαι μια μεγάλη καταστροφή, φέρνει μια ριζική αλλαγή, για μια σύντομη ανάπτυξη, κλπ.

3. *Διατήρηση*: Τον άρτιο συλλογισμό, τον έλλογο βίο, τον ίδιο το λόγο, τον κλασσικό ελληνικό διαφωτισμό, τον ουσιαστικό του χαρακτήρα, τον παλιό καλό καιρό, τον πολιτικόν έρωτα, στον πρακτικό βίο, τον πρώτο βασιλιά, τον ψυχικό βίο, κλπ.

Την έκρυθμη κατάσταση, την εξελικτική αντίληψη, στην κλασσική του έκφραση, με την κοινωνική προσδοχή των, την ομαδική συνείδηση, στην οργανική ουσία, κλπ.

Από έναν άλλο σταθμό, σ' έναν αρμονικό κόσμο, έναν ατελείωτο (sic)¹⁶ κατάλογο, έναν καθαρά πρακτικό σκοπό.

Μιαν άλλη έννοια, σε μιαν αντικειμενική οροθέτηση, από μιαν ενδόμυχη τάση, μιαν εξελικτική άθηση, αισθάνθηκαν μιαν ιδιαίτερη χαρά, σε μιαν ολόκληρη ζωή, μιαν ώριμη ζωή, κλπ.

4. *Επέκταση*: Με τον γραφικό συνδυασμό, τον γύρω του χώρο, στον διεθνή

χώρο, για τον δυτικό πολιτισμό, ανάμεσα στον μεγάλο Μοναδικό..., τον νέο κινηματογράφο, τον σ' όλα έξοχο Θησέα, τον στρατιωτικό ακόλουθο, με τον σωστότερο τρόπο, τον χρόνο τον γενικό, κλπ.

Την βαρεία κληρονομιά, από την βόρεια Αφρική, την δημιουργική δομή, την δυναμική γυναίκα, την μερική βελτίωση, την σχολική κλίμακα, την χρονική διεύρυνση, κλπ.

Έναν δυστυχημένο στρατιώτη, έναν σημαντικό ποιητή, έναν σίγουρο ψήφο, κλπ.

Μιαν: —

Παρατηρήσεις: Τα περισσότερο χαρακτηριστικά στοιχεία της κατηγορίας αυτής είναι η απουσία δειγμάτων με επέκταση της χρήσης του τύπου μιαν, όπως σημειώσαμε και στην προηγούμενη κατηγορία. Πρέπει επίσης να προσθέσουμε ότι και στον τομέα της διατήρησης του -ν, και αυτή η κατηγορία και η προηγούμενη δείχνουν ότι το τελικό -ν διατηρείται μόνο μπροστά σε λέξεις που αρχίζουν από φωνήεν, όχι όμως και από στιγμιαίο σύμφωνο. Με άλλα λόγια ο τύπος μιαν δεν συναντιέται μπροστά από κανένα σύμφωνο, συναντιέται όμως μπροστά από φωνήεν. Το πράγμα μου φαίνεται προς το παρόν ανεξήγητο, όταν το συγκρίνουμε με την ισόρροπη συμπεριφορά του τον και την και στις δυο αυτές κατηγορίες σε όλες τις περιπτώσεις, αλλά και του έναν, προπάντων.

Μερικές περιέργες περιπτώσεις, όπως το δεσπόζον ρόλο (και το ογκώδες φάκελλο), το δυτικό περίγυρο δείχνουν πιο επιτακτικά την ανάγκη να γράφεται το τελικό -ν. Αντίθετα, στο δείγμα με το ισχύο σύστημα, φαίνεται πως ο ζήλος του συγγραφέα φιλοδόξησε να «αποκαταστήσει» γνήσια μορφή δευτερόκλιτου ουδετέρου χωρίς το -ν (με πρόβλεψη άραγε να κλίνη τη γενική: του ισχύου;). Από την άλλη μεριά μένει κανείς εμβρόντητος μπροστά σε κατασκευάσματα όπως στο αθηναϊκό τύπο ή στα παραλογοτεχνικά στ' ανοιχτό χώρο και στ' απλόχωρό του κήπο.

Δ. Άναρθρο επίθετο με ουσιαστικό

Σημειώσαμε παραπάνω την διστακτική φροντίδα του Μ.Τ. να υποδηλώσει την δυνατότητα να διατηρηθή το τελικό -ν («[το ν] μπορεί να φυλαχτή») στην αιτιατική του αρσενικού και στον άναρθρο επιθετικό προσδιορισμό που συνοδεύει ουσιαστικό «που αρχίζει από φωνήεν ή όταν ο σύνδεσμός τους είναι στενότερος και ακολουθεί στιγμιαίο σύμφωνο: λίγον καιρό, πολύν καιρό, είδε το λαμπρόν ήλιο, είχε ένα σκληρόν αγώνα» (ΝΓ §184, σ. 83, Μικρή ΝΓ §137, σ. 33). Όπως βλέπουμε και από την διατύπωση και από τα παραδείγματα, ο Μ.Τ. δεν ξεπερνά και στην περίπτωση αυτήν τον γενικό νόμο της αφομοίωσης (και ταυτόχρονης αποσιώπησης ή διατήρησης του -ν), ξεπερνά όμως —έστω και περιορισμένα— τον γενικό εξοστρακισμό του -ν στην αιτιατική των (άναρθρων) αρσενικών επιθετικών προσδιορισμών που συνοδεύουν ουσιαστικά και αυτό είναι ένα ακόμα δείγμα της γλωσσικής του ευαισθησίας. Μπορούμε δηλ. να υποθέσουμε ότι, όπως έγραψε λίγον καιρό, θα μπορούσε να γράψη —ή και θα έγραφε— και σε μέγαλον κίνδυνο, κοντά σε στοργικόν πατέρα, ίσως και απέραντον ορίζοντα, εκτός εάν, όπως υποψιάζομαι, αυτά δεν θεωρούσε ότι

υπάγονται στον «στενότερο σύνδεσμο» που προδιέγραφε ο ίδιος.

Γι' αυτό και εδώ η έρευνά μας θα κινηθή στο ίδιο σχήμα που ακολουθήσαμε ως τώρα, περιλαμβάνοντας ακόμα και τα θηλυκά, μολονότι σε πολύ λίγες περιπτώσεις αυτά θα δημιουργούσαν αμφιβολίες (ως προς την πτώση). Για τα αρσενικά πρέπει να πούμε ότι και τα άναρθρα αρσενικά σε -ος, πριν από τον επιθετικό τους προσδιορισμό ή και χωρίς αυτόν, νομίζω ότι υπάγονται στην ίδια κατηγορία για την άμεση κατανόηση.

1. *Παράλειψη*: Σε κεντρικό αγωγό, διαβεβαίωσε ενδιαφερόμενο Αμερικανό, αναμένουν ούριο άνεμο, δυσεξιχνίαστο, αν όχι μυστικό, χαρακτήρα, τεχνικό εξοπλισμό, από μεγάλο έρωτα, με τρόπο ηχηρό, μετά από λίγο καιρό, με πλούσιο εσωτερικό κόσμο, σε πλατύ ορίζοντα, ως πνευματικό πολιτισμό, με βαθύ πόνο, σε αρύθμιστο πολύλογο, νομοθετημένο προσδιορισμό, με κύριο τίτλο της, σε ξένο τόπο, κατά απερίσκεπτο τρόπο, με αποτελεσματικότερο τρόπο, με ειρηνικό τρ., με κραυγαλέο τρ., κατά λογικό τρ., σε στενόμακρο χώρο, κλπ.

Έδειξε πραγματική αγάπη, με απόλυτη άγνοια, φοβερή αλλοίωση έχουμε, έχει... ιστορική αξία, μεταβλήθηκε σε τουρκογύφτικη γκρίνια, που χρειάζεται αν επιστημονική διατύπωση, χρειάζεται μεγαλύτερη εξήγηση, δείχνει δικαιολογημένη ευαισθησία, μαρτυρούν πυκνή κατοίκηση, σε μοναδική κυβέρνηση, έχει μακρά παράδοση, αποτελεί... ύψιστη τιμή, για τελική υλοποίηση, σε άτολμη υποτίμηση.

2. *Αφομοίωση*: Σε μεγάλο βαθμό, κι ούτε βόγγο βαρύ, με ρυθμό βραδύτερο, εξωτερικό δανεισμό, σε καλό δρόμο, επιφανειακό ζήλο, δημοσιογραφικό θόρυβο, κατά τρόπο θρασύτατο, με βιολογικό καθαρισμό, απλοϊκό λαό, σε αναίτιο λυγμό, για απλό μανδρότοιχο, κάνουν βίο μοναχικό, με αρκετό ρεαλισμό, σημαντικό ρόλο, με βραδύ ρυθμό, με βαθύ σεβασμό, προς πολιτικό συντάκτη, με ελάχιστο φωτισμό, αρκετό χρόνο.

Σε πνευματική δράση, θα επιδιώξη δραστική μείωση, επιτρέπει συνεχή μεταβολή, αποκτά μεγαλύτερη σημασία, αρκετή φθορά στοιχισαν, για πρώτη φορά.

3. *Διατήρηση*: Άκρον ορθολογιστή, μισόν αιώνα, με πρώτον τον Κ.

Νέαν άκρη, το σώμα του κρύβει ευγενικήν ψυχή, με περισσότερη ωριμότητα.

4. *Επέκταση*: Κατά δεύτερον λόγο.

Δ1. Ιδιαίτερες περιπτώσεις

Εδώ μπορούμε να εντάξουμε και τις περιπτώσεις του αρσενικού ουσιαστικού (απλού) ή επιθέτου σε ουσιαστικοποιημένη χρήση, την πρόταξη ή επίταξή του σε οποιαδήποτε συντακτική σχέση (συχνά ως κατηγορούμενο, κατηγορηματικού προσδιορισμού, παράθεσης ή επεξήγησης) για λόγους ύφους κυρίως, όπου η δήλωση της αιτιατικής με -ν επιβάλλεται, και αρκετά συχνά πραγματοποιείται και από πολύ αυστηρούς νυοφάγους (όπως δείχνουν και τα δείγματα που ακολουθούν).

1. *Παράλειψη*: Δείχνει άνθρωπο που, έχουν αρχηγό που, αυτοπεριορισμό των εισαγωγών, με βιασμό τής, δεν θα είχε ποτέ γυρισμό, χωρίς διαγωνισμό, χωρίς δισταγμό, έπαιρναν δρόμο, κάθε θάμνο, τόχαν καημό, από καιρό, ως καρπό της δυστυχίας, για λογαριασμό του, θα έχουν λόγο και αντίλογο, κάθε λόφο,

δημιούργησαν αγωνία και πανικό, περιορισμό της πίσσας, τον Πλάτωνα ως προασπιστή, σε ρυθμό και, με σκοπό τα, με στόχο το, με συμβιβασμό τών, τον κ. Τάδε ως σύμβουλό του, με τίτλο που, κάθε χρόνο (συχνό), ως το 1929, χρόνο που, την θαυμάσια παραλία, χώρο που.

Δημιούργησαν αγωνία (και πανικό), με τη Θήβα, άμεσο εχθρό, την έκρυθμη κατάσταση, μια κατάσταση, τη δικαιολογημένη πολεμική τους, μια πολεμική, στην πρωτοβουλία, μια πρωτοβουλία.

2. Αφομοίωση: Σε τι βαθμό φτάνει, Χ.Χ., εκλεκτό δικηγόρο, σοσιαλισμό δεν έχουμε;

3. Διατήρηση: Η διαίρεση του κόσμου σε ελληνικό και βαρβαρικό, όμως κακόν η Θήβα δεν σ' έχει αναθρέψει, μη μ' αποδείξει καταφρονεμένον, σα ναυαγόν, τον Ιππομέδοντα έχει σταλμένον, και τελευταίον έχουμε τον Φουρκισμένο.

4. Επέκταση: Είτε απόλυτον χαρακτηρίσουμε (είτε σχετικόν τόν...).

Ε. Αυτός-η, τούτος-η, εκείνος-η, τον-τον, την-την

Οι αντωνυμίες αυτές είναι πολύ εύχρηστες, αρκετά συχνά και πριν από έναρθρο ουσιαστικό, που το προσδιορίζουν σαν κατηγορηματικοί προσδιορισμοί. Έτσι, κάθε ξεκίνημα με ουδετερόμορφον τύπο, αυτό, τούτο, εκείνο, τότο, που στην πραγματικότητα αποτελεί αιτιατικήν αρσενικού, δημιουργεί προκαταρκτικήν αβεβαιότητα ώσπου να ακολουθήση το ουσιαστικό: αυτό το θεό λατρεύουν, αυτό το θέαμα μας προσφέρουν, το θέλουμε (=τον θ.). Σε μικρότερον βαθμό και σε ειδικές περιπτώσεις μπορεί να υπάρξουν προσωρινές αβεβαιότητες και με το θηλυκό: αυτή μας έφερε να δούμε (=αυτήν), αυτή μας έφερε να δούμε (το έργο). Γι' αυτό, στις περιπτώσεις που οι αντωνυμίες προηγούνται, παρατηρούμε μιαν συχνότερη τάση να γράφεται το -v.

1. Παράλειψη: Στον αιώνα αυτό, πολυάριθμα ανέκδοτα διηγούνται γι' αυτό (=όν), στον κόλπο αυτό, για τον λόγο αυτό, τον τόπο αυτό, τον τρόπο αυτό, γι' αυτό το γάμο, σ' αυτό τον... διαχωρισμό, απ' αυτό τον κόσμο, στον ατέλειωτο αυτό πόλεμο, κοντά σ' αυτό το σκελετό, κι αν ακόμα πετύχαινε αυτό το σκοπό της, σ' αυτό τον τομέα, σ' αυτό τον τόπο, μ' αυτό τον τρόπο, αυτό το χρόνο. Για τούτο τον κόσμο, πάνω σε τούτο τον πλανήτη, για τούτο το σκοπό. Σαν εκείνο τον, εκείνο τον καιρό.

Να χαρακτηρίση τη διατύπωση αυτή ανελληνίστη, η περιπέτεια έθελεξε αυτή που υπογράφει, αυτή την ανάγκη, αυτή τη Βουλή, σ' αυτή τη γυμνή περιοχή, κι αυτή ακόμα τη διεξαγωγή, γι' αυτή τη δουλειά, αυτή την ενδόμυχη..., αυτή την εποχή, έχει αυτή την ευθύνη, σ' αυτή τη θέση, σ' αυτή την ιστορία, σ' αυτή την κατηγορία, σ' αυτή τη μελέτη, αυτή την πολυτέλεια, μ' αυτή τη σκέψη, αυτή τη φαινή ιδέα. (Τούτη ή εκείνη την έκφραση), τούτη ή εκείνη τη λέξη. Την περίοδο εκείνη, εκείνη την εποχή, εκείνη την ημέρα, είναι διαφορετική από εκείνη την...

2. Αφομοίωση: Απ' αυτό σας (τον πατέρα).

Αυτή μου τη χαρά. Πότε εκείνη σκεφτότανε (=ην). Το δολοφόνησα (=τον), το συνοδεύουν (=τον). Τη βλέπεις, τη βρήκανε, τη γνώριζαν, τη διαβεβαιώνεις, να

τη δουν, να τη ζήσουμε, να τη θεμέλιωνε, να τη λαμπρύνουμε, μάλλον τη λερώνουν, τη συνδυάζει, τη χρειάζοταν.

3. *Διατήρηση*: Τους πιστούς σ' αυτόν αξιωματικούς, εμείς μ' αυτόν είχαμε..., αυτόν ξέραμε, ως αυτόν οι φωνές, εσείς σ' αυτόν, παιδιά μου, απ' αυτόν πήραμε κάτι, γι' αυτόν που τόσες, σ' αυτόν τον γενναίο, αυτόν τον διχασμό, αυτόν τον ίδιο, γι' αυτόν το λόγο, σ' αυτόν το μήνα, μ' αυτόν τον τρόπο, με τον καλύτερο γι' αυτόν τρόπο, σ' αυτόν το χώρο, κλπ. Τον ακολούθησε, δεν τον απομακρύνουν, να μην τον εκλαμβάνουν, τον εξωθούσε, τον έφερναν, τον καταφρονούσαν, τον πηγαίνει.

Μ' αυτήν η αρετή, αυτήν την ευτυχία, αυτήν την ίδια, σ' αυτήν την μετάφραση, μ' αυτήν τέλος υπάρχει, με αυτήν της μητέρας του. Εκείνην που, προς εκείνην που έχει, Την αναζητούν, την αναγνωρίσαμε, την αφορούν, δεν την ένωσαν, να την κάνουν, να την πω, να την υποστηρίξουν, την υφίσταται, την ψάχνουν.

4. *Επέκταση*: Που γι' αυτόν δεν έχει, αυτόν ν' ακούσης πρέπει. Πάνω σε τούτον στοιβάζεται. Δίχως κείνον θάχετε. Τον γονάτισαν, θα τον διαδεχτή, που τον θέλεις, τον θεωρούμε, τον θυμάσαι, να τον μεταπείσουν, τον ρώτησα, τον σκορπίζω, να τον συγχαρή, θα την βγάλη, να την βγάλη, την θεωρούν.

Ει. Έμφαση

Η πρόταξη ή επίταξη της αντωνυμίας τείνει να συντηρήσει το -ν (αυτόν ν' ακούσης πρέπει), δεν λείπουν όμως και τα απρόοπτα:

1. *Παράλειψη*: Πήτε το θρήνο αυτό, για τον σκοπό αυτό, στο χώρο αυτό, πολυάριθμα ανέκδοτα διηγούνται γι' αυτό (=όν).

Χωρίς ν' αναμειγνύεται μ' αυτή, με τη γνώμη αυτή, την εποχή αυτή, να περιληφθούν εκθέσεις σαν αυτή, τη στιγμή λοιπόν αυτή. Την εποχή εκείνη, με την ενέργειά του εκείνη.

2. *Διατήρηση*: Αφιερωμένο σ' αυτόν, για να γυρίσω σ' αυτόν, κούνια που τον κούναγε κι αυτόν, και μαζί μ' αυτόν, μέσα στον κυκεώνα αυτόν, είχαν πάρει την απόφασή τους γι' αυτόν, αλλά μόνον αυτόν, αυτόν ν' ακούσης πρέπει. Ξεπεσμό χειρότερο από τούτον. Όσο κρατούσα κείνον. Από την άποψη αυτήν, με τα απαραίτητα σ' αυτήν λόγια στοιχεία, και από αυτήν ακριβώς πρέπει, εισάγοντας σ' αυτήν, οι εργαζόμενοι σ' αυτήν, και μόνο αυτήν, Εμέ κι εκείνην πρέπει...

Είναι φανερό ότι υπάρχει κι εδώ μεγάλη κύμανση ανάμεσα στην διατήρηση του -ν και την παράλειψη ή αφομοίωσή του. Στο τον (τον) η αφομοίωση είναι σπάνια, κάπως πιο αισθητή όμως στο την (την). Ανάμεσα στα αυτόν-ήν, τούτον-ην, εκείνον-ην, φαίνεται ότι υπάρχουν ποσοτικές διαφορές, τόσο ανάμεσα στις αντωνυμίες τις ίδιες (η τούτος-η έχει την πιο χαμηλή συχνότητα) όσο και ανάμεσα στο αρσενικό και θηλυκό της καθεμιάς. Η εντύπωσή μου από την αποδελτίωση των δειγμάτων είναι ότι το θηλυκό είναι συχνότερο, είναι όμως δύσκολο να είμαστε πιο συγκεκριμένοι, χωρίς την μελέτη της συχνότητας του κάθε τύπου, κάτι που βρίσκεται έξω από τις προθέσεις και τα περιθώρια αυτής της μελέτης.

ΣΤ. Λοιπές αντωνυμίες και αντωνυμικά επίθετα (καθένας-καθεμιά, κανένας-καμιά, κάποιος-α, όποιος-α, οποιοσδήποτε-αδήποτε, ποιος-α,

τέτοιος-α, άλλος-η, όλος-η, πολός-λή, πόσος-η, τόσος-η, τέτοιος-α, κάμποσός-η, δικός (μου, σου, του).

Οι περισσότερες από τις αντωνυμίες αυτές μπορούν να χρησιμοποιηθούν και έναρθρες σαν αντωνυμικά επίθετα, οπότε μεταπίπτουν στις κατηγορίες Β' και Γ'. Εδώ θα πραγματευθούμε μόνο την άναρθρη χρήση τους.

1. *Παράλειψη*: Σε άλλο κομματικό χώρο, είχε κι άλλο προορισμό, χωρίς κανένα περιορισμό, με κανένα τρόπο (συχνό), κάποιο αφινδιαστικό φωτισμό, κατά κάποιο τρόπο (συχνό), κι όλο τον κόσμο (συχνό), σ' όλο τον κάμπο, όλο τον λυρικό Αριστοφάνη, με πιο (sic) ακριβώς τρόπο, με ποιο τρόπο, είχε πολύ ήλιο, με πολύ κόπο, πολύ κόσμο, τέτοιο καιρό, σ' ένα δικό του στόχο. Δεν είχαν καμιά άμεση σχέση, σε καμιά άλλη χώρα, χωρίς καμιά απολύτως μελέτη, χωρίς να τελειώση καμιά από τις..., δεν αποτελούν καμιά εγγύηση, χωρίς καμιά επιβάρυνση, σε καμιά περίπτωση (συχνό), χωρίς καμιά προετοιμασία, χωρίς να έχη καμιά πρόθεση, χωρίς καμιά υπερβολή, χωρίς καμιά υποδομή. Με κάποια αυξημένη προσπάθεια, να εξασφαλίση κάποια διαβεβαίωση, με ή χωρίς κάποια ειδικότητα, να προσδοκούμε κάποια εισβολή, να πάρη κάποια εκδίκηση, με κάποια επάρκεια, αν είχα κάποια επιφύλαξη, με κάποια καθυστέρηση, με κάποια πεποίθηση, σε κάποια στιγμή, με κάποια υπερβολή. Από όλη αυτή την αντιδικία, τι σκέπτεται όλη αυτή την ώρα, όργωσε όλη την, όλη την αλήθεια, σε όλη την Γαλλία, σε όλη την γη, όλη τους τη ζωή. Έχει πολλή την επίδραση. Με πόση αποτελεσματικότητα. Σε τέτοια περίπτωση, για τέτοια ύβρη τιμήθηκε. Με τόση προσπάθεια. Έχει δική του άποψη.

2. *Αφομοίωση*: Χωρίς να κόψουμε κανένα δεσμό, δεν κατακρίνω κανένα συνάδελφο, από άλλο δρόμο, δεν έπαιξε κάποιο ρόλο, με κάποιο συστηματικότερο τρόπο, σε κάποιο σωρό, οποιοδήποτε συμβιβασμό, για ποιο λόγο, πολύ δημοσιογραφικό θόρυβο, με πολύ στόλο, πόσο θόρυβο έκαμε, με τόσο φανατισμό.

Θα έκοβε κάθε άλλη διάθεση, άλλη διέξοδο, θα επιβεβαίωνε άλλη μια φορά, έχουν πάρει άλλη μορφή, δίνοντας καμιά φορά, καμιά φορά επιδρούν, σε κάποια λειψανοθήκη, έχει κάποια συμβολική σημασία, αποτελεί άραγε οποιαδήποτε εγγύηση, θα ήξερε ποια γλώσσα να μάθη, με τόση βιασύνη, παρέχει τόση βοήθεια, με τόση ζωντάνια.

3. *Διατήρηση*: Μ' άλλον έναν, σε άλλον κανένα, κάμποσον καιρό, για κάποιον ελιγμό, κάποιον επίγειο παράδεισο, κατά κάποιον ισχυρισμό, κατά κάποιον τρόπο (συχνό), όλον τον γύρω του χώρο, σε όλον τον ελληνικό χώρο, μ' όποιον πης, για όποιον το δει, για όποιον το διαβάση, με ποιον τάχα, τέτοιον αρχηγό θέλουν.

Χωρίς καμιάν επέμβαση, από κάποιαν αίσθηση, όσην αισιοδοξία προκαλέσει, με τέτοιαν ευφορία, χαρακτηρίζεται από πολλήν υπευθυνότητα (και μεγάλη μετριοπάθεια).

4. *Επέκταση*: Σε κανέναν δημαγωγό, με κάποιον βαθμοφόρο, κάποιον δικό του, από κάποιον μακρινό κόσμο, προικίζοντας όποιον δεν είχε την τύχη, όποιον συντελεστή κι αν πάρετε, χωρίς να ενημερώνη οποιονδήποτε, ποιον θαρρείς, με ποιον να... Με κάποιαν δειλή ελπίδα.

5. *Έμφαση*: ...τις θέσεις του από άλλον, και να βρω άλλον, δεν βρήκε κανέναν,

έφαξε να βρη κάποιον, να καθίση κατηγορούμενο στο σκαμνί κάποιον.
Την έκθεση εκείνην.

Παρατηρήσεις: Είναι φανερό ότι η συχνότητα των αντωνυμιών αυτών και των αντωνυμικών επιθέτων είναι άνιση (αναμεταξύ τους και ανάμεσα στο αρσενικό και θηλυκό της καθεμιάς). Είναι επίσης φανερό ότι οι περισσότερες περιπτώσεις καλύπτουν την παράλειψη και την αφομοίωση, και λιγότερες την διατήρηση και την επέκταση.

Ζ. Κύρια ονόματα, επώνυμα, τοπωνύμια

Έχω τονίσει επανειλημμένα πόσο έντονη γίνεται στις περιπτώσεις των αρσενικών κύριων ονομάτων (και τοπωνυμίων, προσθέτουμε) η έλλειψη του -ν στην αιτιατική του αρσενικού άρθρου, που τα εισάγει συνήθως. Η γραμματικά νοηματική ουδετεροποίησή τους είναι ολοφάνερη και αναμφισβήτητη, ιδιαίτερα με τα ξένα ονόματα. Με το *Θανάση* ή τον *Θανάση* δεν δημιουργείται απορία. Με το: το *Θανασάκη* όμως το πράγμα διαφέρει. Μπορεί να εννοεί τον *Θανασάκη* μπορεί όμως και το *Θανασάκι*. Με το *Μαν*, το *Γιούγκ*, το *Μουσολίνι*, το *Χίτλερ* και άλλους γνωστούς και άγνωστους, το πράγμα είναι ακόμα πιο διαφορετικό. Γι' αυτό η άμεση δήλωση του αρσενικού γένους με το τον σε όλες τις περιπτώσεις, ελληνικές και ξένες, μας απαλλάσσει από την αβεβαιότητα. Μόνο η αιτιατική του θηλυκού στις περιπτώσεις αυτές είναι νοηματικά ασύγχυστη, είτε πης τη *Ζωή* ή την *Ζωή*. Όπως είπαμε όμως για την περίπτωση του θηλυκού αόριστου άρθρου (*μια-μιαν*), κι εδώ μπορούν να συντρέξουν περιπτώσεις, σπάνιες βέβαια, με το ίδιο αόριστο άρθρο, στις οποίες, αν δεν ξεκαθαριστή αμέσως η πτώση, μια σημασιολογική εκκρεμότητα αιωρείται, ώσπου να ολοκληρωθή η φράση: «*μια Μαρί* (που δεν ξέρω από πού κρατά η σκούφια της)», *μας σύστησαν ή μας συστήθηκε*. Πιο σπάνιες είναι ακόμα οι περιπτώσεις με άναρθρο κύριο όνομα αρσενικό ή θηλυκό: «γράφει δική του Μήδεια, δικό του Φιλοκτήτη».

1. *Παράλειψη*: Το *Κωνσταντίνο*, τη *Κάσο*, τη *Καστοριά*, κλπ.
2. *Αφομοίωση*: Το *Βάσο*, το *Βόλο*, το *Γιούγκ*, το *Δήμο*, το *Λένιν*, το *Μάρκο*, το *Μόλυβο*, το *Στάλιν*, το *Φιγκαρό*, στο *Χολαργό*, στη *Γενεύη*, *Στη Θεσσαλία*, τη *Νότιο Αφρική*, τη *Ρόδο*, τη *Σαλαμίνα*, τη *Χάλκη*, τη *Φολέγανδρο*, τη *Χίο*, κλπ.
3. *Διατήρηση*: Τον *Αθηναγόρα*, τον *Ερμή*, τον *Κώστα*, τον *Μπραμς*, τον *Πειραιά*, τον *Πλαπούτα*, τον *Τσώρτσιλ*. Στην *Αθήνα*, την *Ελευσίνα*, την *Κάλυμνο*, την *Ψυττάλεια*, κλπ.
4. *Επέκταση*: Τον *Βέρντι*, τον *Ζίγκφριντ*, τον *Λουτρόπυργο*, στον *Λυκαβηττό*, τον *Μάρκο Αυρήλιο*, τον *Μάρτιο*, τον *Σεπτέμβριο*, τον *Σκαραμαγκά*, τον *Φεβρουάριο*, (και με τον *Χίτλερ* και με τον *Στάλιν* [και με τον *Τσώρτσιλ*] και φυσικά με τον *Ρούζβελτ*), την *Θεσσαλονίκη*, την *Σαλαμίνα*, την *Νέα Μονή*, την *Νέα Υόρκη*, την *Ρόδο*, κλπ.

Συμπεράσματα

1. Ο καλόπιστος αναγνώστης ελπίζω ότι βλέπει με τα μάτια του ότι το κεφάλαιο του τελικού -ν είναι και σημαντικό και πολύ εκτεταμένο και επιπλέον

ποικιλόμορφο. Ελπίζω επίσης ότι θα αντιλήφθηκε ότι η πραγμάτευσή του (και όχι η διαπραγματάευσή του) έγινε με κάθε δυνατή αντικειμενικότητα. Η έκτασή του δείχνει την σημασία του, δείχνει όμως επίσης —πιστεύω— και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αντιμετωπίζονται επίμαχα θέματα και προβλήματα της νεοελληνικής γραμματικής και γλώσσας. Ίσως έτσι κατανοηθή και η δική μου αργοπορία στην σύνθεση της μελέτης και την κατάταξη του υλικού.

2. Θέλω επίσης να ελπίζω ότι η δειγματοληπτική έκθεση που προηγήθηκε έδειξε πέρα από κάθε αμφιβολία ότι ο γραπτός νεοελληνικός λόγος δεν συμμορφώνεται πάντοτε και στον τομέα αυτόν με την ρύθμιση που όρισε η ΝΓ —ρύθμιση που τονίσαμε με επιμονή ότι στηρίχτηκε στους φωνητικούς νόμους της προφορικής Κοινής των αρχών του αιώνα μας— και ότι η μη συμμόρφωση αυτή οφείλεται στην δυσκολία εκμάθησης των κανόνων και, συχνά, στην απομάκρυνση από τους προφορικούς κανόνες.

3. Ότι η επέκταση της χρήσης του -v οφείλεται κατά κύριον λόγο στην αίσθηση της παρουσίας του σε εκτεταμένους τομείς της γλώσσας, στην διατήρησή του με οποιοσδήποτε συνθήκες σε άλλους επίσης εκτεταμένους τομείς της ίδιας και ίσως και σε κάποιαν επίδραση της καθαρεύουσας (η οποία όμως μπορεί να αμφισβητηθή από την χρήση του τύπου έναν στην δημοτική, ένα στην καθαρεύουσα, ενώ αντίθετα η αιτ. μίαν του θηλυκού δεν ευνόησε την επέκταση του τύπου αυτού (με -v) στον νεοελληνικό λόγο, όπως είδαμε από τα δείγματά μας¹⁷.

4. Επιμένω στα ότι οι δυσκολίες έχουν σχέση με την αντιθετική τοποθέτηση των κανόνων (διατήρηση του -v ~ εξαφάνιση του -v) και με το πλήθος των συμφώνων κάθε κατηγορίας, τα οποία επιπλέον είναι και περισσότερα από τα σύμφωνα που περιλαμβάνει το αλφάβητό μας (όχι όμως, βέβαια, και από τους πραγματικούς φθόγγους του νεοελληνικού φθογγικού συστήματος, τους οποίους και προσπαθούν να αποδώσουν).

5. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η λύση που από χρόνια έχω προτείνει —και την εφαρμόζω κιόλας από χρόνια¹⁸— είναι ενοποιητική. Στηριγμένος στην πραγματική παρουσία του -v σε μεγάλες κατηγορίες κλιτών τύπων, στην κύμανση της παρουσίας και απουσίας του -v στις διάφορες κατηγορίες γραμματικών τύπων και την αμέλεια ή αγνόηση των φωνητικών κανόνων που προσδιορίζουν την παρουσία ή απουσία του στην ανάλογη κάθε φορά συνεκφορά με την ακόλουθη λέξη, και προπάντων στην παιδαγωγική και διδακτική ανάγκη, νομίζω ότι κάμνω απλούστερο και σαφέστερο τον νεοελληνικό λόγο. Πολλοί θα βρουν την λύση αυτήν ισοπεδωτική ή κανονιστική. Στους αριθμούς 1. και 2. των τελευταίων μας αυτών παρατηρήσεων νομίζω ότι εκθέτονται οι λόγοι που επιβάλλουν αυτήν την λύση. Η μελέτη και κατανόησή τους είμαι βέβαιος ότι θα δημιουργήσουν σιγά σιγά την αντίστοιχη ανταπόκριση. Μερικά προβλήματα στην καθαρότερη δήλωση του θηλυκού αντικειμένου σε αιτιατική δεν είναι σοβαρά.

6. Ένα τελευταίο δίδαγμα, που αποτελεί συνέχεια και επέκταση, όχι όμως και λαθεμένη επαγωγή, των προηγουμένων, είναι ότι πολλά κεφάλαια της ΝΓ, που τα επισήμανα ήδη, έχουν ανάγκη από περισσότερη επεξεργασία και μελέτη. Χωρίς διάθεση περιαυτολογίας μπορώ να αναφερθώ στις μελέτες μου

για το κλιτικό σύστημα, για την γραπτή και προφορική δημοτική, για τον σχηματισμό των επαγγελματικών θηλυκών, για τον συλλαβισμό των ρινικών συμπλεγμάτων και άλλων, και για το -ν τώρα, οι οποίες στηρίζονται στα σημερινά δεδομένα της Νέας Ελληνικής. Το Κέντρο Επιστημονικών Μελετών και Επιμορφώσεως (ΚΕΜΕ, τώρα Παιδαγωγικό Ινστιτούτο), του Υπουργείου Παιδείας, καλό είναι να αποκαταστήσει τον παλιό συλλαβισμό των ρινικών συμπλεγμάτων και την ορθογραφία της υποτακτικής και να μελετήσει και ό,τι άλλο από τις προτάσεις των εκπαιδευτικών ή των ειδικών μπορεί να βελτιώσει την γλωσσική διδασκαλία. Η γλωσσική περίοδος που περνούμε είναι μεταβατική, η παρέμβαση του Κράτους δίκοπο μαχαίρι. Η μεταβατικότητα τονίζει την δυνατότητα και την ανάγκη αναθεωρήσεων και προσαρμογών και η κρατική κηδεμονία την δυσκολία ή την βιασύνη στην λήψη αποφάσεων. Η κατάρρευση των αρχαίων ελληνικών, η αργία του Σαββάτου, η γρήγορη υιοθέτηση του μονοτονικού χωρίς προηγούμενη πειραματική εφαρμογή, η κατάρρευση της ορθογραφίας της υποτακτικής και του νέου συλλαβισμού των ρινικών συμπλεγμάτων έγιναν με κρατική απόφαση και δεν μπορούν να αποκατασταθούν χωρίς την ανάκλησή της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

14. Αυτή είναι η σημασιολογική-συντακτική διάκριση του μην-μη. Στο παράδειγμα πρόσεξε, μη, του Μ.Τ. (βλ. παραπ.), το μη είναι απαγορευτικό επίρρημα (σαν το μην), χωρίς -ν (στο τέλος της φράσης) υπονοείται ρήμα: «μην πέσης», «μην χτυπήσης».

15. Το φάκελ(λο) (ουδ.) είναι δευτερογενές στα ΑΕ ήταν ο φάκελος.

16. Υποθέτω ότι ο λόγος ήταν για ατέλειωτον, δηλ. απέραντον, που δεν έχει τέλος και όχι ατελείωτον, δηλ. έναν που δεν έχει (ακόμα) τελειώσει.

17. Σε γράμμα του της 7-4-1902 προς τον Π. Βλαστό ο Ι. Δραγούμης γράφει πολλά για το -ν και την προτίμησή του να το σημειώνει: απανθίζω μερικά: «Το "α δεν έλθω" (=αν) είναι άσχημο και ανόητο. Άσχημο, γιατί δεν το βλέπει ποτέ κανείς γραμμένο... Ανόητο για τους εξής λόγους... Σε δίνω ένα δίλημμα: στο ερχόμενο σου γράμμα απαιτώ ή όλα τα η, η, ει, οι, υι, υ, ι, να τα γράφης... και το σμαράγδι να το γράφης Ζμαράγδι κτλ. ή να δώσεις πίσω στο αν το ν που του ανήκει. Ειδεμή η λογική σου είναι τιποτένια... Αν είχα να βάλω κανόνες εγώ, ξέρεις τι θα έλεγα; Το Ν πρέπει να γράφεται παντού όπου υπονοείται. Ο κανόνας είναι ψυχολογικός. Όταν λέγω "αν δεν έλθω" προφέρω περίπου "α δεν έλθω" αλλ' είμαι τόσο βέβαιος ότι προφέρω "αν δεν έλθω" ώστε μόλις δω γραμμένο "α δεν έλθω" ξαφνίζομαι και με πονεί το μάτι... Το ίδιο συμβαίνει όταν λέω "το βασιλέα" είμαι βέβαιος πως λέω "τον βασιλέα", αισθάνομαι το Ν και γι' αυτό ξαφνίζομαι όταν το βλέπω γραμμένο χωρίς το Ν: Έχω συναίσθησι πως εκείνο που προφέρω το δεν είναι πάντα το ίδιο, αλλά διαφέρει όταν είναι μπροστά σ' ένα ουδέτερο όνομα και όταν είναι μπροστά σε αρσενικό. Άλλο το είναι στο "το παιδί" και άλλο το είναι στο "το βασιλέα"... Λοιπόν κάνω ένα ξεκαθάρισμα... Όταν λέγω "το γάιδαρο" αισθάνομαι "τοΝ γάιδαρο" και δεν αισθάνομαι "τοΝ γάιδαροΝ". λοιπόν δεν θα έβρισκα κακό να γράφαμε όλα τα άρθρα τον, την, όλες τις αντωνυμίες τον, την, και τα μόρια δεν, αν, σαν με το Ν που τους ανήκει... ώστε θάγραφα "στοΝ μεγάλο τοΝ δρόμο είδα, τηΝ νύχτα, τοΝ βασιλέα τοΝ κόκκινο" και άλλα πολλά». Από την αλληλογραφία των πρώτων δημοτικιστών, ΙΙ, Θεσσαλονίκη 1985, 61-63.

18. Χωρίς να χρησιμοποιήσω όμως κανένα δικό μου παράδειγμα σ' αυτήν την μελέτη.

Θανάση Νάχα

ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
(Συμπεράσματα από μια γενική διερεύνηση)

«Τα επιρρηματικά είναι ένα πλούσιο και σχετικά ανεξερεύνητο σύστημα, και, συνεπώς, κάθετι που λέμε γι' αυτά πρέπει να θεωρείται ως τελείως πειραματικό»

(N. Chomsky, *Aspects...*, σ. 219)

«...είναι αδύνατον να φτάσει κανείς σε μιαν ικανοποιητική περιγραφή της λειτουργίας ενός μέρους, χωρίς την επαρκή περιγραφή της φύσης και της λειτουργίας του συνόλου»

W. E. Bull (στο: E. Klum, *Verbe et Adverbe*, σ. 59)

Η συγχρονική εξέταση του συστήματος των επιρρημάτων και των επιρρηματικών εκφράσεων της Νέας Ελληνικής από σημασιο-συντακτική σκοπιά μας οδήγησε στις εξής διαπιστώσεις-συμπεράσματα:*

A: Ο ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΟΣ

Αρχίσαμε με μια κριτική του παραδοσιακού ορισμού για το επίρρημα, με βάση ανάλογη κριτική που έγινε για το επίρρημα άλλων γλωσσών (δες π.χ. Pinkster, 1972, για ό,τι αφορά τη Λατινική και πβ. Nilsen, 1972 επίσης, για ό,τι αφορά την Αγγλική γενικά), επισημάναμε κατόπιν τις λειτουργίες του (νεοελληνικού) επιρρηματος που δεν μνημονεύονται από τον ορισμό και, τέλος, έγινε προσπάθεια καθορισμού με ενιαία, κατά το δυνατόν, κριτήρια αυτού που η προηγούμενη βιβλιογραφία (βλ. π.χ. Mirambel, 1969, 1978 και Householder + Kazazis + Koutsoudas, 1964) είχε αποκαλέσει 'σύνθετη πρόθεση' και 'προθετικό επίρρημα'.

Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώσαμε τα εξής: Τα επιρρήματα ως γραμματική κατηγορία ('μέρος του λόγου') και οι επιρρηματικές εκφράσεις (μέλη άλλων κατηγοριών που 'χρησιμοποιούνται' ή 'λειτουργούν' όπως αυτά, π.χ. προθετικές ή

* Δημοσιεύω εδώ μερικά από τα κυριότερα συμπεράσματα της διδακτορικής μου διατριβής (με τίτλο *Τα Επιρρηματικά της Νέας Ελληνικής - Προβλήματα Υποκατηγοριοποίησης*), που εγκρίθηκε στις 22.5.86 από τον Τομέα Γλωσσολογίας του Φιλολογικού Τμήματος του Παν/μίου Αθηνών. Εισηγητής ο καθηγ. κ. Γεώργιος Μπαμπινιώτης. Πενταμελής εξεταστική επιτροπή οι καθηγ. Δήμητρα Θεοφανοπούλου, Γ. Μπαμπινιώτης, Γ. Μαγουλάς, Χρ. Χαραλαμπίδης, Παν. Μαστροδημήτρης.

ονοματικές ή επιθετικές φράσεις, μετοχικές προτάσεις, δευτερεύουσες προτάσεις κτλ.) πρέπει να θεωρούνται 'ισοδύναμα από άποψη κατανομής' (distributionally equivalent), δεδομένου ότι εμφανίζονται στην ίδια σειρά/τάξη περιβαλλόντων. Ο παραδοσιακός ορισμός για το επίρρημα (δες π.χ. Τριανταφυλλίδη 8982: «Επιρρήματα λέγονται οι άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν ιδίως το ρήμα φανερώνοντας 'τόπο', 'χρόνο', 'τρόπο', 'ποσό' κ.ά. [] Τα επιρρήματα μπορεί να προσδιορίζουν και τα επίθετα, τα ουσιαστικά και άλλα επιρρήματα») κρίνεται ανεπαρκής, πρώτον, διότι η χρήση των επιρρημάτων δεν περιορίζεται μόνον στον προσδιορισμό των γραμματικών κατηγοριών ή ενοτήτων που μνημονεύονται στον ορισμό και, δεύτερον, διότι ο ορισμός δεν καλύπτει επαρκώς ούτε τα φαινόμενα στα οποία αναφέρεται. Ειδικότερα, αν κανείς παραβλέψει την περιθωριακή χρήση του επιρρηματος ως προσδιορισμού (παραπληρώματος, βλ. πιο κάτω) ενός ουσιαστικού, θα μπορούσε να μνημονεύσει την περίπτωση λειτουργίας ενός επιρρηματος ή επιρρηματικού ως προσδιορισμού μιας (ολόκληρης) πρότασης και όχι μόνον του ρήματος (π.χ. προφανώς, θα κάνει καλό καιρό αύριο), αλλά και τις περιπτώσεις όπου ένα επίρρημα, εξαρτημένο από μια πρόθεση, αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος προθετικής φράσης/ΠΦ (π.χ. από αύριο, ως χτες κτλ.) ή, σε συνδυασμό με κάποιο άλλο μόριο, ένα είδος καταχρηστικής ή σύνθετης πρόθεσης (π.χ. πάνω από, δίπλα σε, σχετικά με, μαζί με, μέσα από κτλ.), ενώ για τα επάνω, μετά, πριν κ.τ.ό. θα μπορούσε να δεχτεί κανείς μιαν ενδιάμεση κατηγορία 'πρόθεσεις-επιρρήματα', δεδομένου ότι ως καταχρηστικές πρόθεσεις μπορούν να λειτουργούν και με αισθητή την έλλειψη του συμπληρώματός τους (π.χ. θα σε δω μετά το μάθημα αλλά και θα σε δω μετά). Ας σημειωθεί ακόμη ότι πολλές φορές η διάκριση μεταξύ μιας σύνθετης πρόθεσης (π.χ. επάνω στην καπνοδόχο) και της παραπληρωματικής σχέσης μεταξύ δύο επιρρηματικών (όπου το δεύτερο αποτελεί 'επεξηγηματικό προσδιορισμό' του πρώτου, π.χ. επάνω, στην καπνοδόχο) γίνεται με βάση μόνον τον επιτονισμό.

B: ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΩΝ

Ακολουθώντας την παράδοση των συντακτικών εγχειριδίων της Αρχαίας Ελληνικής, ο Τζάρτζανος ασχολείται περισσότερο με την επιρρηματική χρήση άλλων γραμματικών κατηγοριών ή ενοτήτων, ενώ για τις «σημασίες» των κυρίως επιρρημάτων περιορίζεται σ' ορισμένες μόνον «παρατηρήσεις» (§148). Ο Τριανταφυλλίδης (§§985-1005) ξεχωρίζει, ως προς τη σημασία, πέντε «είδη» επιρρημάτων: τοπικά, χρονικά, τροπικά, ποσοτικά, βεβαιωτικά-δισταχτικά-αρνητικά. Τα τοπικά, σύμφωνα με κάποιες νεότερες διακρίσεις που έγιναν προκειμένου για τα επιρρηματικά άλλων γλωσσών αλλά και σύμφωνα με τις διακρίσεις των Αρχαίων Γραμματικών, διακρίνονται ανάλογα με το αν δηλώνουν 'στάση/θέση' ή 'κίνηση/κατεύθυνση (προς/από/διά)'. Τα χρονικά υποδιαιρούνται και αυτά σε υποκατηγορίες, και έτσι μπορεί να διακρίνει κανείς τα κυρίως χρονικά (ή εκείνα που δηλώνουν το 'πότε;') από εκείνα που δηλώνουν την 'επανάληψη/συχνότητα' αφενός ή τη 'διάρκεια' αφετέρου: τα επιρρηματικά που εκφράζουν την 'τάξη/διαδοχή' από άλλους κατατάσσονται στα χρονικά και από άλλους στα 'τακτικά' συνδετικά/συνεκτικά επιρρηματικά (ή προ-συνδέσμους, βλ. πιο κάτω). Τα ποσοτικά (ή διαβαθμιστικά) υποδιαιρούνται σε μικρότερες τάξεις ανάλογα με το αν εκφράζουν, κλιμακωτά, 'μέγιστο-μεγάλο-μέτριο-μικρό-ελάχιστο βαθμό/ένταση ή ποσότητα',

αλλά η διάκριση μεταξύ 'ποσοδεικτών' και 'εντασιοδεικτών' δεν είναι πάντοτε εύκολο να γίνει. Εύκολη όμως δεν είναι η διάκριση ούτε και μεταξύ των ποσοτικών και των τροπικών ή μεταξύ των τροπικών και των προτασιακών επιρρηματικών (μάλιστα, και οι τρεις κατηγορίες ενοποιούνται κάποτε σε μία με τον κοινό τίτλο 'τροπικά' —modal— επιρρηματικά): έτσι, ίσως, εξηγείται και το γεγονός ότι ο Τριανταφυλλίδης (ό.π.) κατατάσσει και το ευτυχώς (μαζί με το ωραία κτλ.) στα τροπικά, αλλά και το συνεπώς, το οποίο όμως, όπως και το συνώνυμό του επομένως, έχει περισσότερο λειτουργία συνδετική/συνεκτική και άρα ανήκει αλλού (στους προ-συνδέσμους). Επιρρήματα σαν το κυρίως, το ιδίως, το μόνο(ν) κ.τ.ό. δεν είναι ούτε αυτά τροπικά, αλλά ανήκουν μάλλον σε ξεχωριστή κατηγορία επιρρηματικών τα οποία θα μπορούσε κανείς να ονομάσει 'εστιακά' (focusing). Οι επιρρηματικές σημασίες της 'αναφοράς', του 'μέσου' ή του 'οργάνου', της 'συνοδείας', της 'υπόθεσης', της 'εναντίωσης' κ.ά. δεν εκφράζονται συνήθως με τα κυρίως επιρρήματα αλλά με άλλες γραμματικές ενότητες (προθετικές φράσεις, δευτερεύουσες προτάσεις κτλ.). Γενικά, πρέπει να έχει κανείς υπόψη του ότι η κατάταξη των επιρρηματικών σημασιών σε κατηγορίες δεν είναι απόλυτη αλλά σχετική, εφόσον δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς το αν π.χ. η σημασία του οργάνου ανήκει στην ευρύτερη κατηγορία της 'αιτιότητας' ή του 'τρόπου'.

Τα επιρρηματικά εκφράζουν συχνά 'μεικτές σημασίες' με τη χρήση του όρου αυτού (πβ. και 'mixed constructions': Bartsch, 1976, προκειμένου για τη Γερμανική) επιδιώκεται, είναι αλήθεια, να καλυφθεί μια μεγάλη ποικιλία περιπτώσεων, μερικές απ' τις οποίες αναγνώριζε ήδη και η Παραδοσιακή Γραμματική και το Συντακτικό (ΠΓΣ), τόσο της Αρχαίας όσο και της Νέας, όταν π.χ. έκανε λόγο για χρονικο-υποθετικές προτάσεις (ή για προτάσεις που δηλώνουν ταυτόχρονα την υπόθεση και την επανάληψη: δεξ π.χ. Τζάρτζιανο §245.4β), για χρονικο-αιτιολογικές προτάσεις (π.χ. με το που σε είδε, έφυγε, όπου η δευτερεύουσα ισοδυναμεί είτε με αμέσως μόλις σε είδε είτε με επειδή σε είδε είτε —συνήθως— και με τα δύο ταυτόχρονα) κτλ. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στα τοπικά εκείνα επιρρηματικά που εκφράζουν παράλληλα μιαν άλλη σημασία (π.χ. έξω πάμε καλά ή πάμε καλά έξω όπου το έξω αποκτά επιπλέον κάποιαν έννοια αναφορική-περιοριστική) και μάλιστα σ' εκείνα που επιδέχονται, ανάλογα με τα συμφραζόμενα, και κάποια χρονική ανάγκωση (είναι γνωστό, εξάλλου, ότι οι σημασίες του ΤΟΠΟΥ και του ΧΡΟΝΟΥ εκφράζονται εν πολλοίς με τις ίδιες μορφολογικές κατηγορίες (π.χ. στον κήπο, στη βεράντα αλλά και στο συνέδριο, στη συνέλευση — ως την πόλη, από την πόλη αλλά και ως τη Δευτέρα, από τη Δευτέρα κ.τ.ό.). Στην περίπτωση του ο Γιάννης διάβασε αυτό το βιβλίο στο Λονδίνο το στο Λονδίνο ερμηνεύεται ως τοπικό+χρονικό, δεδομένου ότι ισοδυναμεί με όταν ήταν/βρισκόταν στο Λονδίνο. Αυτού του είδους οι τοπικές εκφράσεις με τις οποίες δηλώνεται η θέση του υποκειμένου (ιδίως) της πρότασης, θεωρούνται από κάποιους νεότερους γλωσσολόγους (π.χ. τον Chomsky, 1965, προκειμένου για την Αγγλική, και κυρίως τη Steinitz [+Lang], 1971, προκειμένου για τη Γερμανική) προϊόντα 'μετασχηματισμού' κάποιου υποκειμένου σχήματος με σαφώς χρονική σημασία (ακριβέστερα, σχέση 'ταυτοχρονίας' μεταξύ δύο συμβαινόντων: "ο χ₁ διάβασε αυτό το βιβλίο" και "ο χ₁ βρισκόταν ταυτόχρονα στο Λονδίνο" —θέση που ενισχύεται και από αντίστοιχες λογικο-σημασιολογικές αναλύσεις, όπως π.χ. της Bartsch, 1976, για ό,τι αφορά τη Γερμανική). Μια τέτοια χρονική

ανάγνωση είναι λιγότερο συνηθισμένη για τις τοπικές εκφράσεις που δηλώνουν τη θέση του αντικειμένου, αφού άλλωστε και οι προτάσεις του τύπου η *Μαρία βρήκε το βιβλίο κάτω από το μαξιλάρι* ή η *Μαρία είδε ένα ωραίο φουστάνι στη βιτρίνα* δεν παραφράζονται ως *η *Μαρία βρήκε το βιβλίο ενώ/όταν (αυτό) βρισκόταν κάτω από το μαξιλάρι* ή *η *Μαρία είδε ένα ωραίο φουστάνι ενώ/όταν (αυτό) βρισκόταν στη βιτρίνα*. Μάλιστα, μεταξύ ενός χρονικο-τοπικού επιρρηματικού όπως το στο Λονδίνο στο προηγούμενο παράδειγμα και ενός (καθαρά) τοπικού όπως το κάτω από το μαξιλάρι ή το στη βιτρίνα στα δύο τελευταία παραδείγματα υπάρχει και συντακτική, και όχι μόνον σημασιολογική, διαφορά, που έχει να κάνει με το επίπεδο λειτουργίας του επιρρηματικού και τη 'συνάφειά' του με το ρήμα ή τον πυρήνα της πρότασης (βλ. και πιο κάτω). Η σύνδεση όμως ενός 'εγγενούς' χαρακτηριστικού (του [+Αφηρημένο]) των ουσιαστικών ως επιρρηματικών συστατικών (κυρίως ως συστατικών μιας ΠΦ) με ένα ορισμένο συντακτικό επίπεδο λειτουργίας ή με μίαν ορισμένη (μη τοπική) σημασία, όπως γίνεται π.χ. από τη Steinitz (ό.π.), σκοντάφτει στο γεγονός ότι και ένα καθαρά [-Αφηρημένο] ουσιαστικό (π.χ. το ουσιαστικό *σχολή* στο ακόλουθο αυτοβιογραφικό απόσπασμα του Γρυπάρη: «*Στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, δεν θυμούμαι σε ποια ακριβώς τάξη, έγραφα τους πρώτους μου στίχους [] Φυσικά, την εποχή εκείνη δεν είχα την παραμικρότερη ειδήση ακόμα από το γλωσσικό ζήτημα []*») επιδέχεται, αν τα συμφραζόμενα το βοηθούν, και χρονική (ή και άλλη, μη τοπική) ανάγνωση.

Η διάκριση μεταξύ του [+Αφηρημ.] και του [-Αφηρημ.] των ουσιαστικών δεν αποτελεί ασφαλές κριτήριο ούτε και για το διαχωρισμό του λεγόμενου 'προθετικού αντικειμένου' (πβ. γερμαν. Präpositionalobjekt) από το 'επιρρηματικό συμπλήρωμα', όπου τον διακριτικό ρόλο φαίνεται να παίζει η πρόθεση, που, στην πρώτη περίπτωση, είναι συνήθως η ίδια για ένα ορισμένο ρήμα και αποτελεί, συγχρονικά τουλάχιστον, μία ενότητα με το ρήμα (είτε επηρεάζει είτε όχι τη σημασία του), ενώ στη δεύτερη περίπτωση εμφανίζεται με περισσότερο ανεξάρτητη σημασία (μπορεί, άλλωστε, να εναλλάσσεται με άλλες προθέσεις) και δείχνει ν' αποτελεί περισσότερο μία ενότητα με το ονοματικό στοιχείο που εξαρτάται απ' αυτή (πβ. και ο *Γιάννης μοιάζει με/*για/*από τον αδερφό του με ο Γιάννης μένει (μαζί) με τον αδερφό του/στον αδερφό του/δίπλα σε 'μάς* κτλ.). Ας σημειωθεί ότι η εξέταση των σχέσεων του 'προθετικού αντικειμένου' με το 'επιρρηματικό συμπλήρωμα' που επιχειρήσαμε, έστω παρεκβατικά και πολύ γενικά, σ' αυτή την εργασία, κρίθηκε αναγκαία, επειδή το ζήτημα θεωρείται περίπου ανύπαρξο για τα μέχρι τώρα παραδοσιακά Συντακτικά της ΝΕ. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ήταν αναπόφευκτη και η αναφορά στη λεγόμενη 'γραμματική των πτώσεων' (βλ. π.χ. Fillmore, 1968) και μάλιστα στην 'τοπικιστική' εκδοχή της (πβ. ιδίως Anderson, 1971, 1975), όπου τόσο το αντικείμενο (εμπρόθετο ή μη) όσο και το επιρρηματικό συμπλήρωμα αντιμετωπίζονται κατά τρόπο ενιαίο, όταν π.χ. στις προτάσεις ο *Γιάννης πέταξε το βιβλίο στον κήπο* και ο *Γιάννης πούλησε το βιβλίο στη Μαρία* αναγνωρίζονται οι ίδιες σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των συστατικών τους, μ' άλλα λόγια ότι η καθεμιά ανταποκρίνεται, σ' ένα βαθύτερο επίπεδο, στο ίδιο 'πτωτικό σχήμα', με τη διαφορά ότι στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για μια 'συγκεκριμένη' τοπική σχέση ενώ στη δεύτερη για μίαν 'αφηρημένη'. Αλλά η γενίκευση που επιτυγχάνεται με αυτόν τον τρόπο δεν επαρκεί για να ερ-

μηνεύσει, εκτός άλλων, και τη σημασιολογική διαφορά μεταξύ της 'μεριστικής' ανάγνωσης του ο Γιάννης φύτεψε στον κήπο λαχανικά και της 'ολιστικής' ανάγνωσης του ο Γιάννης φύτεψε τον κήπο με λαχανικά, παρ' όλο που ανταποκρίνονται στο ίδιο 'πτωτικό σχήμα', ενώ, σύμφωνα με μια περισσότερο παραδοσιακή αντίληψη, η διαφορά μεταξύ ενός ΠΡΟΣΑΡΤΤΟΠ (δηλ. ενός τοπικού επιρρηματικού συμπληρώματος) και ενός ΑΝΤΙΚΕΙΜΤΟΠ έγκειται στο ότι τη δεύτερη φορά η τοπική έκφραση εκλαμβάνεται ως μια 'οντότητα' στο σύνολό της (πβ. σχετικά και Lyons, 1977, σ. 496).

Οι σημασίες τόσο του ρήματος ως 'προσδιοριζομένου' όσο και (κυρίως) του επιρρηματικού που το 'συμπληρώνει' ή το 'προσδιορίζει' αλληλοκαθορίζονται ως ένα βαθμό. Ειδικά στη ΝΕ, όπου όλες σχεδόν οι προθέσεις συντάσσονται με αιτιατική και είναι, εκτός από ελάχιστες (π.χ. την προς, την έως/ώς, την μέχρι, την από), ουδέτερες ως προς τα χαρακτηριστικά [\pm δυναμικό] και [\pm κατευθυνσιακό], εξαρτάται συνήθως από τη σημασία του ρήματος (ή ολόκληρης της πρότασης και των συμφραζομένων) αν σε ορισμένη περίπτωση μια τοπική έκφραση δηλώνει π.χ. 'κίνηση μετατοπική (translocal)': έτρεξε στο δάσος (ενν. "από κάπου αλλού" = ...προς το δάσος) ή 'κίνηση ενδοτοπική (intralocal)': έτρεξε στο δάσος (=...μέσα στο δάσος). Ο όρος 'κίνηση ενδοτοπική', που εισάγεται εδώ κατ' επίδραση του Tesnière, ανταποκρίνεται, σ' ό,τι αφορά το δεύτερο παράδειγμα, καλύτερα στα πράγματα από όσο ο όρος 'στάση' της ΠΓΣ, όπως ανταποκρίνεται και ο όρος 'εφαπτική (tangential) κίνηση' (του Leech, 1969) προκειμένου για το έτρεξαν μπροστά από το τέχος, σε αντιδιαστολή με το πέρασαν μέσα από το δάσος, όπου πρόκειται για κίνηση 'διατοπική'. Η διαφορά πάντως μεταξύ του έτρεξε στο δάσος και του έτρεξε μέσα στο δάσος οφείλεται και στο ότι τη δεύτερη φορά λαμβάνονται υπόψη οι διαστάσεις του αντικειμένου, που μαζί με το μέγεθος και/ή το σχήμα επιβάλλουν κάποτε περιορισμούς στην επιλογή της πρόθεσης (πβ. και: περνά διαμέσου του δάσους αλλά *...διαμέσου του σημείου ψ).

Σε αντίθεση με τις τοπικές εκφράσεις της ΝΕ, όπου η έρευνα μπορεί να πει κανείς ότι είχε υστερήσει περισσότερο, οι παρατηρήσεις που διατυπώσαμε σ' αυτή την εργασία για τις σχέσεις των γραμματικών χρόνων με τα χρονικά επιρρηματικά επιβεβαιώνουν και, ως ένα σημείο, εξειδικεύουν προηγούμενες διαπιστώσεις του Τζάρτζανου, του Μπαμπινιώτη (1972), του Yu (1982) και, σ' ό,τι αφορά ειδικότερα τον Παρακείμενο, του Σετάτου (1983). Η μελέτη προσπάθησε επίσης να εκμεταλλευτεί, κρατώντας φυσικά τις αναγκαίες αποστάσεις, και τα πορίσματα σχετικών ερευνών προκειμένου για άλλες γλώσσες (π.χ. του Wunderlich, 1970, για τη Γερμανική, του Crystal, 1966, του Leech, 1969, και του Huddleston, 1969 επίσης, για την Αγγλική), ιδιαίτερα όσον αφορά τη διάκριση των χρονικών επιρρηματικών —σε σχέση με τη στιγμή της ομιλίας ή την πράξη του λόγου— σε 'απόλυτα' (ή 'εξωκειμενικά', π.χ. χτες, αύριο, του χρόνου) και σε 'σχετικά' (ή 'ενδοκειμενικά', π.χ. την προηγούμενη μέρα, τον επόμενο χρόνο, λίγο αργότερα) αλλά και άλλες επιμέρους διακρίσεις, ανάλογα με το αν η στιγμή της ομιλίας αποτελεί το όριο (το τέρμα: ως τώρα, εδώ και λίγη ώρα κ.τ.ό. ή την αφετηρία: από 'δώ και πέρα, εφεξής, μελλοντικά κ.τ.ό.) ή συμπεριλαμβάνεται στο χρονικό διάστημα που δηλώνεται από ένα ορισμένο χρονικό επιρρηματικό (π.χ. τώρα, σήμερα, τον τελευταίο καιρό) κτλ.

Αναφορικά με τα επιρρηματικά της διάρκειας (υποκατηγορία (Α)) και της

επανάληψης (υποκατηγορία (B)) έγινε προσπάθεια να φανεί κυρίως η σχέση τους με το 'ποιόν ενεργείας' (ΠΕ) των ρημάτων, με βάση το οποίο (σύμφωνα και με τις γνωστές διακρίσεις του Vendler, 1967, και του Comrie, 1976) ένα ορισμένο περιστατικό (που δηλώνεται από το ρήμα ή από την πρόταση) εμφανίζεται ως 'συμβάν' (event), ως 'κατάσταση' (state) ή ως 'διαδικασία' (process) ή και ως 'στιγμιαίο συμβάν/κατόρθωμα' (achievement), ως 'ολοκληρωμένη ή μη διαδικασία' (accomplishment/non accomplishment) κτλ., όπου η παρουσία/συνεμφάνιση ενός επιρρηματικού της υποκατηγορίας (A)-(B) μπορεί να παίζει κάποτε το ρόλο διαγνωστικού κριτηρίου (πβ. για παράδειγμα, *ο χ είναι συχνά πιο ψηλός από τον ψ, όπου πρόκειται για μια 'κατάσταση', με ο χ τρώει συχνά στο εστιατόριο, όπου πρόκειται για μια 'διαδικασία'). Το αν, σε μια δεδομένη περίπτωση, έχουμε διάρκεια ή επανάληψη, καθορίζεται από το ΠΕ και από την 'εγγενή σημασία' ή το 'σημασιολογικό ποιόν' του ρήματος και του επιρρηματικού. Ειδικότερα όσον αφορά το [±τέλειο] ΠΕ των ρηματικών τύπων, τα επιρρηματικά τόσο της υποκατηγορίας (A) όσο και της υποκατηγορίας (B) είναι, γενικά, ουδέτερα, εκτός από λίγες εξαιρέσεις όπου, για λόγους ιδιοσυγκρασιακούς ή άλλους, επιλέγεται μόνον το [-τέλειο] ΠΕ ή μόνον το [+τέλειο] ΠΕ. Στην περίπτωση που το επιρρηματικό είναι μια δευτερεύουσα πρόταση, καθοριστικό ρόλο παίζει και το αν το ΠΕ του ρημάτων της συμβιβάζεται με το ΠΕ του ρήματος της κύριας πρότασης. Ελάχιστα επιρρηματικά της υποκατηγορίας (A)-(B) έχουν τη δυνατότητα, ανάλογα με τα συμφραζόμενα, να δηλώνουν άλλοτε τη διάρκεια και άλλοτε την επανάληψη (π.χ. το πάντοτε, το διαρκώς, το επί τρεις (συνεχείς) εβδομάδες κ.ά.) ή άλλοτε την επανάληψη και άλλοτε τη συχνότητα (π.χ. το συχνά). Τέλος, λόγω σημασίας, τα επιρρηματικά της υποκατηγορίας (A)-(B) παρουσιάζουν αντιστοιχίες με τα ποσοτικά/διαβαθμιστικά επιρρηματικά αλλά και με τους αριθμητικούς και λογικούς ποσοδείκτες (σύγκρισε π.χ. σ υ χ ν ά μου έγγραφε τέτοια γράμματα με μου έγγραφε π ο λ λ ά τέτοια γράμματα κ.τ.δ.), όπως μας δείχνει καλύτερα μια λογικο-σημασιολογική ανάλυση (πβ. Bartsch, 1976).

Αντιστοιχίες με τα ποσοτικά/διαβαθμιστικά επιρρηματικά παρουσιάζουν, λόγω της λεξικής τους σημασίας αλλά και λόγω της ιδιαίτερης σημασίας του ρήματος ή του επιθέτου που προσδιορίζουν, και ορισμένα τροπικά επιρρήματα (π.χ. έπαιξε άσχημα vs. χτύπησε άσχημα, έπαιξε εξαιρετικά vs. εξαιρετικά καλός), ενώ άλλα τροπικά επιρρήματα ως προσδιορισμοί είτε επιθέτων είτε ρημάτων (π.χ. έπαιξε θαυμάσια, ολεθρώως δημοφιλής κ.ά.τ.) έχουν επιπλέον και κάποια αποτελεσματική χροιά. Από τα τροπικά αντιδιαστέλλονται σαφώς τα επιρρηματικά με περιοριστική-αναφορική σημασία (π.χ. τεχνικά δύσκολο, συναισθηματικά ψυχρός), δεδομένου ότι περιορίζουν την ισχύ του κατηγορήματος σε μίαν ορισμένη μόνον άποψη (εξού και ο όρος 'αποφιακά επιρρηματικά').

Σχέσεις σημασιολογικές (κ.ά.) διατηρούν τα επιρρήματα και με άλλα μόρια αλλά και με τις αντωνυμίες. Η εξέταση του ζητήματος αυτού παρουσιάζει δύο πλευρές, την ιστορική-διαχρονική, που ελάχιστα θίγεται εδώ, και τη συγχρονική. Τα επιρρήματα διαφέρουν από τις προθέσεις στο ότι, αντίθετα με εκείνες, χρησιμοποιούνται πάντοτε με 'πλήρη' τη σημασία τους (όπως είχαν παρατηρήσει ήδη οι Αρχαίοι Γραμματικοί). Ως προς τους παρατακτικούς συνδέσμους γίνεται διάκριση μεταξύ των κυρίως συνδέσμων (π.χ. και, ή, αλλά κτλ.) και των προσυνδέσμων (π.χ. επομένως, επίσης, αντιθέτως, παρ' όλα αυτά, εν συγκρίσει,

παρομοίως κτλ.), στους οποίους περιλαμβάνονται και πολλά μέλη της κατηγορίας ('μέρους του λόγου') επίρρημα, παρ' όλο που κανείς ορισμός του επιρρήματος μέχρι σήμερα δεν έχει προβλέψει γι' αυτή τη συνδετική λειτουργία. Οι προσύνδεσμοι χρησιμεύουν ως στοιχεία 'συνσχής' μεταξύ προτάσεων ή και μεγαλύτερων κειμενικών ενοτήτων, γι' αυτό αποκαλούνται και 'κειμενικοί σύνδεσμοι' (πβ. Halliday+Hasan, 1976, προκειμένου για την Αγγλική), και παρουσιάζουν πολλές σημασιολογικές αποχρώσεις. Από την άλλη μεριά, πολλοί υποτακτικοί σύνδεσμοι μαζί με την πρόταση που εισάγουν, ισοδυναμούν από άποψη κατανομής αλλά και σημασίας με αντίστοιχα επιρρήματα, ενώ δεν λείπουν εντελώς και τα μορφήματα εκείνα (όπως το *πριν* και το *μόλις*) που χρησιμοποιούνται και ως σύνδεσμοι και ως επιρρήματα. Ανάλογη είναι και η περίπτωση των *για vs. για να, χωρίς vs. χωρίς να, πριν (από) vs. πριν (να), μετά vs. μετά που κ.τ.δ.*, που χρησιμοποιούνται με την ίδια σημασία ως προθέσεις και ως σύνδεσμοι και μας αποκαλύπτουν ότι, συγχρονικά, η διαφορά ανάμεσα στην πρόθεση και τον (υποτακτικό) σύνδεσμο δεν βρίσκεται, ίσως, παρά στο συντακτικό επίπεδο λειτουργίας τους (πβ. και Tesnière, 1959, Baylon+Fabre, 1978, για ό,τι αφορά τη Γαλλική, και Steinitz, ό.π., για ό,τι αφορά τη Γερμανική). Τα επιρρήματα, έστω και αν χωρίς το ρήμα σχηματίζουν κάποτε μονολεκτικές προτάσεις (εκφωνήματα), διαφέρουν από τα επιφωνήματα, γιατί αυτά τα τελευταία έχουν, όχι περιστασιακά αλλά υποχρεωτικά, ισχύ προτάσεως, είναι, μ' άλλα λόγια, δομικά 'αυτάρκη'. (Από τη σύγχυση, πάντως, επιφωνήματος και επιρρήματος, όπως εμφανίζεται στον Διονύσιο το Θράκα, μπορούμε να καταλάβουμε πώς συνέβαινε στο παρελθόν να επιφορτίζεται το επίρρημα με τόσες σημασίες και λειτουργίες άλλων ιδίως μορίων, ώστε να κινδυνεύει να επαληθευτεί η γνώμη των Στωικών ότι το σωστό όνομα γι' αυτή τη γραμματική κατηγορία —το 'μέρος του λόγου'— θα ήταν (ίσως 'πανδέκτης': βλ. και Robins, 1966). Ορισμένα επιρρήματα και επιρρηματικές εκφράσεις χρησιμεύουν ως υποκατάστατα άλλων επιρρηματικών ('αντ-επιρρήματα') με τον ίδιο τρόπο που και οι αντωνυμίες χρησιμεύουν ως υποκατάστατα ονομάτων (ΟΦ). Το κοινό σημασιολογικό χαρακτηριστικό ανάμεσα π.χ. στις αντωνυμίες αυτός, εκείνος και τα επιρρήματα αυτού, εκεί ονομάζεται, μ' έναν νεότερον όρο, 'δείξη'· η δείξη μπορεί να γίνεται είτε προς εναν τόπο, χρόνο, ποσότητα κτλ. που μνημονεύθηκε προηγουμένως στα συμφραζόμενα (ενδοκειμενική δείξη) είτε απολύτως, σε σχέση δηλ. με τις χωρο-χρονικές συνθήκες κάτω από τις οποίες τελείται μια ορισμένη πράξη του λόγου (εξωκειμενική δείξη). Η τοπική δείξη πραγματοποιείται—πίσω, αριστερά—δεξιά)— συχνά όμως εμπλέκεται και κάποια έννοια προσανατολισμού, δεδομένου ότι η θέση ενός αντικειμένου ενδέχεται να ορίζεται σε σχέση με τη θέση κάποιου παρατηρητή που μπορεί να ταυτίζεται ή όχι με τον ομιλητή, αλλά και με βάση το γεγονός ότι, σύμφωνα με μιαν ανθρωπομορφική αντίληψη, ακόμη και στα άψυχα αναγνωρίζονται από τον άνθρωπο κάποιες συμβατικές ('προσ)όψεις' και κάποια συμβατικά 'νώτα' κτλ.

Γ: ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Τα (κυρίως) επιρρήματα ανήκουν στα λεγόμενα 'αυτόνομα μονήματα' (πβ. Martinet, 1969), σε εκείνα δηλ. που δηλώνουν από μόνα τους τη λειτουργία που επι-

τελούν (αποτελεί μέρος της σημασίας τους), ενώ τα ουσιαστικά π.χ. χρειάζονται συνήθως έναν δείκτη της λειτουργίας τους, όπως είναι οι πτωτικές καταλήξεις και οι προθέσεις. Η 'επιρρηματική φράση' (ΕρΦ) είναι η ενδοκεντρική κατασκευή που έχει ως κεφαλή ή κέντρο ένα επίρρημα, το οποίο είτε συνοδεύεται από έναν ή περισσότερους προσδιορισμούς (παραπληρώματα, βλ. πιο κάτω) είτε βρίσκεται μόνο του (πρόκειται δηλ. τις περισσότερες φορές για διαδοχές μορφημάτων, στις οποίες όμως συμπεριλαμβάνονται και τα απλά μορφήματα ως εναλλακτική λύση). Ο όρος 'επιρρηματικό' χρησιμοποιήθηκε σ' αυτή την εργασία για να δηλώσει κάθε άλλου είδους γραμματική ή συντακτική κατηγορία, εκτός από το επίρρημα, η οποία έχει την ίδια κατανομή ή λειτουργεί όμοια με αυτό. Οι ΕρΦ (αλλά και οι ΠΦ, οι ΟΦ, οι ΕθΦ) που εξαρτώνται άμεσα από το ρήμα και που συντελούν στην υποκατηγοριοποίησή του ή συμβάλλουν γενικότερα στην τυπολογική διάκριση των προτάσεων, ονομάζονται συστατικά α' βαθμού, ενώ εκείνες που εξαρτώνται άμεσα από μίαν άλλη ΕρΦ (ή ΕθΦ ή ΠΦ κτλ.) και μόνον έμμεσα από τη ΡΦ, ονομάζονται συστατικά β' βαθμού. Ως προς τη λειτουργία που επιτελούν, τα συστατικά α' βαθμού, αν είναι υποχρεωτικά, αποκαλούνται ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΑ (αγγλ. complements, γερμ. Ergänzungen), και αν είναι προαιρετικά, ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ (adjuncts, Angaben). Για τα συστατικά β' βαθμού χρησιμοποιείται γενικά το όνομα ΠΑΡΑΠΛΗΡΩΜΑΤΑ (αγγλ. attributes, modifiers — γερμ. Attribute). (Πβ. σχετικά και Quirk+Greenbaum, για ό,τι αφορά την Αγγλική, και, ιδίως, DUDEN και Schulz+Griesbach, για ό,τι αφορά τη Γερμανική).

Το επιρρηματικό (ΕρΦ, ΠΦ, ΟΦ κτλ.) που λειτουργεί ως ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ, τ' ονομάσαμε σ' αυτή την εργασία ειδικότερα ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ (για να το αντιδιαστείλουμε από τα άλλα είδη συμπληρωμάτων, όπως το ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ, το ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟ κτλ.). Όπως υπάρχουν ρήματα μεταβατικά και αμετάβητα, έτσι υπάρχουν και ρήματα με τοπικό ή χρονικό ή τροπικό κτλ. επιρρηματικό συμπλήρωμα (ή ΠΡΟΣΑΡΤΓΤΟΠ (ΣΤΑΣΗ/ΚΑΤΕΥΘ), ΠΡΟΣΑΡΤΧΡΟΝ / ΔΙΑΡΚ, ΠΡΟΣΑΡΤΓΤΡΟΠ κτλ.). Μολονότι υποχρεωτικό, το ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ (όπως και το ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ) κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί να παραλείπεται (έλλειψη του ΠΡΟΣΑΡΤ).

Μια άλλη καινοτομία αυτής της εργασίας υπήρξε το ότι, πέρα από τη βασική τριχοτόμηση : ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΑ — ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ — ΠΑΡΑΠΛΗΡΩΜΑΤΑ, που είναι λίγο-πολύ γνωστή και από τα παραδοσιακά εγχειρίδια Γραμματικής και Συντακτικού, επιχειρήσαμε μια νέα υποδιαίρεση των ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΩΝ σε ΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ, ΕΠΙΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ και ΠΑΡΑΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ. Η νέα αυτή τριχοτόμηση βασίζεται πρώτα-πρώτα στη γενικότερη διαπίστωση ότι τα παραρρηματικά επιρρηματικά δεν λειτουργούν όλα στο ίδιο συντακτικό επίπεδο. Ήδη ορισμένοι παραδοσιακοί Γραμματικοί (π.χ. ο Opions, 1932, για ό,τι αφορά την Αγγλική) είχαν ξεχωρίσει από τα συνήθη επιρρηματικά μιαν επιμέρους ομάδα στην οποία έδωσαν το όνομα 'προτασιακά επιρρήματα' (sentence adverbs) και στην οποία συμπεριελάμβαναν επιρρήματα σαν το βεβαίως, πιθανώς, ίσως (πβ. την υποκατηγορία «βεβαιωτικά, δισταχτικά, αρνητικά» του Τριανταφυλλίδη) αλλά και σαν το συνεπώς, το επομένως κ.τ.δ. (ό,τι δηλ. προηγουμένως αποκαλέσαμε 'κειμενικούς συνδέσμους' ή 'προ-συνδέσμους'). Χρησιμοποιώντας περισσότερο συστηματικά κριτήρια, ο Greenbaum (1969) διέκρινε και αυτός, προκειμένου για την Αγγλική (πβ. και Pinkster, 1972, προκειμένου για τη Λατινική), από τα

συνήθη επιρρήματα και επιρρηματικές εκφράσεις (τα οποία αποκαλούνταν γενικότερα *adjuncts*) τα περισσότερο 'περιφερειακά' ή 'προτασιακά', στα οποία έδωσε το όνομα *disjuncts* (ας πούμε 'παραδιορισμοί') και *conjuncts* ('προσύνδεσμοι'), ανάλογα με το αν η λειτουργία τους είναι προσδιοριστική ή συνδετική. Αλλά και μέσα στα πλαίσια της γνωστής ως 'μετασχηματιστικής θεωρίας' αρκετοί γλωσσολόγοι (βλ. π.χ. Chomsky, 1965, Nilsen, 1972, Jackendoff, 1977, για ό,τι αφορά την Αγγλική, και Steinitz, ό.π., για ό,τι αφορά τη Γερμανική), αναγνώρισαν, ανάλογα με το συντακτικό επίπεδο λειτουργίας, τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες επιρρηματικών: 1) ADV, που είναι υποχρεωτικά και αντιστοιχούν με τα ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑΤΑ, στη δική μας ορολογία: 2) (ADVB₂), που είναι προαιρετικά και στα οποία συμπεριλαμβάνονται κυρίως τα τοπικά, τα τροπικά (τρόπου, μέσου/οργάνου, συνοδείας κτλ.) και τα ποσοτικά/διαβαθμιστικά επιρρηματικά: 3) (ADVB₁), που είναι επίσης προαιρετικά, αλλά που οι 'επιλογικοί περιορισμοί' ή η 'συνάφειά' τους με το ρήμα ή με τον πυρήνα της πρότασης είναι μικρότερη απ' ό,τι των ADV και (ADVB₂): στα (ADVB₁) κατατάσσονται κυρίως τα χρονικά (πότε, διάρκεια, συχνότητα) και τα αιτιολογικά (κυρίως αιτιολογικά, τελικά, υποθετικά, εναντιωματικά κτλ.): 4) (Sentence ADVB), δηλ. τα 'προτασιακά', που είναι επίσης προαιρετικά. Η Bartsch (1976), ακολουθώντας άλλη μέθοδο, τη λεγόμενη 'λογικο-σημασιολογική', οδηγείται λίγο-πολύ στα ίδια συμπεράσματα ως προς την υποδιαίρεση των (προαιρετικών) επιρρηματικών, με τη διαφορά ότι καταργεί την κατηγορία ADV/ΠΡΟΣΑΡΤ, ως περιττή κατά την άποψή της, αφού και τα υποχρεωτικά αυτά επιρρηματικά εκφράζουν τις ίδιες και όχι διαφορετικές σημασίες με τα προαιρετικά. Ανάλογα με τις κατηγορίες (ADVB₂), (ADVB₁) και (Sentence ADVB) διακρίνουμε, και για ό,τι αφορά τη ΝΕ, τους ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥΣ σε ΔΙΟΡ(ΙΣΜΟΥΣ), ΕΠΙΔΙΟΡ(ΙΣΜΟΥΣ) και ΠΑΡΑΔΙΟΡ(ΙΣΜΟΥΣ), τους οποίους υποδιαιρούμε κατόπιν σε μικρότερες τάξεις ανάλογα με τον ιδιαίτερο κάθε φορά σημασιολογικό ρόλο τον οποίο επιτελούν (π.χ. ΔΙΟΡΓΡΟΠ, ΔΙΟΡΟΡΓ κτλ. — ΕΠΙΔΙΟΡΧΡΟΝ, ΕΠΙΔΙΟΡΑΙΤΙΟΛ κτλ.), σύμφωνα άλλωστε και με το γενικότερο λειτουργικό-σημασιολογικό πρότυπο (πβ. και Quirk+Greenbaum, 1973, ως προς την Αγγλική, και DUDEN και Schulz+Griesbach, ως προς τη Γερμανική) που υιοθετούμε σ' αυτή την εργασία, κατάλληλο, κατά την άποψή μας, να περιγράφει με επάρκεια τα συντακτικά φαινόμενα και στην περίπτωση των επιρρηματικών.

Δ: ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΩΝ. ΕΦΑΡΜΟΓΗ Σ' ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Η υποδιαίρεση των επιρρηματικών την οποία προτείναμε σ' αυτή την εργασία ελέγχεται και υποστηρίζεται με τη βοήθεια ποικίλων κριτηρίων, τα κυριότερα από τα οποία είναι τα εξής: 1) η άρνηση: 2) η παράφραση: 3) η χρήση του ρήματος στην προστακτική: 4) η υποκαταστασιμότητα ή η δυνατότητα αντικατάστασης από ένα αντ-επιρρήμα (pro-form): 5) η χρήση ερωτηματικών λέξεων και εκφράσεων: 6) η συμπλοκή και 7) η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών μεταξύ τους: 8) ο επιτονισμός και η σειρά των όρων στην πρόταση. Για όλα τα κριτήρια, λαμβάνεται υπόψη τόσο η θετική όσο και η αρνητική συμπεριφορά/αντίδραση ενός ορισμένου επιρρηματικού. Οι διαπιστώσεις, πάντως, που ακολουθούν, αφορούν

γενικότερα τη διάκριση των λειτουργιών μεταξύ τους και όχι των λεξημάτων, γιατί ένα λέξημα μπορεί να έχει περισσότερες από μία λειτουργίες.

Παρ' όλα τα προβλήματα που παρουσιάζει ο καθορισμός του 'στόχου' της, ιδίως στις αποφαιτικές προτάσεις όπου την εστία του φραστικού τονισμού αποτελεί το *δεν*, η άρνηση συνιστά ένα σημαντικό διαγνωστικό κριτήριο με το οποίο επιτυγχάνουμε το διαχωρισμό ενός ΔΙΟΡ από έναν ΕΠΙΔΙΟΡ ή έναν ΠΑΡΑΔΙΟΡ. Το γενικό συμπέρασμα από την εφαρμογή του κριτηρίου είναι ότι, ενώ οι ΕΠΙΔΙΟΡ(ΧΡΟΝ/ΑΙΤΙΟΛ/...), όπως και οι ΠΑΡΑΔΙΟΡ (και οι ΠΡΟΣΥΝΔ(ΕΣΜΟΙ)), εφαρμόζονται τόσο σε μια καταφατική όσο και σε μίαν αποφατική πρόταση, με τους ΔΙΟΡ(ΤΡΟΠ/ΔΙΑΒΑΘΜ/...) δεν συμβαίνει το ίδιο, γιατί αυτοί οι τελευταίοι, σε όποια θέση της πρότασης κι αν βρίσκονται (πριν ή μετά το *δεν*), αποτελούν πάντοτε το 'στόχο' της άρνησης και έτσι δεν επιτρέπουν την άρνηση του ρήματος (αυτός είναι κι ο λόγος που, ενώ π.χ. από το *χτες ο Γιάννης δεν έλυσε τις ασκήσεις ή προφανώς, ο Γιάννης δεν έλυσε τις ασκήσεις* εξυπακούεται ότι "δεν τις έλυσε", από το *εύκολα ο Γιάννης δεν έλυσε τις ασκήσεις* εξυπακούεται ότι "τις έλυσε αλλά όχι εύκολα").

Με τη βοήθεια του κριτηρίου της παράφρασης διακρίνουμε πρώτα-πρώτα μέσα στην ευρύτερη ομοταξία των ΠΑΡΑΔΙΟΡ δύο μικρότερες σημασιολογικές τάξεις, που είναι οι ΠΑΡΑΔΙΟΡΔΙΑΘ(ΕΣΙΑΚΟΙ) και οι ΠΑΡΑΔΙΟΡΜΕΤΑΓΛ(ΩΣ-ΣΙΚΟΙ). Με τους τελευταίους σχολιάζουμε ποικιλότερα τη 'μορφή της επικοινωνίας', έχουν δηλ. να κάνουν με τον 'τρόπο του λέγειν', με τον τρόπο της διατύπωσης ή με το 'ύφος' (κ.τ.δ.)· εδώ ανήκουν π.χ. τα *εντίμως, ειλικρινά, σοβαρά, μ' άλλα λόγια, με δυο λόγια, κοντολογίς, ακριβέστερα, αναλυτικά, εισαγωγικά, συμπερασματικά, γενικά, συγκεκριμένα κ.ά.δ.* Με τους ΠΑΡΑΔΙΟΡΔΙΑΘ ο ομιλητής σχολιάζει το περιεχόμενο των λεγομένων του διακρίνουμε εδώ πολλά γένη (Δ_0 - Δ_6), τα οποία όμως μπορούμε να πούμε ότι χωρίζονται, *grosso modo*, σε δύο ομάδες: στην πρώτη περιλαμβάνονται εκείνα που εκφράζουν ένα σχόλιο του ομιλητή σχετικά με την 'τιμή αλήθειας' των λεγομένων του, σχετικά δηλ. με το βαθμό στον οποίο πιστεύει ότι αυτό που λέει είναι αληθές (*βεβαίως, αναμφιβόλως, σίγουρα, πιθανώς, ενδεχομένως, ίσως, προφανώς, ολοφάνερα κτλ.*), ενώ στη δεύτερη ομάδα περιλαμβάνονται επιρρηματικά που εκφράζουν μίαν ορισμένη 'στάση' ή 'διάθεση' του ομιλητή απέναντι στα λεγόμενα (εξού και η ονομασία 'διαθεσιακά' για όλη την τάξη αυτών των ΠΑΡΑΔΙΟΡ—π.χ. *εντυχώς, δυστυχώς, περιέργως, ανεξήγητα, ξαφνικά, απροσδόκητα, ανέλπιστα, αναγκαστικά, τυχαία, μοιραία, φυσικά, δικαιολογημένα κτλ.*). Οι ΠΑΡΑΔΙΟΡΔΙΑΘ χρησιμοποιούνται όχι μόνον διαπιστωτικά αλλά και (ή κυρίως) επιτελεστικά (χωρίς ν' αποκλείονται και άλλες χρήσεις ή λειτουργίες, π.χ. προσλεκτικοί ενδείκτες, κλητική ή συγκινησιακή λειτουργία κτλ.) και ως προς ορισμένα χαρακτηριστικά τους συγγενεύουν με άλλες γραμματικές ενότητες που λειτουργούν κατά κάποιο τρόπο παρενθετικά μέσα στην πρόταση (π.χ. δευτερεύουσες 'σχολιαστικές' προτάσεις, παρενθετική χρήση ρημάτων, προτασιακές παραθέσεις κ.ά.).

Δεδομένου ότι οι ΠΑΡΑΔΙΟΡΔΙΑΘ παίζουν και το ρόλο προσλεκτικού ενδείκτη, ρόλο τον οποίον έχουν και οι εγκλίσεις του ρήματος και μάλιστα η προστακτική, αντιλαμβάνεται κανείς γιατί παρουσιάζουν προβλήματα στη συνειδησίη τους μ' αυτή την έγκλιση (και έτσι από την αντίθεση π.χ. ως προς τη

γραμματική ομοιότητα μεταξύ του *έλα, προφανώς και του έλα αύριο οδηγούμαστε στο να κατατάξουμε σε διαφορετική ομοταξία το προφανώς και το αύριο), όπως προβληματική (αντιγραμματική) είναι και η συνδυασμένη χρήση δύο επιτελεστικών εκφράσεων στην ίδια πρόταση (π.χ. *ορκίζομαι, σίγουρα, ότι... αλλά σίγουρα, ορκίστηκε ότι... —βλ. και ορκίζομαι επισήμως ότι..., όπου το επισήμως, αντίθετα από το σίγουρα, δεν χρησιμοποιείται επιτελεστικά). Ως διαγνωστικό κριτήριο των 'προτασιακών' επιρρηματικών γενικά μπορεί να μας χρησιμεύσει και το ότι δεν μπορούν να υποκαθίστανται από ένα άλλο επιρρηματικό (αντωνυμικό επίρρημα ή 'αντ-επίρρημα'. βλ. Α: *Ευτυχώς/Συνεπώς, η Μαρία έφυγε* —Β: **Έτσι/Με τον ίδιο τρόπο άλλωστε ήρθε* επίσης και: Α: *Πώς έφυγε η Μαρία;* —Β: *Με τα πόδια/Ευτυχώς/Συνεπώς*).

Η χρήση ερωτηματικών εκφράσεων (ιδίως των πού; πότε; πώς; γιατί;) αποτελεί το κύριο κριτήριο της ΠΓΣ προκειμένου να κατατάξει τα επιρρηματικά σε κατηγορίες (από τις οποίες τώρα, σύμφωνα με το αμέσως προηγούμενο κριτήριο, αποκλείονται τα προτασιακά). Ας σημειωθεί όμως ότι παρουσιάζεται συχνά η ανάγκη να εξειδικεύονται αυτές οι ερωτήσεις, κυρίως με τη χρησιμοποίηση του τίτλου της υποτιθέμενης κατηγορίας ή υποκατηγορίας (π.χ. *όχι μόνον πώς; αλλά και με ποιο τρόπο; με τι μέσον; κ.τ.δ.* —έτσι και: *από πού; προς τα πού; —από πότε; έως πότε; πόσην ώρα/πόσο χρόνο;— ποιος ο λόγος; ποια η αιτία; για ποιο λόγο/αιτία; κ.τ.δ.*). Παρ' όλο που η εφαρμογή αυτού του κριτηρίου, χωρίς το συνδυασμό του με άλλα κριτήρια, δεν μας δίνει πάντοτε σαφή αποτελέσματα (εκτός που δεν διαθέτουμε τόσες πολλές εξειδικευμένες ερωτήσεις που ν' ανταποκρίνονται σε όλες τις δυνατές υποκατηγορίες των επιρρηματικών), ο ρόλος του στην υποδιαίρεση των επιρρηματικών είναι καθοριστικής σημασίας, όπως άλλωστε μπορεί να διαπιστώσει κανείς και με βάση τις δυνατότητες συνδυασμού των επιρρηματικών μεταξύ τους (βλ. πιο κάτω).

Ένα ακόμη κριτήριο που χρησιμοποιεί μεταξύ άλλων και για την υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών η ΠΓΣ είναι η συνδυαστική παράταξη (συμπλοκή, διάζευξη κτλ.). Μπορούμε τώρα να προσθέσουμε ως κριτήριο και τις δυνατότητες ιεραρχικού (μη παρατακτικού) συνδυασμού των επιρρηματικών μεταξύ τους. Σ' ό,τι αφορά τη συνδυαστική παράταξη, για να έχουν τη δυνατότητα δύο επιρρηματικές εκφράσεις (όπως και άλλα συστατικά της πρότασης) να συνδεθούν συμπλεκτικά ή διαζευκτικά, ελάχιστη προϋπόθεση είναι να βρίσκονται στο ίδιο συντακτικό επίπεδο και να είναι ισοδύναμα τουλάχιστον ως προς τη λειτουργία και το σημασιολογικό ρόλο (π.χ. αφού το *περιέργως, ο Νίκος ακουγόταν καθαρά* λέγεται, σ' αντίθεση με το **περιέργως και καθαρά, ο Νίκος ακουγόταν*, συμπεραίνω ότι όχι μόνον σημασιολογικά αλλά και λειτουργικά το *περιέργως* και το *καθαρά* διαφέρουν, αλλά και για τα περισσότερα συγγενικά από άποψη λειτουργίας *χτες* και *κάθε μέρα* συμπεραίνω ότι πρέπει να διαφοροποιηθούν, δεδομένου άλλωστε ότι ο σημασιολογικός τους ρόλος ποικίλλει, εάν χρησιμοποιήσω ως διαγνωστικό κριτήριο τη συνδυαστική παράταξη, αφού *χτες* η *Μαρία μου τηλεφωνούσε κάθε μία ώρα* είναι μια απολύτως σωστή πρόταση, σ' αντίθεση με **χτες και κάθε μία ώρα, η Μαρία μου τηλεφωνούσε*: έτσι, τη μια φορά εξακριβώνω τη διαφορά μεταξύ ενός ΠΑΡΑΔΙΟΡΔΙΑΘ και ενός ΔΙΟΡΤΡΟΠ και την άλλη τη διαφορά μεταξύ ενός ΕΠΙΔΙΟΡΠΟΤΕ και ενός ΕΠΙΔΙΟΡΣΥΧΝ). Σ' αυτή την περίπτωση, εάν δηλ. τα επιρρηματικά ισοδυναμούν με την προηγούμενη έννοια, η συμπλεκτική τους (με

τον και) σύνδεση αποκλείεται μόνον εάν το σημασιολογικό τους ποιόν (η ιδιαίτερη λεξική τους σημασία) είναι αντιφατικό (π.χ. * ο Νίκος μιλούσε —ταυτόχρονα— αργά και γρήγορα), όπως επίσης συναντά εμπόδια όταν εμφανίζεται ως ταυτολογική ή αφορηώς πλεοναστική (π.χ. ?χτύπησε λίγο και ελαφρά). Φυσικά, στην πράξη συναντά κανείς εξαιρέσεις, παραδείγματα δηλ. με συνδετική παράταξη και εκεί όπου δεν τηρείται η ελάχιστη βασική προϋπόθεση που είδαμε προηγουμένως. Η προσεκτικότερη όμως εξέταση αυτών των περιπτώσεων μας δείχνει ότι μεταξύ των συνδεομένων παρατακτικά υπάρχει τουλάχιστον ένα είδος ισοδυναμίας, π.χ. ως προς τη γραμματική κατηγορία (ΕΠΙΡΡΗΜΑ * ΕΠΙΡΡΗΜΑ), αν όχι ως προς τη λειτουργία και το σημασιολογικό ρόλο.

Εννοείται ότι η συνδετική παράταξη δύο (ή περισσότερων) επιρρηματικών (ή άλλων συστατικών) είναι δυνατή, όταν ο ιεραρχικός τους συνδυασμός (η συμπαράθεσή τους, *juxtaposition*) είναι αδύνατος. Λέγοντας ιεραρχικό συνδυασμό εννοούμε τη σειρά εφαρμογής ανάλογα με τη σημασιολογική συνάφεια που έχει ένα επιρρηματικό με το ρήμα ή με τον 'πυρήνα' της πρότασης· κατ' αυτή την έννοια, προηγούνται τα επιρρηματικά με λειτουργία ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΟΣ (ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑΤΟΣ, στην περίπτωση μας) και ακολουθούν τα επιρρηματικά με λειτουργία ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ. Απ' αυτά τα τελευταία πάλι, πρώτα εφαρμόζονται οι ΔΙΟΡΙΣΜΟΙ, έπειτα οι ΕΠΙΔΙΟΡΙΣΜΟΙ και τελευταίοι οι ΠΑΡΑΔΙΟΡΙΣΜΟΙ, ως τα πλέον περιφερειακά στοιχεία. Φυσικά, και εδώ υπάρχουν εξαιρέσεις, που όμως δεν ανατρέπουν τη γενική ισχύ του συστήματος. Είναι δυνατόν, όταν δύο (ή περισσότερα) επιρρηματικά λειτουργούν στο ίδιο συντακτικό επίπεδο αλλά έχουν διαφορετικό σημασιολογικό ρόλο να συνδυάζονται με δύο (ή περισσότερους) διαφορετικούς τρόπους, οπότε με κάθε νέο συνδυασμό έχουμε και μεταβολή της σημασίας του εκφωνήματος· ως προς αυτό το σημείο, η μελέτη μας φιλοδοξεί περισσότερο να προσφέρει κάποιες 'σκέψεις πάνω σε ένα θέμα' παρά συμπεράσματα που να είναι από κάθε άποψη οριστικά. Περίπτωση συνδυασμού δύο διαφορετικών επιρρηματικών γενικότερα έχουμε όταν, για παράδειγμα, ένας Π(ΑΡΑ)Δ(ΙΟΡ)ΔΙΑΘ και ένας Ε(ΠΙ)Δ(ΙΟΡ)ΣΥΧΝ συνυπάρχουν σε μια πρόταση, οπότε η πιθανότερη σειρά εφαρμογής, σύμφωνα με όσα λέγαμε προηγουμένως, είναι ΠΔΔΙΑΘ[ΕΔΣΥΧΝ{X}] και όχι ΕΔΣΥΧΝ[ΠΔΔΙΑΘ{X}], όπως φαίνονται να μας δείχνουν και τα προφανώς, ο Γιάννης έρχεται συχνά αλλά * συχνά, ο Γιάννης έρχεται προφανώς. Αν πάλι ένας ΔΙΟΡΟΡΓ και ένας ΔΙΟΡΤΡΟΠ συνδυάζονται σε μια πρόταση, ας πούμε ο Γιάννης έτρωγε το ρύζι άνετα με τα ξυλάκια, τότε η σειρά εφαρμογής φαίνεται ότι είναι ΔΙΟΡΟΡΓ[ΔΙΟΡΤΡΟΠ{X}] και όχι ΔΙΟΡΤΡΟΠ[ΔΙΟΡΟΡΓ{X}], γιατί ο ΔΙΟΡΟΡΓ έχει τη δυνατότητα να μας δίνει και τον όρο ή τη συνθήκη κάτω από την οποία "ο Γιάννης έτρωγε το ρύζι άνετα", αντίθετα με τον ΔΙΟΡΤΡΟΠ σε σχέση με το "ο Γιάννης έτρωγε το ρύζι με τα ξυλάκια". Αλλά και ακόμη όταν η συνδετική παράταξη θα έλεγε κανείς ότι επιβάλλεται από τα πράγματα (περίπτωση ισοδυναμίας και ως προς τη λειτουργία και ως προς το σημασιολογικό ρόλο), είναι δυνατός ο ιεραρχικός συνδυασμός, π.χ. ?ο Γιάννης μιλούσε αργά δυνατά ή καλύτερα: αργά, ο Γιάννης μιλούσε δυνατά, εφόσον όμως το αργά, ένας ΔΙΟΡΤΡΟΠ δίπλα σε έναν άλλον ΔΙΟΡΤΡΟΠ, δηλώνει παράλληλα και τον όρο/συνθήκη και όχι μόνον τον τρόπο (κτλ. κτλ.). Τέλος, από την κάπως διεξοδικότερη διερεύνηση της δυνατότητας συνδυασμού των χρονικών —*latu sensu*— επιρρηματικών μεταξύ τους προκύπτει ότι η διαφοροποίησή τους

ανάλογα με τον ιδιαίτερο σημασιολογικό ρόλο και η κατάταξή τους σε τρεις μεγάλες κατηγορίες (πότε — διάρκεια — επανάληψη/συχνότητα), η οποία θα μπορούσε να επιτευχθεί και με τη βοήθεια π.χ. του κριτηρίου της ερώτησης, είναι βάσιμη και σωστή, απόδειξη ότι σε σχέση με το ρήμα ή τον 'πυρήνα' της πρότασης μπορούν να συνδυάζονται προσδιοριστικά-τεραρχικά (π.χ. *ήδη τον προηγούμενο μήνα ο Πέτρος γυμναζόταν δύο ώρες κάθε μέρα*, πρόταση στην οποία έχουμε επιρρηματικά και των τριών υποκατηγοριών)· αν όμως δύο χρονικά επιρρηματικά έχουν τον ίδιον ακριβώς σημασιολογικό ρόλο, τότε κατά κανόνα η σχέση του ενός από τα δύο με το ρήμα είναι προσδιοριστική και η μεταξύ τους σχέση παραπληρωματική (επιθετική, π.χ. *το απόγευμα της Κυριακής*, ή, συνηθέστερα, παραθετικής, π.χ. *την Κυριακή, το απόγευμα*). Ανάλογα ισχύουν σε γενικές γραμμές και για τα (περισσότερα από ένα) τοπικά επιρρηματικά που συνδυάζονται στην ίδια πρόταση.

Ως διαγνωστικό κριτήριο μπορεί να χρησιμεύσει και η θέση (ή οι θέσεις) ενός επιρρηματικού μέσα στην πρόταση καθώς και τα σχετικά υπερτεμαχιακά φωνολογικά χαρακτηριστικά (ο επιτονισμός). Οι ΠΑΡΑΔΙΟΡ και οι ΕΠΙΔΙΟΡ, αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει με τους ΔΙΟΡ και τα ΠΡΟΣΑΡΤ, παρουσιάζουν, γενικά, μεγαλύτερη κινητικότητα μέσα στην πρόταση και καταλαμβάνουν εύκολα, και μάλιστα ως ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα (tone unit ή intonational group) τόσο τις τελικές (ΘΠ1-2) όσο και τη μεσαία (ΘΠ) και τις αρχικές (ΘΠ-2) θέσεις. Στη θέση ΘΠ2 (αμέσως δηλ. μετά το αμετάβιβτο ρήμα ή μετά το μεταβατικό ρήμα και το αντικείμενο), που από την ΠΓΣ αναγνωρίζεται ως η πλέον συνθισμένη ή 'ουδέτερη' θέση ενός επιρρηματικού, κάτω από τις ίδιες συνθήκες ενώ οι ΔΙΟΡ και τα ΠΡΟΣΑΡΤ είναι φορείς του φραστικού τονισμού (σ' έναν ουδέτερο, φυσικό επιτονισμό), αντίθετως οι ΕΠΙΔΙΟΡ δεν είναι. Με τους ΕΠΙΔΙΟΡ —τουλάχιστον με τους περισσότερους— ως φορείς του φραστικού τονισμού ή με το ρήμα ως τέτοιο φορέα, στην περίπτωση των ΔΙΟΡ και των ΠΡΟΣΑΡΤ, δημιουργείται έμφαση. Στην ίδια θέση (ΘΠ), όταν με έναν ΔΙΟΡ ή ένα ΠΡΟΣΑΡΤ συνδυάζεται ένα ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ, συνήθως δεν δημιουργείται έμφαση/αντιδιαστολή, αν το συστατικό που είναι ο φορέας του φραστικού τονισμού ή πάνω από το οποίο σημειώνεται η κάμψη της προσωδιακής καμπύλης βρίσκεται στο τέλος του εκφωνήματος. Το ίδιο συμβαίνει και όταν ένας ΔΙΟΡΧ συνδυάζεται με ένα ΠΡΟΣΑΡΤ ή με έναν άλλον ΔΙΟΡΨ. Αν το καθένα απ' αυτά αποτελεί 'νέα' πληροφορία, μπορούν να εκφέρονται ως ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα στο τέλος, της οποίας τα (βασικά) φωνολογικά χαρακτηριστικά είναι τα ίδια με εκείνα της κύριας ενότητας, επομένως δεν δημιουργείται έμφαση σε κανέναν από αυτούς. Στην περίπτωση που τα επιρρηματικά είναι περισσότερα από ένα στη θέση ΘΠ, μπορούν να εναλλάσσονται ελεύθερα (ή με μεγαλύτερη ελευθερία στη ΝΕ απ' ό,τι π.χ. στην Αγγλική ή τη Γερμανική). Η σειρά τους καθορίζεται από τους εξής παράγοντες: α) την τελική εστίαση του νέου στοιχείου· β) την αρχή ότι το μεγαλύτερο σε έκταση συστατικό μετατοπίζεται γενικά προς το τέλος· γ) την αποφυγή της σύγχυσης ως προς την προσδιοριστική/συμπληρωματική vs. παραπληρωματική λειτουργία ενός επιρρηματικού. Η συσώρευση πολλών επιρρηματικών στη θέση ΘΠ αποφεύγεται με τη μετατόπιση μερικών απ' αυτά σε άλλες θέσεις. Τέλος, από την άποψη της λεγόμενης 'λειτουργικής προοπτικής της πρότασης', η θέση ενός επιρρηματικού (όπως και κάθε άλλου συστατικού) στην πρόταση καθορίζεται και από το βαθμό του 'επικοινωνιακού δυναμισμού' του οποίου είναι φορέας, από το αν δηλ.

αποτελεί 'νέο' πληροφοριακό στοιχείο ή ανήκει στα ήδη γνωστά και 'θεματικά'.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson J. M. (1971), *The Grammar of Case : Towards a Localistic Theory*, : Cambridge University Press.
- Anderson J.M. (1975), 'La grammaire casuelle', *Langages* 38, 18-64.
- Bartsch R. (1976), *The Grammar of Adverbials*, : North-Holland Publishing Co.
- Baylon C.+Fabre P. (1978), *Grammaire Systématique de la Langue Française*, : Nathan.
- Chomsky N. (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, : The M.I.T. Press.
- Comrie B. (1976), *Aspect*, : Cambridge University Press.
- Crystal D. (1966), 'Specification and English Tenses', *Journal of Linguistics* 2, 1-34.
- DUDEN (1973), *Grammatik der Deutschen Gegenwartssprache*.
- Fillmore C.J. (1968), 'The case for case' στο Bach E.+Harms R.T. (εκδ.), *Universals in Linguistic Theory*, : Holt, Rinehart and Winston.
- Greenbaum S. (1969), *Studies in English Adverbial Usage*, : Longmans.
- Halliday M.A.K.+Hasan R. (1976), *Cohesion in English*, : Longman.
- Householder F.W.+Kazazis K.+Koutsoudas A. (1964), *Reference Grammar of Literary Dhimotiki*, : Published by Indiana University.
- Huddleston R. (1969), 'Some observations on tense and deixis in English', *Language* 45, 777-806.
- Jackendoff R. (1977), *X'-Syntax : A Study of Phrase Structure*, : The M.I.T. Press.
- Leech G. (1969), *Towards a Semantic Description of English*, : Longmans.
- Lyons J. (1977), *Semantics*, : Cambridge University Press.
- Martinet A. (1969), *Langue et Fonction*, : Denoël.
- Mirambel A. (1969), *Grammaire du Grec Moderne*, : PUF.
- Mirambel A. (1978), *Η Νέα Ελληνική Γλώσσα* (μετάφρ. Στ. Καρατζά), : Ίδρυμα Μον. Τριανταφυλλίδη.
- Μπαμπινιώτης Γ. (1972), *Το Πρώτο της Ελληνικής*, : Βιβλιοθήκη Σαριπόλου.
- Nilsen D.L.F. (1972), *English Adverbials*, : Mouton.
- Onions C.T. (*1932), *An Advanced English Syntax*, : Routledge and Kegan Paul.
- Pinkster H. (1972), *On Latin Adverbs*, : North-Holland Publishing Co.
- Quirk R.+Greenbaum S. (1973), *A University Grammar of English*, : Longman.
- Quirk R.+Greenbaum S. (1973), *A University Grammar of English*, : Longman.
- Robins R.H. (1966), 'The development of the word class system of the European grammatical tradition', *Foundations of Language* 2, 3-19.
- Schulz D.+Griesbach H. (1972), *Grammatik der Deutschen Sprache*, : Hueber.
- Σετάτος Μ. (1983), 'Ο παρακείμενος στην Κοινή Νεοελληνική' στις *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*, τόμ. 4, 1984 (Πρακτικά Συνεδρίου 6-18/5/1983): Αφοί Κυριακίδη.
- Steinitz R.[+Lang E.] (1971), *Adverbial-Syntax*, (Studia Grammatica X), Βερολίνο: Akademie-Verlag.
- Tesnière L. (1966), *Éléments de Syntaxe Structurale*, : Klincksieck.
- Τζάρτζανος Α. (1946-1953), *Νεοελληνική Σύνταξις*, : ΟΕΣΒ.
- Τριανταφυλλίδης Μ. κ.ά. (1941), *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, : ΟΕΣΒ.
- Yu J. (1982), *Η Ακολουθία των Χρόνων στη Νέα Ελληνική*, : χ.ε.
- Vendler Z. (1967), *Linguistics in Philosophy*, : Cornell University Press.
- Wunderlich D. (1970), *Tempus und Zeitreferenz im Deutschen*, : Hueber.

*Όλγας Μαυροφίδου-Ελευθεριάδου
καθηγήτριας στο Monterey της Καλιφόρνιας*

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΠΟΥ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

Τώρα που η ζωντανή μας γλώσσα έχει γίνει πια η επίσημη γλώσσα του κράτους και έχει καθιερωθεί η διδασκαλία της σ' όλες τις βαθμίδες της Εκπαίδευσης είναι αναμφισβήτητο πως απλοποιήθηκε κατά πολύ και η δουλειά του δασκάλου που τη διδάσκει.

Ως τώρα, εμείς που διδάσκαμε νεοελληνικά σε ξένους, έπρεπε να καλύψουμε πρώτα τη γραμματική της δημοτικής και έπειτα της καθαρεύουσας, κι αυτό έφερνε μεγάλη σύγχυση στον ξένο μαθητή. Πριν να εξοικειωθεί καλά καλά με τους τύπους της δημοτικής έπρεπε ο μαθητής να αρχίσει να μαθαίνει νέα σειρά καταλήξεων και κανόνων, και φυσικά αυτό απογοήτευε ακόμα και τους πιο καλούς μαθητές. Τώρα που έλειψε το μπέρδεμα της καθαρεύουσας δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται πια τόσο δύσκολη η εκμάθηση της γλώσσας μας, όπως γινόταν πριν.

Τα προβλήματα όμως των ξένων που μαθαίνουν τη γλώσσα μας κι αυτών που τη διδάσκουν δεν έχουν λήξει εντελώς. Και δεν εννοώ τις δυσκολίες που συναντά κανείς γενικά όταν μαθαίνει μια ξένη γλώσσα, είτε είναι νεοελληνικά είτε άλλη γλώσσα. Ύστερα από διδακτική πράξη τριάντα και χρόνων και σε δικούς μας στην Ελλάδα (Γ' Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης, Εκπαιδευτήρια «Κοραής», Anatolia College κλπ.) και σε ξένους φοιτητές εδώ στην Καλιφόρνια (Ινστιτούτο Ξένων Γλωσσών του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης και Ινστιτούτο Διεθνών Σπουδών του Monterey), αλλά κι από προσωπική εμπειρία από τις διάφορες ξένες γλώσσες που έχω μάθει θα έλεγα πως η γλώσσα μας δεν παρουσιάζει σχετικά και τόσο πολλές δυσκολίες στους ξένους, όσο νομίζεται. Στο φωνολογικό μέρος, εκτός από μικρή δυσκολία στην προφορά ορισμένων συμφώνων, κυρίως του γ και χ, και ορισμένων αρχικών συμπλεγμάτων, και ιδιαίτερα των γν, κν, μν, πν, χν, πτ, χτ, ξ, ψ, δεν παρουσιάζεται κανένα άλλο σπουδαίο πρόβλημα. Και στο μορφολογικό μέρος και στη σύνταξη, άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες είναι πιο πολύπλοκες, όπως π.χ. τα γερμανικά, τα ρωσικά. Κι όπως εμείς μαθαίνουμε τις ξένες γλώσσες μ' όλες τους τις ανωμαλίες και τις ιδιορρυθμίες, το ίδιο θα έλεγε κανείς πως και οι ξένοι θα πρέπει να μάθουν και τη δική μας γλώσσα.

Τα προβλήματα όμως που θα ήθελα να τονίσω είναι διαφορετικά:

A. Και πρώτα πρώτα είναι ορισμένοι τύποι, λόγιοι ή αρχαϊκοί, που απαντούν και στον προφορικό και στο γραπτό λόγο και που δεν συμφωνούν με το τυπολογικό σύστημα της επίσημης σχολικής γραμματικής. Καθώς η γλώσσα μας μιλιέται εδώ και χιλιάδες χρόνια, είναι φυσικό να κλείνει μέσα της στοιχεία παλιά που είναι υπολείμματα από τις διάφορες φάσεις της στην εξέλιξή της. Κάθε γλώσσα ζωντανή, βέβαια, κρύβει μέσα της πολλά τέτοια στοιχεία, αλλά αυτά δεν ακολουθούν δικούς τους γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες, όπως γίνεται στη δική μας γλώσσα που έχει ιστορία αιώνων.

1. Τέτοιοι είναι μερικοί παράλληλοι τύποι ή διπλόμορφα, κυρίως στα ρήματα, όπου μόνο ο ένας απ' τους δυο τύπους είναι σύμφωνος με τους κανόνες της επίσημης νεοελληνικής γραμματικής:

α) Παράλληλοι τύποι στα ουσιαστικά. Εκτός απ' τους παράλληλους τύπους όπως είναι π.χ. ο γέροντας - ο γέρος, ο κρίνος - το κρίνο, ο πλάτανος - το πλατάνι, κλπ. που δεν παρουσιάζουν προβλήματα στην κλίση τους, μια και ακολουθούν γνωστές κατηγορίες κλίσεως των ονομάτων, είναι και μερικοί άλλοι παράλληλοι τύποι όπως π.χ. ο διδάκτορας - ο διδάκτωρ, ο αρχιτέκτονας - ο αρχιτέκτων, ο παράγοντας - ο παράγων, ο μύωπας - ο μύωψ, η ποιότητα - η ποιότης, η δεσποινίδα - η δεσποινίς, η Ελλάδα - η Ελλάς, κλπ., όπου οι δεύτεροι τύποι δεν ακολουθούν καμιά κατηγορία γνωστή στον μαθητή απ' την γραμματική της δημοτικής. Οι διαφορές αυτές συνεχίζονται καμιά φορά και στη γενική του ενικού: του διδάκτορα - του διδάκτορος, της ποιότητας - της ποιότητος, της δεσποινίδας - της δεσποινίδος, της Ελλάδας - της Ελλάδος, κλπ.

β) Παράλληλοι τύποι στα ρήματα. Εκτός πάλι από τους παράλληλους τύπους όπως είναι π.χ. ανακατώνω - ανακατεύω, φτιάνω - φτιάχνω, γυρίζω - γυρνάω, σπάζω - σπάνω-σπαω, κλπ., που δεν παρουσιάζουν νέα κατηγορία καταλήξεων αλλά ποικιλία τύπων και καμιά φορά χρήσεως, απαντούν συχνά και παράλληλοι τύποι όπως είναι π.χ. οι τύποι αναθέτεται - ανατίθεται, καταθέτονται - κατατίθενται, αντιστέκονται - ανθίστανται, πληροφορούμαστε - πληροφορούμεθα, κατηγορούνταν - κατηγορείτο, κείτονταν - έκειτο, αποδείχτηκε - απεδείχθη, εκλέχτηκε - εξελέγη, θίγηκε - εθίγη, λέχτηκαν - ελέχθησαν, συνέβηκαν - συνέβησαν, κλπ.

Και όλοι αυτοί οι δεύτεροι τύποι που εξακολουθούν ακόμα να χρησιμοποιούνται από δημοτικιστές και μη, είτε από συνήθεια είτε από ιστορικούς λόγους, μπερδεύουν τον ξένο μαθητή καθώς δείχνουν καταλήξεις που του είναι άγνωστες.

2. Τύποι επιθέτων που δεν συμπεριλαμβάνονται στις κατηγορίες των επιθέτων της Νεοελληνικής μας Γραμματικής:

α) Όλα τα επίθετα σε -ύς δεν σχηματίζουν το θηλυκό σε -ιά, όπως π.χ. το σχηματίζει το επίθετο βαθύς, βαθιά, βαθύ. Είναι μερικά επίθετα σε -ύς που όχι μόνο σχηματίζουν το θηλυκό τους σε -εια, αλλά μπορεί κάποτε να δείξουν διαφορές και στις καταλήξεις του αρσενικού και του ουδετέρου, όπως π.χ. τα επίθετα βραχύς, ευθύς, ευρύς, οξύς, κλπ. Λέμε: ευθεία γραμμή, σε ευρεία κλίμακα, οξεία γωνία, οξείας μορφής, όπλο βραχέος βεληνεκούς, βραχέα κύματα, βαρέα όπλα (στρατιωτικός όρος) αλλά βαριά έπιπλα, μηχανήματα κλπ. Τέ-

τοια επίθετα, βέβαια, είναι πολύ λίγα και απαντούν πιο πολύ σε στερεότυπες εκφράσεις και ίσως περνούν απαρατήρητα απ' τους Έλληνες μαθητές, αλλά δημιουργούν δυσκολίες στον ξένο μαθητή που αν δε μαντέψει το αρσενικό των επιθέτων αυτών δεν μπορεί να βρει στο λεξικό τη σημασία τους. Απεναντίας, η γνώση των επιθέτων αυτών, νομίζω, πως θα βοηθούσε τον μαθητή να καταλάβει καλύτερα και τη σημασία ορισμένων ουσιαστικοποιημένων θηλυκών επιθέτων όπως π.χ. η ευθεία, η πλατεία, η ταχεία κλπ.

β) Το ίδιο και με τα επίθετα σε -ονας ή -ων που δεν αναφέρονται στη Νεοελληνική Γραμματική και ούτε ξεκαθαρίζονται οι καταλήξεις τους σε λεξικά ή αλλού, και ιδιαίτερα οι καταλήξεις των θηλυκών. Είναι ο μετριόφρων ή ο μετριόφρονας μαθητής; η ευγνώμων ή η ευγνώμονας μαθήτρια; της δεισιδαίμονος γυναίκας ή της δεισιδαίμονα γυναίκας; κλπ. Αν και τέτοια επίθετα και πάλι είναι πολύ λίγα και θα μπορούσαμε να τα αποφύγουμε με διάφορες συνώνυμες λέξεις ή εκφράσεις, ώσπου να δημιουργηθούν πιο ταιριαστοί τύποι, όμως δεν είναι πάντα το ίδιο να αντικαταστήσει κανείς π.χ. το ευγνώμων ή ευγνώμονας με το οφείλω ή χρωστώ ευγνωμοσύνη, το δεισιδαίμων με το προληπτικός, το ισχυρογνώμων με το πεισματάρης, το μετριόφρων με το ταπεινός ή καταδεκτικός, ούτε και τα επίθετα τρελός, παλαβός, ανισόρροπος, και τα όμοια νομίζω πως εκφράζουν «τον ίδιο βαθμό τρέλας» που εκφράζει το παράφρων.

3. Ρηματικοί τύποι που δεν αναφέρονται στη σχολική γραμματική, ενώ εξακολουθούν ακόμα να χρησιμοποιούνται από όλους:

α) Τύποι που απαντούν συνήθως στους εξακολουθητικούς χρόνους και πιο πολύ στο τρίτο πρόσωπο: υφίσταμαι, προϊσταμαι, αντικαθίσταται, συνίσταται, παρίσταται, υφίστανται, υφίστατο, κλπ.: διατίθεμαι, τίθεται, αντιτίθεται, επιτίθεται, προτίθεται, διατίθενται, επιτίθενται, αντιτίθενται, υπετίθετο, κλπ.: υπόκειμαι, αντίκειται, έγκειται, διάκεινται, πρόσκεινται, επρόκειτο, κλπ.: δικαιούμαι, δικαιούσαι, δικαιούται, κλπ.: ενδείκνυται, ενδείκνυται, κλπ.

β) Τύποι του παλιού παθητικού αορίστου, συνήθως στο τρίτο πρόσωπο: συνελήφθη, εκλήθη, υπέστη, εξερράγη, συνελήφθησαν, κατετέθησαν, επενέβησαν, κλπ.

γ) Παλιοί μετοχικοί τύποι που απαντούν ως επίθετα ή ουσιαστικά, κυρίως σε στερεότυπες εκφράσεις, απ' τις μετοχές σε -ων, -ουσα, -ον που χρησιμοποιούνται συχνά και σ' όλες τις πτώσεις: ο διδάσκων, η διδάσκουσα, το διδάσκον, του διδάσκοντος, τον διδάσκοντα, κλπ.: οι αντιδρώντες, η συνιστώσα (επιτροπή), οι απεργούντες, τους αντιφρονούντες ή αντιφρονούντας, η επικρατούσα (γνώμη), η επιλαχούσα, η προϊούσα (επιβάρυνση), κλπ.: των υφισταμένων (υπηρεσιών), ο διατιθέμενος, της υποτιθέμενης (διδασκαλίας), τους προτιθέμενους (σκοπούς), κλπ.: του δράσαντος, η επικρατήσασα (θεωρία), οι παραβάντες, κλπ.: οι προαχθέντες, των εξετασθέντων, τους παρασυρθέντας, του εκλεγέντος, της διδαχθείσας ή διδαχθείσης (ύλης), το κατατεθέν (κεφάλαιο), τα λεχθέντα, τα προπωληθέντα (εισιτήρια), το αποσταλέν (εμπόρευμα), κλπ.

Μετοχές παρακειμένου με αναδιπλασιασμό: δεδηλωμένος, δεδομένος, διακεκριμένος, διατεθειμένος, ενδεδειγμένος, εντεταλμένος, μεμονωμένος, συμβεβλημένος, κλπ.: εσφαλμένος, κατεψυγμένος, συνεσταλμένος; ηθελημένος, ηνωμένος, διηρημένος, κλπ.

Όλοι αυτοί οι ρηματικοί τύποι, που είναι παρμένοι όπως απαντούν σε σημερινές εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία, κλπ., και άλλοι όμοιοι τους δημιουργούν, βέβαια, προβλήματα στον ξένο μαθητή που δεν μπορεί εύκολα να τους αναγνωρίσει.

Ίσως είναι ευσεβής πόθος να ελπίζει κανείς πως με την παράλειψη όλων αυτών των τύπων από τη γραμματική και από τα άλλα βοηθήματα για τη γλώσσα μας θα συντελεστεί γρηγορότερα η αφομοίωσή τους στο τυπικό της δημοτικής ή θα γίνει αναγκαστική η αντικατάστασή τους με διάφορες συνώνυμες λέξεις ή φράσεις. Έτσι, αντί να λέμε π.χ. ο διδάσκων, του επιλαχόντος, οι προαχθέντες, τα ανακοινωθέντα, κλπ. θα πρέπει ίσως να λέμε: αυτός που διδάσκει, αυτού που ήρθε δεύτερος, αυτοί που προάχθηκαν, αυτά που ανακοινώθηκαν, κλπ., αλλά οι συνώνυμες αυτές φράσεις ούτε και την ίδια ακρίβεια του λόγου έχουν πάντα ούτε και τη συντομία που είναι πολλές φορές τόσο απαραίτητη στον λόγο.

Ίσως όμως θα λύνονταν για την ώρα το πρόβλημα, αν η επίσημη σχολική γραμματική και τα άλλα σχετικά βοηθήματα ανέφεραν και αυτούς τους «λόγιους ή αρχαϊκούς» τύπους, σε παράρτημα ή σε ιδιαίτερες σημειώσεις, όπως π.χ. γίνεται τώρα για μερικούς άλλους τύπους (εγγυώμαι, -άσαι, κλπ.: αρχαϊκή κλίση: υπήρχα, υπήρξα: αύξηση λόγιων ρημάτων, κλπ.), εφόσον αυτοί οι τύποι εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται από όλους μας.

Β. Τύποι που οι σχηματισμοί τους δεν έχουν ξεκαθαριστεί ακόμα και που παραμένουν αμφίβολοι:

1. Ενώ ο ενικός αριθμός των ονομάτων *πρύτανης, μάντης, πρέσβης, εύελπης* γράφεται πια με η και συνεπώς θα πρέπει να ακολουθούν τα αρσενικά ονόματα σε -ης, όμως στον πληθυντικό εξακολουθούν ακόμα να κρατούν τον παλιό τους τύπο (*πρυτάνεις, μάντεις, πρέσβεις, ευέλπιδες*), μια και δεν βλέπει κανείς να χρησιμοποιούνται οι τύποι: *πρυτάνηδες, μάντηδες ή μάντες, πρέσβηδες ή πρέσβες, ευέλπηδες*, όπως θα περίμενε κανείς να σχηματίζονται σύμφωνα με τα ονόματα της δημοτικής σε -ης.

2. Τύποι που δεν καταστάλαξαν ακόμα και είναι αμφίβολοι και ακαθόριστοι είναι επίσης ορισμένοι τύποι θηλυκών ονομάτων που φανερώνουν ιδιότητα ή επάγγελμα. Ο λόγος φυσικά είναι πως πολλά επαγγέλματα ήταν ως τώρα αποκλειστικό προνόμιο των ανδρών. Ασφαλώς με τον καιρό θα δημιουργηθούν και θα επικρατήσουν οι κατάλληλοι τύποι και γι' αυτά τα ονόματα, αλλά για την ώρα οι κατάλληλοι τους είναι προβληματικές. Είναι, λοιπόν, σύμφωνο με το μορφολογικό σύστημα της δημοτικής να λέμε π.χ. η *γυμνασιάρχης, της γυμνασιάρχη* ή η *γυμνασιάρχίνα, της γυμνασιάρχίνας, η γυμνασιάρχισσα, της γυμνασιάρχισσας; η γραμματέας, της γραμματέα* ή η *γραμματέα, της γραμματέας; η επιστήμων, της επιστήμονος* ή η *επιστήμονας, της επιστήμονα; η δικαστής* ή η *δικάστρια; η βουλευτής* ή η *βουλευτίνα; κλπ.*

Όμοιο πρόβλημα και με την κλητική των ονομάτων αυτών και ιδιαίτερα των ονομάτων σε -ος. Θα λέμε: *γιατρέ, ξεναγέ, συνοδέ, δικηγόρε, κλπ.* σύμφωνα με την κλητική των αρσενικών σε -ος ή *γιατρό, ξεναγό, συνοδό, δικηγόρο, κλπ.* σύμφωνα με τα θηλυκά σε -ος (διάμετρος);

Πρέπει όμως να σημειωθεί εδώ πως ο τύπος των θηλυκών επαγγελματικών ονομάτων είναι μάλλον πρόβλημα γενικό και αφορά και άλλες γλώσσες της εποχής μας. Το θηλυκό π.χ. του αγγλικού ονόματος *chairman* δεν έχει καθορισμένο τύπο: *chairman, chairwoman, chairperson*, το θηλυκό του *mailman* είναι αμφίβολο: *mailperson, mailman*, και τα θηλυκά άλλων επαγγελματικών ονομάτων (*airman, minister, musician, engineer, driver*, κλπ.) είναι τα ίδια με τα αρσενικά, εκτός αν κάποτε προστεθεί η λέξη «female» για διάκριση.

Μπέρδεμα για τους ξένους, αλλά και για μας κάποτε, είναι και που το άρθρο της ονομαστικής και γενικής του πληθυντικού, καθώς είναι το ίδιο και για τα δύο γένη, δεν δείχνει τη διαφορά του αρσενικού από το θηλυκό: οι υπάλληλοι, συγγραφείς, ταμίες, κλπ. των υπαλλήλων, συγγραφέων, ταμιών, κλπ., εκτός αν είναι προσδιορισμοί να το σαφηνίσουν ή αν εννοείται εύκολα απ' τα συμφραζόμενα.

3. Το ίδιο πρόβλημα είναι και η γενική των επιθέτων σε *-ης, -ης, -ες*. Είναι του επιεικούς καθηγητή ή του επιεική καθηγητή; του διεθνούς αγώνα ή του διεθνή αγώνα; της ειλικρινούς φίλης ή της ειλικρινή φίλης; του κοινωφελούς έργου ή του κοινωφελή έργου; κλπ.

4. Και οι τύποι που είναι οι πιο προβληματικοί και αμφίβολοι είναι οι πολυποίκιλοι τύποι ορισμένων σύνθετων ρημάτων. Και δεν είναι τόσο τα ρήματα που σχηματίζουν άλλα σύνθετα με τον μοντέρνο τους τύπο και άλλα με τον παλιό. Έτσι, π.χ. έχουμε: *ξαναδίνω, παραδίνω και παραδίδω, μεταδίνω και μεταδίδω, διαδίνω και διαδίδω* αλλά *εκδίδω*; *παραλέω και παραλέγω* αλλά *αντιλέγω, προλέγω*; *ξεδιαλύω* αλλά *απολύω, διαλύω, καταλύω, παραλύω*; *παραφυλάω και παραφυλάγω, προφυλάω και προφυλάγω* αλλά *επιφυλάσσομαι*. Αυτά όμως και τα όμοια οφείλονται συνήθως σε φωνολογικά φαινόμενα που δημιουργούνται στην εξέλιξη μιας γλώσσας και, φυσικά, θα πρέπει να μαθαίνονται όπως είναι. Εννοώ όμως εδώ το σχηματισμό των τύπων των σύνθετων ρημάτων με βάση ορισμένα ανώμαλα ρήματα, και ιδιαίτερα τα ρήματα: *άγω, βαίνω, έχω, θέτω, στήνω (-σταίνω, -ιστώ)*. Όχι γιατί δεν υπάρχουν ανώμαλα ρήματα και σε άλλες γλώσσες, ούτε και γιατί τα σύνθετα αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στους ξένους, αλλά γιατί δεν ξεκαθαρίζονται συστηματικά οι σχηματισμοί τους. Τα δίγλωσσα ή άλλα νεοελληνικά λεξικά, όπου καταφεύγει ο μαθητής, δεν δίνουν συνήθως χρόνους ρημάτων. Και τα δύο ή τρία λεξικά που αποτελούν εξαίρεση και δίνουν χρόνους ρημάτων αποφεύγουν κι αυτά, όσο γίνεται, να αναφέρουν τύπους απλών ή συνθέτων ρημάτων που δεν συμφωνούν με τους κανόνες της σχολικής γραμματικής ή δίνουν μόνο περιορισμένες πληροφορίες.

α) Ο μαθητής, λοιπόν, ακολουθώντας τον σχηματισμό των ρημάτων σε *-γω*, όπως π.χ. του *ανοίγω*, σχηματίζει τον άοριστο του *εισάγω*: *εισάξα*, του *πρόαγω*: *πρόαξα*, κλπ., μια και ούτε το βασικό ρήμα *άγω* συμπεριλαμβάνεται στα ανώμαλα ρήματα της σχολικής γραμματικής ούτε και κανένα απ' τα σύνθετά του. Οι χρόνοι δύο ή τριών συνθέτων του *άγω* που δίνει το λεξικό του, αν τύχει και τα δίνει, δεν λύνουν το πρόβλημά του, καθώς ο μαθητής θα ψάξει να βρει το ρήμα που του χρειάζεται ή το πολύ πολύ το βασικό ρήμα *άγω*.

β) Όμοιο πρόβλημα και με ορισμένα σύνθετα του *βαίνω*. Ρήματα σε *-αίνω*

οπωσδήποτε δυσκολεύουν τον μαθητή με την ποικιλία των καταλήξεών τους στους απλούς χρόνους: ζεσταίνω-ζέστανα, φτωχαίνω-φτώχυνα, καταλαβαίνω-κατάλαβα, παρασταίνω-παρόστησα, μπαίνω-μπήκα. Τα τρία σύνθετα, λοιπόν, του βαίνω, δηλ. το ανεβαίνω, κατεβαίνω και διαβαίνω που δίνονται στα ανώμαλα ρήματα στη Νεοελληνική Γραμματική και το συμβαίνει που αναφέρεται στα «λόγια» ρήματα δεν λύνουν το πρόβλημα των άλλων σύνθετων του βαίνω. Οι αόριστοι των ρημάτων αντιβαίνω, επεμβαίνω, παραβαίνω, υπερβαίνω, κλπ. θα είναι αντίβηκα, επέμβηκα, παράβηκα, υπέρβηκα, ή αντέβηκα, επενέβηκα, παρέβηκα, υπερέβηκα; Επιπλέον, απαντούν και παλιοί τύποι: επενέβην, υπερέβη, συνέβησαν, ακόμα και μετοχικοί τύποι: οι (τους) παραβάντες, καθώς και ο ουσιαστικοποιημένος πια τύπος: το συμβάν, τα συμβάντα.

γ) Το ίδιο αμφίβολοι κι αβέβαιοι και οι σχηματισμοί των συνθέτων του έχω. Άλλα σύνθετα ακολουθούν στον σχηματισμό των χρόνων τους τα ρήματα σε -χω, π.χ. αντέχω-άντεξα ή άνθεξα, προσέχω-πρόσεξα, ανέχομαι-ανέχτηκα, και άλλα το βοηθητικό έχω, π.χ. απέχω-απέιχα, εξέχω-εξείχα, κατέχω-κατείχα, παρέχω-παρείχα, υπερέχω-υπερείχα. Παράλληλα όμως απαντούν και τύποι με το παλιό θέμα του αορίστου του έχω: θα (συμ)μετάσχω, οι μετασχόντες, ν' απόσχουν, ανασχέθηκε, κατασχέθηκε, παρασχέθηκε, θα κατασχεθεί, θα κατασχεθούν, κλπ., ακόμα και ο ενεστωτικός τύπος κατάσχω ή κατασχέτω με αόριστο το κατάσχεσα.

δ) Μπέρδεμα θεμάτων και καταλήξεων και με τα σύνθετα του θέτω. Όλα τα σύνθετα του θέτω δεν σχηματίζουν την παθητική φωνή με τον τύπο: θέτομαι. Είναι και μερικά που απαντούν με τον αρχαίο τύπο: τίθεμαι, ενώ άλλα σύνθετα χρησιμοποιούνται και με τους δύο τύπους: μεταθέτομαι και μετατίθεμαι, προσθέτεται και προστίθεται, καταθέτονται και κατατίθενται, κλπ. αλλά διατίθεμαι, αντιτίθεται, αποσυντίθεται, επιτίθενται, υποτίθεται, υπετίθετο, κλπ.

ε) Τα σύνθετα όμως που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ποικιλία στα θέματα, στις καταλήξεις και στη σημασία, και επομένως και τη μεγαλύτερη δυσκολία και απαγοήτευση στον ξένο μαθητή είναι τα σύνθετα με βάση το -ιστώ και με τους νεότερους του τύπους (στήνω και -σταίνω).

Ο νεότερος και ο παράλληλος τύπος του αντικαθιστώ είναι: αντικατασταίνω, του αποκαθιστώ: αποκατασταίνω, και του εγκαθιστώ: εγκατασταίνω όμως το παριστώ δείχνει τρεις νεότερους τύπους: παρασταίνω, παραστήνω και παριστάνω, και το συνιστώ τους νεότερους τύπους: συστήνω και συσταίνω. Η ίδια ποικιλία και στον παθητικό τους τύπο. Παράλληλα με το αποκατασταίνομαι απαντούν ακόμα και οι τύποι: αποκαθιστώμαι και αποκαθίσταμαι. Έχουμε: παρασταίνομαι και παριστάνομαι, συστήνομαι, συσταίνομαι, αλλά εξακολουθούν και απαντούν ακόμα οι τύποι: συνιστάται και συνίσταται, με διαφορετική σημασία το καθένα. Λέμε: αντιστέκομαι, αλλά εμφανίζεται πότε πότε και το ανθίσταμαι. Όμως το προϊστάμαι και το υφίσταμαι δεν έχουν ακόμα αντίστοιχους δημοτικούς τύπους και ούτε μπορεί να αποφεύγονται πάντα με συνώνυμες εκφράσεις.

Εκτός από τους εξακολουθητικούς χρόνους οι παράλληλοι ρηματικοί τύποι συνεχίζονται και στους απλούς χρόνους. Άλλα σύνθετα του ρήματος σχηματί-

ζουν τον παθητικό αόριστο σε -άθηκα, άλλα σε -ήθηκα, άλλα και με τους δύο τύπους, ακόμα δεν λείπουν κι απ' τον προφορικό και γραπτό λόγο και μερικοί αρχαίοι τύποι σε -έστην. Έτσι έχουμε: αντικαταστάθηκα, αποκαταστάθηκα, εγκαταστάθηκα αλλά αναστήθηκα· συστήθηκα αλλά συστάθηκε με άλλη σημασία· παραστάθηκε, παραστήθηκε αλλά παρέστη με διαφορετική πάλι σημασία. Επιπλέον, εξακολουθούν ακόμα να απαντούν και οι παλιοί τύποι: κατέστη, υπέστη, υπέστησαν, (θα) υποστεί, κλπ.

Και οι αλλαγές των θεμάτων του ρήματος στους διαφόρους χρόνους προκαλούν, φυσικά, και σχετικές αλλαγές στις προθέσεις που σε μερικά σύνθετα δείχνουν τρεις διαφορετικούς τύπους αντί των συνηθισμένων δύο σε άλλα σύνθετα: επιστώ-επέστησα-θα επιστήσω, καθιστώ-κατέστησα-θα καταστήσω, υφίσταμαι-υπέστην-θα υποστώ. Όταν, λοιπόν, ο ξένος μαθητής βρίσκει το υπέστη ή καταστεί στην εφημερίδα ή αλλού, είναι αδύνατον να βρει το ρήμα το λεξικό του, αν δεν έχει μάθει προηγουμένως τις αλλαγές που παθαίνουν οι προθέσεις στη σύνθεση. Κι αν πάλι χρειαστεί να βάλει το σύνθετο ρήμα στον αόριστο ή απ' τον αόριστο στον ενεστώτα, καταφεύγει φυσικά σε εικασίες και λέγει π.χ. συστάθηκα αντί συστήθηκα, αντικαθίστησα αντί αντικατάστησα, υπόστομαι αντί υφίσταμαι, κλπ.

Όλοι αυτοί οι ρηματικοί τύποι, παράλληλοι και μη, δεν αποτελούν, βέβαια, πρόβλημά στους Έλληνες μαθητές που έχουν ακούσει και ακούνε τη γλώσσα τους με όλους της τους τύπους και την καταλαβαίνουν μ' όλες τις ανωμαλίες της στα θέματα, τις καταλήξεις, και τη σημασία τους, αλλά αποτελούν πηγή δυσκολιών για τον ξένο μαθητή και για τον δάσκαλο, που είναι υποχρεωμένος να εξηγήσει όλους αυτούς τους τύπους, όσο εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται.

Γ. Άλλοι σχηματισμοί και τύποι που δημιουργούν δυσκολίες στους ξένους:

1. Διπλοί και τριπλοί ρηματικοί σχηματισμοί. Εκτός από τους παράλληλους τύπους της δημοτικής που αναφέρθηκαν παραπάνω (Α.1β και Β.3) μπερδεύουν ακόμα τον ξένο μαθητή και μερικοί άλλοι παράλληλοι ρηματικοί σχηματισμοί:

α) Παράλληλοι σχηματισμοί, κυρίως στους εξακολουθητικούς χρόνους: νικώ-νικάω, νικά-νικάει, νικούμε-νικάμε, νικούν-νικάν-νικάνε· μιλά-μιλεί-μιλάει, μιλάτε-μιλείτε· αγαπούσα-αγάπαγα, αγαπούσες-αγάπαγες, κλπ.· νικιόνταν-νικιούνταν-νικιόντουσαν· θυμόταν-θυμούνταν, κλπ.· δίστασα-δίσταξα, πήδησα-πήδηξα, σκούντησα-σκούντηξα, κλπ.

β) Ποικιλία σχηματισμών στην αύξηση των ρημάτων. Άλλα σύνθετα ρήματα απαντούν πάντα με αύξηση: αμφέβαλα, επέμεινα, επέστρεψα, εισέβαλα, κλπ., άλλα χωρίς αύξηση: διάλεξα, κατάφερα, παράκανα, κλπ., και άλλα με αύξηση και χωρίς αύξηση: αντέδρασα-αντίδρασα, κατέστρεψα-κατάστρεψα, υπέθεσα-υπόθεσα, διέθεσα-διάθεσα, κατήγγειλα-κατάγγειλα, κλπ. Ακόμα έχουμε και σύνθετα όπου η αύξηση έχει γίνει μέρος του προθήματος: ανεβαίνω, κατεβαίνω, συνεπαίρνω, συνεφέρνω, κλπ. αλλά αντιβαίνω, παραβαίνω, παραπαίρνω, καταφέρνω, κλπ.

Εδώ πρέπει να προστεθούν και μερικοί σχηματισμοί που προέρχονται είτε από καινοτομίες ορισμένων συγγραφέων ή άλλων ειδικών και μη ειδικών στη

γλώσσα μας: τύποι στο τρίτο πληθυντικό πρόσωπο χωρίς αύξηση και τονισμένοι στην παραλήγουσα (πίναν, τρώγαν, φάγαν, αρρωστήσαν, κλειστήκαν, κλπ.)· σύνθετα ρήματα με αύξηση όταν δεν υπάρχει φωνητικός ή άλλος λόγος (επαράλαβαν, εμεταχειρίζονταν, εκαταδικάστηκαν, κλπ.)· ή με διπλή αύξηση (επροέβλεψαν, επεριέλαβαν, εκατέκριναν, κλπ.), χωρίς να λείπουν και αναυξήτοι τύποι που φτάνουν κάποτε σε υπερβολές (έκφεραν, σύμπεσε, έγκρινα, έξαγαν, παράγαν, ακόμα και ύπαρχε, ύπαρξε αντί υπήρχε, υπήρξε). Τέτοια ανομοιομορφία τύπων ασφαλώς απαγοτεύει τον ξένο μελετητή της γλώσσας μας.

Μια συστηματική ανάλυση των διαφόρων τύπων που παίρνουν ορισμένες προθέσεις σε σύνθεση, ιδιαίτερα με τα ρήματα, νομίζω πως θα βοηθούσε όχι μόνο στην εύκολη αναγνώριση του ρήματος και θα αποφεύγονταν λάθη σαν τα συνερρέω, εξελέγω, ενεκρίνω, κλπ. που γίνονται συχνά από τους μαθητές, αλλά θα συντελούσε και στην καλύτερη κατανόηση της σημασίας των συνθέτων λέξεων με τέτοια προθήματα. Επανειλημμένως έχω ακούσει από τους μαθητές πως ακόμα και ο σχηματισμός ορισμένων συνθέτων λέξεων στα αγγλικά γίνεται πιο καθαρός και δικαιολογημένος, όταν ξέρουν τη σημασία και τις αλλαγές τέτοιων ελληνικών προθημάτων που απαντούν στα αγγλικά: *eclipse* αλλά *exodus*· *energy* αλλά *emblem*, *eclipse*· *catastrophic* αλλά *cathartic*· *epileptic* αλλά *ephemeral*· *metaphorical* αλλά *methodical*· *synthesis* αλλά *sympathy*, *syllable*, *system*, κλπ. Επιπλέον, μια τέτοια ανάλυση θα βοηθούσε ακόμα και στην καλύτερη κατανόηση ορισμένων φράσεων με προθέσεις που εξακολουθούμε να χρησιμοποιούμε: από μνήμης, απ' υψηλού, επί τούτου, επ' αυτοφώρω, εφ' όρου ζωής, εκ γενετής, εξ όψεως, εν μέρει, εν ονόματι, κατά γράμμα, κατ' εξοχήν, καθ' όλα, υπό το μηδέν, υπ' όψη ή υπόψη, κλπ.

γ) Οι ρηματικές καταλήξεις -όμαστε, -όμασταν. Θα ήταν προτιμότερο να δοθούν ως κανονικές καταλήξεις του πρώτου και δευτέρου πληθυντικού προσώπου του παρατατικού οι καταλήξεις -όμασταν, -όσασταν και να μπουν σε σημείωση οι καταλήξεις -όμαστε, -όσαστε, που τυχαίνει να είναι σχεδόν ίδιες με τις καταλήξεις του ενεστώτα. Έτσι, θα ξεχώριζαν ευκολότερα ο ενεστώτας από τον παρατατικό, χωρίς να περιμένει κανείς να ξεκαθαρίσει τον χρόνο του ρήματος από τα συμφραζόμενα.

2. Η ποικιλία τύπων του επιθέτου μισός σε σύνθεση με άλλα αριθμητικά. Το αριθμητικό επίθετο μισός, -ή, -ό, όταν είναι σε σύνθεση με άλλα αριθμητικά που μένουν πάντα άκλιτα, παίρνει, σύμφωνα με τον κανόνα, και για τα τρία γένη τον άκλιτο τύπο -μισι ύστερα από φωνήεν (δυόμισι) και -ήμισι ύστερα από σύμφωνο (τρεισήμισι). Όταν όμως βρίσκεται σε σύνθεση με το αριθμητικό ένας γίνεται -μισος και κλίνεται (ενάμισης μήνας, ενάμιση μήνα), το ίδιο και όταν είναι σε σύνθεση με τον τύπο μία (μιάμιση μέρα, μιάμιση μέρας), αλλά όταν είναι σε σύνθεση με το ένα παίρνει πάλι, όπως φαίνεται, τον άκλιτο τύπο, -μισι (ενάμισι). Γεννιέται όμως το ερώτημα γιατί αυτή η εξαίρεση για τον σχηματισμό με τον ουδέτερο τύπο του ίδιου αριθμητικού, εφόσον και ο τύπος ένα είναι εξίσου κλιτός όπως και οι τύποι ένας και μία. Νομίζω πως θα ήταν όλα πολύ πιο απλά, αν το επίθετο μισός κρατούσε μόνον ένα άκλιτο τύπο σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις ανεξαιρέτως, και μάλιστα θα ήταν σωστότερη και η ορθογραφία του αν γραφόταν με -υ αντί να γράφεται με -ι: ενάμισυ μήνας, ενάμισυ

μήνα, μιάμισυ μέρα, μιάμισυ μέρας, ενάμισυ κιλό, ενάμισυ κιλού, δύομισυ, τρεισήμισυ, τριάμισυ, κλπ. Έτσι θα κρατούσαμε κάπως και την ιστορική ορθογραφία του επιθέτου (ήμισυς, ημίσεια, ήμισυ) —άλλωστε η κατάληξη -υ απαντά και σ' άλλα επίθετα της δημοτικής— και συγχρόνως θα αποφεύγονταν όλο αυτό το μπερδεμα και οι άσκοπες εξηγήσεις, μια και είναι χρέος αυτών που διδάσκουν τη γραμματική της γλώσσας μας να την διδάσκουν με τον ευκολότερο κι απλούστερο τρόπο που γίνεται για να την μαθαίνουν εύκολα και οι δικοί μας και οι ξένοι.

3. Η ορθογραφία των παραθετικών των επιθέτων σε -ος. Ένας άλλος κανόνας που θα μπορούσε να απλοποιηθεί περισσότερο είναι και ο κανόνας για την ορθογραφία των παραθετικών των επιθέτων σε -ος. Καθώς είχε αλλάξει ο κανόνας τόσο σοφά και γράφονταν όλα τα μονολεκτικά παραθετικά των επιθέτων σε -ος με -ότερος, -ότατος, θα ήταν τέλεια η απλοποίηση, αν ο κανόνας περιλάμβανε όλα τα επίθετα σε -ος. Ασφαλώς θα υπήρχε κάποιος λόγος να εξαιρεθούν τα επίθετα σε -εος και -οος*. Αλλά είναι σχεδόν δύο επίθετα που μπορεί να σχηματίζουν τέτοιου τύπου παραθετικά (νέος και στερεός), τα άλλα επίθετα σε -εος (γεραλέος, θαρραλέος, πειναλέος, ρωμαλέος, ψωραλέος) και το μοναδικό σχεδόν επίθετο σε -οος (αντίξοος), σαν πολυσύλλαβα που είναι, σχηματίζουν συνήθως σε περιφραση τα παραθετικά τους. Έτσι θα ήταν οικονομία χρόνου στη διδασκαλία και ένας κανόνας λιγότερος για τους μαθητές. Άλλωστε, όπως παρατηρεί κανείς, ο κανόνας δεν τηρείται πια από όλους και έχει σχεδόν επικρατήσει στον τύπο η γραφή -ότερος, -ότατος για όλα αυτά τα παραθετικά.*

4. Ο κανόνας του τελικού -ν. Η παράλειψη του τελικού -ν σε ορισμένες λέξεις, και ιδιαίτερα στην αιτιατική του αρσενικού άρθρου, όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από εξακολουθητικό σύμφωνο, δημιουργεί πάλι άλλο πρόβλημα. Μερικές τέτοιες φωνητικές ενότητες είναι, βέβαια, πιο ευκολοπρόφερτες με την παράλειψη του τελικού -ν και ταιριαγμένες με τη μοντέρνα μας φωνητική, αλλά και η τυφλή εφαρμογή του κανόνα παντού έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά και ενότητες κάπως τεχνητές κι αφύσικες, καθώς η προφορά των φθόγγων δεν μένει παντού η ίδια και αναλλοίωτη. Το χειρότερο όμως είναι που μπερδεύονται έτσι τα γένη. Ο αγγλόφωνος μαθητής που δεν μπορεί κιόλας να κατανοήσει γιατί να είναι ο δρόμος αρσενικό και το αυτοκίνητο ουδέτερο, καθώς δεν έχει τέτοια διάκριση ονομάτων στη γλώσσα του, δυσκολεύεται να ξεχωρίσει τα αρσενικά ονόματα από τα ουδέτερα, όταν είναι άναρθρα ή όταν παραλείπεται το τελικό -ν στην αιτιατική του αρσενικού άρθρου. Έτσι, δεν του είναι εύκολο να διακρίνει αμέσως, όπως είναι φυσικό σ' έναν Έλληνα που ξέρει τη γλώσσα του, πως το βράχο, το γύρο, το θείο, το νέο, το σκύλο, το φίλο, κλπ. είναι αρσενικά ονόματα και όχι ουδέτερα, χωρίς να ταλαιπωρηθεί ψάχνοντας να βρει τη σημασία της λέξης στο λεξικό του.

5. Και μια άλλη πηγή δυσκολιών και εικασιών για τους ξένους που μαθαίνουν τη γλώσσα μας είναι και η τάση που υπάρχει να γράφονται με μια λέξη

* Το άρθρο τούτο γράφτηκε πριν κυκλοφορήσει η τελευταία έκδοση της Νεοελληνικής Γραμματικής.

φράσεις ή λέξεις που αποτελούν φωνητικές ενότητες, είτε είναι αποστεωμένες αρχαϊκές φράσεις είτε όχι. Έτσι γράφονται με μια λέξη οι φράσεις: *διαμιάς, εντάξει, εξαρχής, επικεφαλής, επιτέλους, εφόσον, κλπ.*, αλλά με δύο λέξεις: *εν γνώσει, εν μέρει, εξ ονόματος, επί τόπου, περί πολλού, προ ολίγου, κλπ.* Γεννιέται, όμως, το ερώτημα, ποιες ενότητες γράφονται με μια λέξη και ποιες όχι. Είναι αλήθεια πως, όταν γράφονται με μια λέξη, προφέρονται πιο σωστά οι ενότητες αυτές και δεν χωρίζονται οι λέξεις που αποτελούν την ενότητα, αλλά δυσκολεύουν τον ξένο μαθητή να βρει τη σημασία τους, εφόσον δεν βρίσκονται ακόμα στα λεξικά ή αλλού όλες αυτές οι ενότητες. Έτσι, δεν μπορεί ο μαθητής να αναγνωρίσει αμέσως πως ο τύπος «*υπόψη*» στη φράση: *έχω ή παίρνω υπόψη*, δεν είναι ουσιαστικό, αλλά φράση που αποτελείται από τις λέξεις: *υπό* και *όψη*, εκτός αν ο τύπος υπάρχει στο λεξικό του, πως ο τύπος «*κατεξοχή*» στη φράση: *η κατεξοχή μελέτη*, δεν είναι επίθετο αλλά η φράση «*κατ' εξοχήν*» απ' όπου παραλείφτηκε το τελικό -ν, ούτε και μπορεί εύκολα να αποκρυπτογραφήσει πως ο τύπος «*σαν να*» είναι αποτέλεσμα της συμφορας του *σαν* με το *να*.

Ελπίζω όμως αυτά και άλλα παρόμοια προβλήματα που είναι φυσικό να υπάρχουν στη μεταβατική αυτή περίοδο που περνά η γλώσσα μας πως θα βρουν με τον καιρό τη λύση τους, όπως π.χ. έχει κιόλας λυθεί οριστικά πια το πρόβλημα των τόνων και έχει καθιερωθεί επίσημα το μονοτονικό σύστημα. Η εξήγηση των κανόνων για τους τόνους και τα πνεύματα ήταν περίσσιο φόρτωμα και άδικο χάσιμο καιρού και για τον δάσκαλο και ιδιαίτερα για τον ξένο μαθητή που δεν μπορούσε να καταλάβει γιατί π.χ. έπαιρνε οξεία ο *ψαράς*, ο *Πειραιάς* και περισπωμένη ο *Θωμάς* και ο *Παλαμάς*, γιατί έπαιρνε οξεία το *συμβάν* αλλά περισπωμένη το *πάν*, κλπ., εφόσον και οι δυο τόνοι εξυπηρετούσαν τον ίδιο σκοπό. Όμοιες απορίες και για τα πνεύματα, γιατί π.χ. *ήρεμος* με ψιλή, αλλά *ήμερος* με δασεία, κλπ., εφόσον δεν εξυπηρετούσαν πια καμιά γλωσσική ανάγκη.

Ασφαλώς θα έχουν υπόψη τους οι ειδήμονες κι αυτά και άλλα όμοια προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα κι εκείνοι που μαθαίνουν τη γλώσσα μας κι εκείνοι που την διδάσκουν, και ασφαλώς θα έχουν κιόλας αναφερθεί ως τώρα και από άλλους. Κι έτσι, ας μη νομισθεί πως «*άγω γλαυκ' Ἀθήναζε*», αλλά ούτε και πάλι πως κάνω κριτική της Νεοελληνικής Γραμματικής ή διαμφισβητώ το έργο κανενός γλωσσολόγου ή άλλου ειδικού στη γλώσσα μας. Κάθε άλλο! Ο μοναδικός μου σκοπός είναι να εκθέσω απλώς τα προβλήματα αυτά και από μια άλλη πλευρά για να ληφθούν υπόψη σε μια μέλλουσα αναπροσαρμογή της γραμματικής μας, ίσως και βρεθεί κάποια λύση σχετική, ώστε να γίνει στο μέλλον πιο αποτελεσματική η διδασκαλία της γλώσσας μας και πιο εύκολη η εκμάθησή της κι από τους δικούς μας κι από τους ξένους.

Θεόδωρου Α. Αγγή
Καθηγητή γερμανικής γλώσσας και φιλολογίας
Δρ. φιλ. Παν/μίου Κωνσταντίας
Ε.Ε.Π. Παν/μίου Θράκης

«ΕΚΛΕΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ». ΜΙΑ ΛΥΣΗ ΣΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

Αφορμή για την εργασία αυτή υπήρξε η δογματική θέση που εκφράζει ο Gutschow (1976): «Όποιος θέλει να πετύχει κάτι, πρέπει οπωσδήποτε να μπορεί να αντισταθεί στον αδίστακτο εκλεκτισμό από θεωρητική και πρακτική άποψη και να του κηρύξει τον πόλεμο μ' όλη τη διάθεση συμβιβασμού...».

Σαν απάντηση στη θέση του Gutschow έχω τη γνώμη, πως η «άμεση μέθοδος» και οι συνεχιστές της δεν είναι δεσμευτική για τον καθηγητή ξένων γλωσσών παρ' όλη την επίσημή τους αναγνώριση (Προγράμματα διδασκαλίας ξένων γλωσσών στις διάφορες χώρες). Απαραίτητη είναι μια αναθεώρηση των λεγόμενων «σύγχρονων μεθόδων» με βάση την «εκλεκτική μέθοδο», όπως την εννοεί ο Closset (1965).

Επιχειρώντας μια ιστορική επισκόπηση των μεθόδων διδασκαλίας ξένων γλωσσών έχουμε την παρακάτω εικόνα:

19ος αιώνας: Μέθοδος γραμματικής και μετάφρασης (λέγεται επίσης: δομική, απαγωγική, συνθετική, παραδοσιακή μέθοδος).

Τέλος του 19ου αιώνα: Μεταρρυθμιστική μέθοδος (λέγεται επίσης: νέα, φυσική, προφορική (Oral method), μιμητική, επαγωγική, άμεση, αναλυτική μέθοδος (ή «Oral approach»)).

Από το 1900 έχουμε την «συμβιβαστική μέθοδο» (λέγεται επίσης: εκλεκτική ή ενεργητική μέθοδος).

Στα 1950 έχουμε την θεωρία της μονογλωσσίας.

Από το 1967 εμφανίζεται η μέθοδος της διγλωσσίας με τον Dodson. Στη Γερμανία η μέθοδος της διγλωσσίας εμφανίζεται αρχικά το 1973 με τον Butzkamm υπό τον κεκαλυμμένο τίτλο «Μονογλωσσία χωρίς προκατάληψη». Το 1980 ο Butzkamm εκδίδει τη μονογραφία του «Πράξη και θεωρία της διγλωσσίας μεθόδου», όπου παίρνει θέση ανοιχτά πλέον υπέρ της μεθόδου της διγλωσσίας ακολουθώντας το δρόμο που χάραξε ο Dodson.

Στη μεταρρυθμιστική κίνηση σχετικά με τη μέθοδο διδασκαλίας των ξένων γλωσσών, δηλ. στο τέλος του 19ου αιώνα, που σημαίνει ουσιαστικά και την

είσοδο της διδασκαλίας των ξένων γλωσσών στην επιστημονική του φάση, εννοούμε με τον τίτλο «άμεση μέθοδος» την ιδιαίτερη απαίτηση για μονογλωσσία.

Η λέξη «μονογλωσσία» χρησιμοποιείται από τον Stern (1919). Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η «μονογλωσσία» γίνεται κεντρική έννοια της διδακτικής των ξένων γλωσσών. Ο Kahl (1962) —δες στον Butzkamm (1978), σ. 15— χρησιμοποιεί την ονομασία «Αρχή της μονογλωσσίας». Αυτή την ονομασία παραλαμβάνει ο Gutschow (1968) και την χρησιμοποιεί αντί της ονομασίας «άμεση μέθοδος». Μολονότι η καινούρια έννοια δεν θυμίζει τίποτε από την εποχή της μεταρρυθμιστικής κίνησης και τις οξείες αντιθέσεις για τη μέθοδο, είναι μολοντούτο αδιαμφισβήτητα συνεχιστής και κληρονόμος της άμεσης ή φωνητικής μεθόδου. Αυτό που έλεγε ο Viëtor και οι οπαδοί του πριν το τέλος του 19ου αιώνα ή ο Büttner (1910), ισχυρίζονται και οι εκπρόσωποι της μονογλωσσίας:

1. Αφετηρία της εκμάθησης της γλώσσας πρέπει να είναι η ομιλουμένη γλώσσα. Επιδίωξη είναι, η κατανόηση και η χρησιμοποίηση της ξένης λέξης στο ξενόγλωσσο περιβάλλον. Γιαυτό και η απόρριψη των παλιών διγλωσσών καταλόγων λέξεων, που μονιμοποιούν τη σύνδεση με τη μητρική λέξη.
2. Τα αφηρημένα συστήματα κανόνων πρέπει να εξαφανιστούν όμοια όπως και οι κατάλογοι γραμματικών τύπων, όπου μαθαίνονται απέξω λέξεις και τύποι. Η επεξεργασία της γραμματικής πρέπει να γίνεται επαγωγικά. Μόλις σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο συγκεντρώνονται οι κανόνες σ' ένα σύστημα.
3. Η μητρική γλώσσα —ακόμη και για την κατανόηση της έννοιας— πρέπει όσο το δυνατό να περιοριστεί ή ακόμη και να εξαφανιστεί.
4. Στην προφορά πρέπει να δοθεί η αναγκαία προσοχή.
5. Κάθε καινούρια λέξη εξηγείται με κατάλληλα εποπτικά μέσα. Όταν το εποπτικό υλικό δεν υπάρχει ή δεν επαρκεί, πρέπει να επιστρατευθούν ξενόγλωσσες εξηγήσεις για την εκμάθηση του λεξιλογίου.

Σαν αντίθετα επιχειρήματα για τη χρησιμοποίηση της «Αρχής της μονογλωσσίας» μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής:

- α) Οι Preibusch και Zander (1971) μπόρεσαν να αποδείξουν σε μια πειραματική διδασκαλία, ότι κατά τη μονόγλωσση κατανόηση της έννοιας οι γλωσσικά αδύνατοι μαθητές υστερούν.
- β) Ο Bruek (1965) απόδειξε, πως στη Σχολή ξένων γλωσσών της γερμανικής αεροπορίας στο Vetersen τα αποτελέσματα με μια αυστηρή άμεση μέθοδο δεν ήταν ικανοποιητικά.
- γ) Μολονότι τα σχολικά προγράμματα δείχνουν μια σαφή τάση προς την αυστηρή μονογλωσσία και δέχονται τη χρησιμοποίηση της μητρικής γλώσσας κατά τη διδασκαλία του λεξιλογίου σαν *Ultima ratio*, η σχολική πράξη φαίνεται διαφορετική. Από τις έρευνες των Bohlen (1952), Edelstein κ.α. (1968) συμπεραίνουμε, πως οι καθηγητές ξένων γλωσσών χρησιμοποιούν τη μητρική γλώσσα, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη γραμματική και τη μετάφραση.
- δ) Όταν ο εκδοτικός οίκος Lensing επεξεργάστηκε μονόγλωσσα λεξιλόγια

για τη γυμνασιακή σειρά **English for today**, αντέδρασαν καθηγητές και γονείς αμέσως και απαίτησαν να γραφτούν δίγλωσσα λεξιλόγια (δες σημειώσεις **Butzkamm, 1973**).

- ε) Οι **Messmann** και **Herzig** (1983) σύγκριναν δύο μεθόδους διδασκαλίας στο μάθημα των αγγλικών: ένα μάθημα γραμματικής που ήταν οργανωμένο σύμφωνα με τις αρχές της «εγκεφαλικής» μεθόδου με ένα μάθημα γραμματικής, που έγινε σύμφωνα με τη λεγόμενη οπτικοακουστική μέθοδο. Η «εγκεφαλική» μέθοδος δεν υστέρησε καθόλου.

Πριν ασχοληθώ με μια από τις ακραίες μορφές της μονόγλωσσης μεθόδου δηλ. την «οπτικοακουστική, δομικοσφαιρική μέθοδο» (για συντομία: οπτικοακουστική μέθοδος), είναι απαραίτητο να δώσω περιληπτικά τις βασικές αρχές της «συμβιβαστικής ή εκλεκτικής μεθόδου», όπως την περιγράφει ο **Closset** (1965) στη «Διδακτική» του:

- α) Η μέθοδος, που μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχία, πρέπει να έχει μελετηθεί καλά στο σύνολο και στις λεπτομέρειες, να παίρνει υπόψη την πραγματικότητα των σχολικών δεδομένων και να ξεκινά από την ψυχολογία του νέου.
- β) Σκοπός της μεθόδου είναι η αντίληψη και αφομοίωση της γνώσης και παραπέρα η μετατροπή της γνώσης σε δυνατότητα.
- γ) Από την αρχή και όσο το δυνατό περισσότερο πρέπει η γλώσσα διδασκαλίας να είναι η ξένη γλώσσα.
- δ) Η εργασία στην τάξη πρέπει να είναι ενεργητική και να χρησιμοποιεί εποπτικά μέσα.
- ε) Ο κάθε μαθητής πρέπει να παίρνει μέρος στη ζωή της τάξης συμμετέχοντας όσο το δυνατό περισσότερο ενεργητικά.
- στ) Συστηματική διάρθρωση του γλωσσικού υλικού επεξεργασίας σύμφωνα με τη γραμματική.
- ζ) Επαγωγική παρουσίαση των διαφόρων σημείων της γραμματικής όσο το δυνατό με λιγότερα λόγια και με σαφήνεια.
- η) Το επίπεδο γνώσης των μαθητών πρέπει να ελέγχεται κανονικά με κατάλληλα τεστς και μεθόδους ελέγχου (ασκήσεις, μεταφράσεις στην ξένη και αντίθετα κλπ.).
- θ) Συνεπής συγκέντρωση στο προσεχτικά διαλεγμένο υλικό και συνέπεια στη χρησιμοποίηση της μεθόδου από τον καθηγητή και τα βιβλία διδασκαλίας, έχοντας πάντα υπόψη το λιγιστό διαθέσιμο χρόνο και τους υψηλούς σκοπούς της διδασκαλίας.

Η ακραία μορφή της «μονόγλωσσίας», δηλ. η «οπτικοακουστική μέθοδος», που αρχιτέκτονάς της είναι ο **Guberina**, είναι περιληπτικά, (σύμφωνα με τον **Guberina** [1971]) η εξής:

1. Η γλώσσα μαθαίνεται με τη βοήθεια κειμένων, που περιγράφουν ρεαλιστικές καταστάσεις (ταξίδι, σπίτι, καθημερινές πραγματικές καταστάσεις).
2. Η εικόνα σαν παράσταση της έκφρασης είναι μια συνεχής σύνδεση ανάμεσα στη γλώσσα και στην πραγματικότητα.
3. Μέσω της εικόνας γίνεται η έκφραση σύμβολο της πραγματικότητας. Το αντικείμενο, που παρουσιάζεται με την εικόνα, βρίσκεται σε στενή επαφή

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΓΓΗ

με τη γλωσσική ερμηνεία μέσω του μαγνητοφώνου. Η γλωσσική έκφραση εξηγείται από την πλευρά της μέσω της εικόνας και έτσι συνδέεται με την πραγματικότητα.

4. Γιαυτό το λόγο είναι οι διάλογοι απαραίτητοι.
5. Μόνο εφόσον το μάτι και το αυτί λειτουργούν δομικά, μπορεί να καταγραφεί ένα ακουστικό μήνυμα, γρήγορα και κατανοητά. Για τούτο είναι αναγκαία η σωστή προφορά, για την οποία είναι πάλι το μαγνητόφωνο αναγκαίο.
6. Το μαγνητόφωνο εκπληρώνει δύο εργασίες: α) παράγει το ακουστικό μήνυμα που συνοδεύει την εικόνα· β) καταγράφει την απόδοση αυτού του ακουστικού μηνύματος.
7. Μαγνητόφωνο και εικόνα κάνουν δυνατή την παρουσίαση της κατάστασης σε διαλογική μορφή, έτσι ώστε ο μαθητής να μετατίθεται ο ίδιος σ' αυτήν την κατάσταση και στην γλωσσική της έκφραση.
8. Είναι θέμα του καθηγητή, πότε θα αποφασίσει να διδάξει ανάγνωση και γραφή και να δουλέψει στο γλωσσικό εργαστήριο.

Απ' αυτήν την περίληψη καθώς επίσης και από μια διεξοδική περιγραφή της οπτικοακουστικής μεθόδου απ' τον Guberina (1971), συμπεραίνω, ότι η οπτικοακουστική μέθοδος χρησιμοποιεί τις αρχές της «άμεσης μεθόδου». Καινούρια στοιχεία της οπτικοακουστικής μεθόδου σε σχέση με την «άμεση μέθοδο» είναι:

- α) Η σφαιρική αντίληψη της ακουστικο-προφορικής έννοιας, που παρουσιάζεται δομικά. Δεν πρόκειται όμως εδώ για ένα πραγματικά καινούριο μεθοδολογικό στοιχείο. Ήδη το 1935 επέμενε ο Closset, ότι δεν πρέπει να χωρίζουμε τη λέξη απ' το γλωσσικό περιβάλλον.
- β) Το πρόβλημα της κατανόησης λύνεται με την ακρόαση της πρότασης μέσω μιας σφαιρικής οπτικής ενότητας, που αναπαριστάνει την ακουστικο-προφορική κατάσταση.
- γ) Η ανάγνωση και η γραφή και κατά συνέπεια και η ορθογραφία δεν γίνονται ταυτόχρονα.

Σε μια κριτική πάνω στην οπτικοακουστική μέθοδο, γράφει ο Maréchal (1976) μεταξύ των άλλων:

Θετικά στοιχεία κατά τη χρησιμοποίηση της οπτικοακουστικής μεθόδου:

1. Καλύτερευση της προφοράς.
2. Αυθορμητισμός της προφορικής έκφρασης.
3. Εξέλιξη της ακοής, που έχει σαν επακόλουθο την καλύτερευση της ακουστικής μνήμης.
4. Η «ενεργητική» χρησιμοποίηση της γλώσσας σε διαλογική μορφή.

Αρνητικά στοιχεία:

1. Ανεπαρκείς γνώσεις της γραμματικής.
2. Οι κανόνες της γραμματικής, ακόμη και οι πιο στοιχειώδεις αγνοούνται συχνά εντελώς.
3. Το νόημα των προτάσεων παρανοείται συχνά.
4. Η μετάδοση των μορφολογικών, λεξικολογικών και συντακτικών στοιχείων

αποτυχαίνει. Μαθεύτηκαν επομένως λάθος.

5. Η ορθογραφία είναι μερικές φορές ανεπαρκής.

6. Η γραπτή γλώσσα δεν λαμβάνεται όσο πρέπει υπόψη ή ακόμη και αγνοείται.

Η οπτικοακουστική μέθοδος είναι σε τελευταία ανάλυση μια μορφή της άμεσης μεθόδου, που οφείλει την ύπαρξή της στη ρεαλιστική και αναγκαία χρησιμοποίηση της «εκλεκτικής» μεθόδου. Μια ενσωμάτωση της οπτικοακουστικής μεθόδου στην «εκλεκτική» μέθοδο, νομίζω, πως είναι η μοναδική διέξοδος για να χρησιμοποιηθεί ό,τι θετικό έχει κατά τον ιδανικό τρόπο. Το καλό της οπτικοακουστικής μεθόδου, που πρέπει να πάρουμε υπόψη, είναι οι διάλογοι, που ανταποκρίνονται σε πραγματικές καταστάσεις, οι ταινίες, τα σλάιτς. Η «εκλεκτική» μέθοδος μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτά τα θετικά στοιχεία ιδιαίτερα στην αρχική φάση της γλωσσικής εκμάθησης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bohlen, A. (1952): «Durchführung und Grenzen der Einsprachigkeit.» *Mitteilungsblatt des Allgemeinen Deutschen Neuphilologenverbandes*, 1952, σ. 2-6.
2. Bruck, E. (1965): «Erfahrungen mit der Direkten Methode im Englischunterricht.» *Programmiertes Lernen, Unterrichtstechnologie und Unterrichtsforschung*, 1965, 111-116.
3. Büttner, H. (1910): *Die Muttersprache im neusprachlichen Unterricht*. Marburg 1910, σ. 41ε.
4. Butzkamm, W. (1973): *Das Prinzip der Einsprachigkeit. Aufriss eines fremdsprachen didaktischen Problems*. Diss. Dortmund (März 1973).
5. Butzkamm, W. (1978): *Aufgeklärte Einsprachigkeit*. Heidelberg ²1978.
6. Butzkamm, W. (1980): *Praxis und Theorie der bilingualen Methode*. Heidelberg 1980.
7. Closset, F. (1965): *Didaktik des neusprachlichen Unterrichts*. München 1965 (²1971). Μετάφραση στα Ελληνικά, επιμέλεια, συμπλήρωμα, έκδοση, Θ. Α. Αγγής, Καβάλα 1979.
8. Dodson, C. J. (1967): *Language Teaching and the bilingual Method*. London 1967.
9. Edelstein, W., Sang, F., Stegelmann, W. (1968): *Unterrichtsstoffe und ihre Verwendung in der 7. Klasse der Gymnasien in der BRD, Teil 1*, Berlin 1968.
10. Guberina, P. (1971): «Die audio-visuelle, global-strukturelle Methode.» B. Libbich (Hrsg.): *Neue Wege im Sprachunterricht*. Frankfurt 1971, 1-15.
11. Gutschow, H. (1968): *Englisch an Hauptschulen*. Berlin 1968.
12. Gutschow, H. (1976): «Das Problem der Methode im Fremdsprachenunterricht.» *Zielsprache Deutsch* 1976/2, 34-42.
13. Maréchal, R. (1976): «La Méthode audio-visuelle et structuro-globale, une Faillite?» *Revue des Langues Vivantes*, Bruxelles, 1976, XLII, Nr. 6, 646-660.
14. Messmann, W., Scheibner-Herzig, G. (1983): «Kognitives und audiolinguales Lernen im dritten Englisch-Unterrichtsjahr einer Realschule, untersucht am Beispiel des Relativsatzes.» *Linguistische Berichte* 83/1983, 115-121.
15. Stern, W. (1919): «Die Erlernung und Beherrschung fremder Sprachen.» *Zeitschrift für pädagogische Psychologie*, 1919, σ. 106.
16. Preibusch, W., Zander, H. (1971): «Wortschatzvermittlung: auf der Suche nach einem analytischen Modell.» *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 1971, 131-145.

Άννας Ιορδανίδου,
δρ. Γλωσσολογίας

Ο ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ: ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ¹

Ο προφορικός λόγος τείνει να θεωρηθεί σήμερα η βάση από την οποία πρέπει να ξεκινούν οι γλωσσολογικές αναλύσεις. Θα ήθελα σαν εισαγωγή στην εισήγησή μου να τονίσω ότι αυτό δεν αποτελεί πάγια τακτική της γλωσσολογίας αλλά, κατά κύριο λόγο, των σύγχρονων κοινωνιογλωσσολογικών αντιλήψεων, που μελετούν τη γλώσσα μέσα σε πραγματικές συνθήκες ομιλίας και μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον.

Το παραδοσιακό γλωσσικό υλικό (*corpus*), πάνω στο οποίο στηρίζονται για παράδειγμα οι γραμματικές περιγραφές μιας γλώσσας, αποτελείται κυρίως από κείμενα κλασικών συγγραφέων και ξεκομμένα παραδείγματα, που ελέγχονται για την ορθότητά τους από τον ίδιο το μελετητή.² Αυτός ο τρόπος εργασίας συνδέεται με την ιδέα ενός γλωσσικού συστήματος «ομοιόμορφου» και «ομοιογενούς», του οποίου οι διάφορες κοινωνικές, ψυχολογικές κλπ. παραλλαγές (ποικιλίες) ή δεν παρουσιάζουν ενδιαφέρον ή δεν είναι δυνατό να μελετηθούν από το γλωσσολόγο.

Από την κριτική που έχει ασκηθεί σ' αυτές τις απόψεις, αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένες θέσεις της κοινωνιογλωσσολογικής σχολής της «ποικιλίας» (*variation*), με κύριο εκπρόσωπο τον W. Labov.

Με λεπτομερείς και ακριβείς μελέτες οι γλωσσολόγοι αυτής της σχολής απέδειξαν ότι το κυρίαρχο ρεύμα της γλωσσικής μεταβολής βρίσκεται μέσα στην εξέλιξη του καθημερινού προφορικού λόγου, ακόμα και όταν πρόκειται για πολιτισμούς που έχουν μια πλούσια γραπτή παράδοση.

Η α-γραμματικότητα και η α-κανονικότητα της ομιλούμενης γλώσσας δεν αποτελεί παρά ένα μύθο που η προέλευσή του έγκειται στη λαθεμένη συλλογή των δεδομένων: «όταν ομιλητές που δεν ανήκουν στους διαγνούμενους μιλούν για θέματα που γνωρίζουν καλά (την προσωπική τους εμπειρία), η αναλογία των φράσεων που απαιτούν κάποια διόρθωση για να είναι καλά διατυπωμένες δεν ξεπερνά το 10%».³

Η μελέτη της ομιλίας αποκαλύπτει την ύπαρξη ποικιλίας και ετερογένειας στη γλωσσική δομή, που μπορεί να περιγραφεί και να αναλυθεί: «η ετερογένεια αποτελεί το φυσικό αποτέλεσμα των παραγόντων που ορίζουν τη γλωσσική πραγματικότητα. Αντίθετα, η απουσία υφολογικής ποικιλίας και διαφορετικών συστημάτων επικοινωνίας θα ήταν καθαρά δυσλειτουργική».⁴

Μέσα στη γλωσσική δομή αντανακλώνται κοινωνικά φαινόμενα και διαδικασίες: υπάρχει αλληλοσυσχέτιση ανάμεσα σε ορισμένες γλωσσικές πραγματώσεις και στην κοινωνική θέση του ομιλητή, όπως υπάρχουν και γλωσσικές πραγματώσεις που λειτουργούν ως «ενδείκτες» κοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. της κοινωνικής ανασφάλειας των μεσαίων στρωμάτων).

Η συστηματική παρατήρηση της γλωσσικής συμπεριφοράς φέρνει στην επιφάνεια, παράλληλα με τις διαφορές που παρουσιάζει η ομιλία από άτομο σε άτομο, μια αξιοσημείωτη ταύτιση όσον αφορά την αναγνώριση ενός συνόλου κανόνων (νόρμα): «η γλωσσική κοινότητα ενοποιείται μέσα από την κοινή αποτίμηση ορισμένων γλωσσικών χαρακτηριστικών, αλλά διαφοροποιείται μέσα από την αυξανόμενη διαστρωμάτωση στο επίπεδο της αντικειμενικής πραγμάτωσης». ⁵ Σημαντική επίσης για τη γλωσσολογική μεθοδολογία διαπίστωση είναι ότι η φυσική ομιλία «νοθεύεται» όταν ο ομιλητής αισθάνεται ότι προσέχουν τον τρόπο που μιλάει («παράδοξο του παρατηρητή»: για να πετύχουμε τα σπουδαιότερα δεδομένα για τη γλωσσολογική θεωρία, θα πρέπει να παρατηρήσουμε πώς μιλάνε οι άνθρωποι όταν δεν είναι αντικείμενο παρατήρησης).

Ο προφορικός λόγος είναι λοιπόν το πιο ζωντανό κομμάτι της γλωσσικής παραγωγής, ο τομέας όπου κατεξοχήν ανιχνεύονται οι πολύπλοκες σχέσεις κοινωνίας και γλώσσας. Η αναγνώριση της προτεραιότητάς του απέναντι στο γραπτό λόγο δε στηρίζεται σε αξιολογικά κριτήρια. Καθεμιά από τις δύο μορφές εξυπηρετεί διαφορετικές ανάγκες, επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες.

Υπενθυμίζουμε με συντομία τις βασικότερες διαφορές ανάμεσα σε προφορικό και γραπτό λόγο: στο γραπτό λόγο το μήνυμα εναποτίθεται αποκλειστικά στις λέξεις, ενώ στον προφορικό ο ομιλητής χρησιμοποιεί παράλληλα τον επιτονισμό, τις διαβαθμίσεις στην ένταση της φωνής, διάφορες χειρονομίες, εκφράσεις του προσώπου κλπ. (παραγλωσσικά μέσα). Ο γραπτός λόγος απευθύνεται σε απόντα ή άγνωστο αποδέκτη, ενώ ο προφορικός απευθύνεται σε συγκεκριμένους ακροατές, πλάθεται συνεχώς ανάλογα με τις αντιδράσεις τους και εμπεριέχει αναφορές σε παρόντα ή γνωστά στους συνομιλητές αντικείμενα και πρόσωπα. Τόσο ο αναγνώστης όσο και ο συγγραφέας ενός κειμένου έχουν όλο το χρόνο να μελετήσουν τη λεκτική έκφραση, ενώ ο ομιλητής δεν προσχεδιάζει την ομιλία του και ο ακροατής είναι υποχρεωμένος να τη συλλάβει αμέσως, γι' αυτό και έχουμε κενά, επαναλήψεις, συμπληρώσεις, διάφορες στερεότυπες φράσεις χωρίς συγκεκριμένο νόημα («να πούμε», «βασικά» κλπ.).

Η κατανόηση της ιδιαιτερότητας της προφορικής γλώσσας και του κοινωνικού της χαρακτήρα είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορέσει ο δάσκαλος να συμβάλει στην καλλιέργειά της μέσα στην τάξη. Αλλά τι σημαίνει καλλιέργεια του προφορικού λόγου μέσα στην τάξη;

Όπως θαυμάσια τονίζεται σε μια έρευνα πάνω στην άσκηση του λόγου στο αγγλικό σχολείο, ⁶ κάθε μάθημα είναι μια λεκτική συνάντησή, διαμέσου της οποίας ο δάσκαλος εκμαιεύει πληροφορίες από την τάξη, τις επεξεργάζεται, τις γενικεύει και παράγει μια σύνθεση. Δυστυχώς η έρευνα της σχολικής πραγματικότητας στην Αγγλία, και η εμπειρία μας από την Ελλάδα, δείχνουν ότι η συζήτηση που γίνεται μέσα στην τάξη δεν είναι, τις περισσότερες φορές, παρά

μια σειρά αποσπασματικών και ασύνδετων προσπαθειών για να διαβαστεί η σκέψη του δασκάλου. Παράλληλα, ο χρόνος ενεργού συμμετοχής για κάθε μαθητή είναι πολύ περιορισμένος (η αγγλική έρευνα υπολογίζει ότι κατά μέσο όρο στα 45' διδακτικής ώρας σε 30 μαθητές αντιστοιχούν 20'' στον καθένα). Ο διάλογος χρησιμοποιείται κυρίως για μετάδοση πληροφοριών, οι ερωτήσεις ακολουθούν γρήγορο ρυθμό και οι απαντήσεις είναι σύντομες, έτσι ώστε ελάχιστα ενθαρρύνεται η γνήσια αναζήτηση εκμέρους των μαθητών, που θα παρούσαζε την τελική σύνθεση ως κατάληξη της ίδιας τους της σκέψης.

Ο δάσκαλος παίζει τον κυρίαρχο ρόλο μέσα στην τάξη γιατί αυτός καθορίζει ποιος θα μιλήσει και επιπλέον καθορίζει την αξία που αποδίδεται στην ομιλία του. Εδώ πιστεύουμε ότι βρίσκεται ένας από τους σημαντικότερους λόγους για τους οποίους ο δάσκαλος πρέπει να γνωρίζει τη φύση και τα χαρακτηριστικά της προφορικής γλώσσας. Ο δάσκαλος οφείλει να ξεκινήσει από τη γλώσσα που ήδη χρησιμοποιεί το παιδί, στο φυσικό κοινωνικό του περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα του παιδιού, από όποια κοινωνική κατηγορία ή γεωγραφική περιοχή προέρχεται, είναι αποδεκτή, και τα διάφορα ιδιωματικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το περιβάλλον που ανήκει είναι σεβαστά και δεν αποτελούν αντικείμενο κριτικής που θα μπορούσε να θίξει την ίδια την εκτίμηση που τρέφει ο μαθητής για τον εαυτό του. Είναι γνωστό ότι η επικράτηση του πελοποννησιακού ιδιώματος ως επίσημης γλώσσας του νεοελληνικού κράτους οφείλεται σε ιστορικούς λόγους και δεν εμπεριέχει καμιά ένδειξη «ανωτερότητας» απέναντι στις άλλες διαλέκτους. Και όμως, η έντονη διαλεκτική προφορά π.χ. της Β. Ελλάδας αντιμετωπίζεται με ειρωνεία και χρησιμοποιείται ως σύμβολο γραμματοσύνης.⁷

Αλλά δεν υπάρχει μονάχα το ζήτημα της προφοράς. Ο δάσκαλος παρεμβαίνει επίσης στον προφορικό λόγο των μαθητών προσπαθώντας να τον ευθυγραμμίσει με καθιερωμένα πρότυπα και γραμματικούς κανόνες, εισάγοντας κριτήρια σωστού-μη σωστού, αποδεκτού-μη αποδεκτού κλπ. Γλωσσολογικές όμως μελέτες των τελευταίων χρόνων έδειξαν ότι αυτό που θεωρείται «σωστό» σε μια συγκεκριμένη περίπτωση ομιλίας μπορεί να μην είναι σε κάποια άλλη, ότι δηλαδή δεν είναι δυνατό να ξεκόψουμε το λόγο από το περιβάλλον του (τόσο γλωσσικό όσο και εξωγλωσσικό) και να τον υποβάλουμε σε εξέταση κάτω από το μικροσκόπιο των γραμματικών κανόνων. Αν θέσουμε λοιπόν το ζήτημα της «ορθότητας» ως ζήτημα «αιιοθέτησης της γλωσσικής συμπεριφοράς που ταιριάζει στην κατάσταση», δηλαδή «καταλληλότητας», τότε οι στόχοι του δασκάλου αλλάζουν σημαντικά. Από το ρυθμιστικό ρόλο περνάει στη διεύρυνση των γλωσσικών ικανοτήτων του παιδιού, έτσι ώστε να μπορεί να προσαρμόζεται λεκτικά σε διαφορετικές καταστάσεις επικοινωνίας. Δεν προβάλλονται απόλυτα πρότυπα ομιλίας αλλά κατάλληλες εκφράσεις σε κατάλληλες περιπτώσεις, επομένως αναγνωρίζεται κάποια αναγκαιότητα, αλλά εντάσσεται σαφώς μέσα στο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων. Ο δάσκαλος πρέπει να αγωνιστεί για να παίρνουν όλα τα παιδιά το λόγο μέσα στην τάξη και αυτό προϋποθέτει την αποδοχή της μητρικής γλώσσας του καθενός.⁸

Η άγνοια της λειτουργίας της γλώσσας σε προφορικό επίπεδο και μέσα σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας μπορεί να οδηγήσει στην απόδοση

χαρακτηριστικών κοινωνικής κατηγορίας σε ορισμένα λεκτικά φαινόμενα. Τυπικό παράδειγμα οι εργασίες του **B. Bernstein** στην Αγγλία, γύρω στο 1960, που κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων χρησιμοποιούν ένα «περιορισμένο κώδικα» ομιλίας, ενώ τα παιδιά των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, μέσα στις ίδιες συνθήκες γλωσσικής παραγωγής, χρησιμοποιούν ένα «καλλιεργημένο κώδικα».⁹

Πώς όμως βγαίνει αυτό το συμπέρασμα; Ζητήθηκε από παιδιά του Δημοτικού να περιγράψουν μια σειρά από εικόνες, και οι διαφορετικοί τρόποι περιγραφής, όπως π.χ.

(α) τρία αγόρια παίζουν μπάλα και το ένα σουτάρει την μπάλα και περνάει το παράθυρο και η μπάλα σπάει το τζάμι και τα αγόρια κοιτάνε, ένας άντρας βγαίνει και τους φωνάζει γιατί έσπασαν το τζάμι, τότε το σκάνε και η γυναίκα κοιτάζει από το παράθυρο

(β) παίζουν μπάλα και σουτάρει, αυτό περνάει και σπάει ένα τζάμι και κοιτάνε, τότε βγαίνει και τους φωνάζει γιατί τόσπασαν, τότε το σκάνε αναλογούν ο πρώτος σε παιδιά των ανώτερων τάξεων (καλλιεργημένος κώδικας) και ο δεύτερος σε παιδιά των κατώτερων τάξεων (περιορισμένος κώδικας). Έτσι όμως παραγνωρίζεται τελείως το γεγονός ότι στον προφορικό λόγο και εφόσον το αντικείμενο αναφοράς είναι ορατό, δικαιολογείται απόλυτα η χρησιμοποίηση των αντωνυμιών ή η παράλειψη του υποκειμένου, κάτι που δεν είναι δυνατό στο γραπτό λόγο, όπου οι λέξεις είναι τα μοναδικά μέσα για την κατανόηση του μηνύματος. Τα παιδιά που συγκεκριμενοποίησαν λεκτικά τα αντικείμενα αναφοράς φανερώνουν πράγματι μια καλύτερη γνώση της γλώσσας ή απλώς ότι γνωρίζουν (λόγω της κοινωνικής τους θέσης) τι περιμένει ν' ακούσει ο δάσκαλος από αυτά;

Με βάση όλη την παραπάνω προβληματική, πώς θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ο δάσκαλος το ζήτημα της καλλιέργειας του προφορικού λόγου των μαθητών; Αναφέρουμε το «παράδειγμα εφαρμογής» (Γλώσσα, τεύχος 9, 1985), όπου η τάξη ασχολήθηκε με το θέμα της συγκέντρωσης πληροφοριών με στόχο την οργάνωση μιας εκδρομής, αναζητώντας κάθε φορά την καταλληλότερη διατύπωση ανάλογα με τον αποδέκτη του μηνύματος και τους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν τη συγκεκριμένη πράξη επικοινωνίας. Αναφέρουμε επίσης το παράδειγμα του 5ου Δημοτικού της Νίκαιας (εφημερίδα «Το Βήμα» 25/8/1985), όπου τα παιδιά, μέσα από αποδελτίωση των εφημερίδων και μέσα από συζητήσεις με διάφορες προσωπικότητες (καλλιτέχνες, πολιτικούς κλπ.) έγιναν «αρθρογράφοι». Εδώ θα πρέπει να τονιστεί ότι η εργασία κατά ομάδες είναι πολύ πιο αποτελεσματική, γιατί ενθαρρύνει τη συμμετοχή όλων των μαθητών.

Όταν ο μαθητής αισθάνεται ότι η λεκτική του δραστηριότητα συνδέεται άμεσα με την πραγματικότητα, τότε αποκτά και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το σχολείο. Όπως σωστά αναφέρει ο Π. Ντάλτας, «το γλωσσικό μάθημα πρέπει να αντλήσει υλικό από τα θέματα που απασχολούν την κοινωνία, να εθίσει το μαθητή στην κριτική ανάγνωση αλληλοσυγκρουόμενων απόψεων, στην εξαγωγή δικών του συμπερασμάτων, στην υποστήριξη των απόψεών του γραπτά και προφορικά, στην επιδίωξη της σαφήνειας και της ακριβολογίας για

την εξυπηρέτηση των σκοπών του διαλόγου και όχι για την επίδειξη πνεύματος ή για την επιδίωξη εντυπώσεων». ¹⁰

Αν δεχτούμε ότι το σχολείο αποτελεί φορέα κοινωνικοποίησης, ένταξης του παιδιού στην κοινωνία, ότι το σχολείο δε δημιουργεί τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, δεν είναι μια απλή αντανάκλαση των σχέσεων εξουσίας, αλλά ούτε και ο χώρος που μεταδίδεται μια ουδέτερη γνώση, άρα ότι το σχολείο αποτελεί στοιχείο της κοινωνικής δομής και διασχίζεται από τις ίδιες με την κοινωνία αντιφάσεις, καταλήγουμε ότι, όσον αφορά τη γλώσσα, θα πρέπει να επιδιώκει τον εμπλουτισμό της μητρικής γλώσσας του παιδιού και όχι την άρνησή της, έτσι ώστε να το προετοιμάσει για τη μελλοντική του πορεία στην κοινωνία με την οποία θα βρεθεί αναπόφευκτα αντιμέτωπο. Όπως αναρωτιούνται οι Γάλλοι κοινωνιογλωσσολόγοι-εκπαιδευτικοί: «πώς να εισάγουμε το παιδί σε μια ρυθμισμένη γλωσσική πρακτική χωρίς να το αποκόφουμε από τη μητρική του γλώσσα, πώς να το εισάγουμε σε μια επικοινωνία που να μην του στερεί τη δυνατότητα προσωπικής έκφρασης, πώς να του επιτρέψουμε μια γραπτή έκφραση που να ανταποκρίνεται στις νόρμες της κοινωνικής επικοινωνίας και να διατηρεί ζωντανούς δεσμούς με την προφορική του έκφραση, εμπλουτισμένη από το γραπτό λόγο (ανάγνωση και γραφή) στον οποίο παρέχει πρόσβαση το σχολείο». ¹¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η εισήγηση αυτή έγινε στα πλαίσια των μαθημάτων που οργάνωσε η Νέα Παιδεία (23/10/1986 και 22/1/1987). Από τη συζήτηση προέκυψε η επιτακτική ανάγκη για έρευνα της σχολικής πραγματικότητας (για παράδειγμα: ο λόγος που παράγεται μέσα στην τάξη από τους μαθητές και οι διάφορες μορφές παρέμβασης από την πλευρά του δασκάλου). Έτσι θα μπορούμε να στηρίξουμε τις θέσεις μας πάνω σε αντικειμενικά δεδομένα, αποφεύγοντας τη θεωρητικολογία, τον υποκειμενισμό της προσωπικής εμπειρίας και την τυφλή εφαρμογή προτύπων άλλων χωρών.

2. Βλέπε και την προσφυγή στη «διαίσθηση» των οπαδών της Γενετικής Μετασχηματιστικής Γραμματικής. Σύμφωνα με τον Chomsky «το πρωταρχικό αντικείμενο της γλωσσολογικής θεωρίας είναι ένας ιδανικός ομιλητής-ακροατής που ανήκει σε μια γλωσσική κοινότητα τελείως ομοιογενή και που γνωρίζει άριστα τη γλώσσα του».

3. W. Labov, *Sociolinguistique* (γαλλ. μετάφρ. του *Sociolinguistic Patterns*), Paris, Minuit, 1976, σ. 282.

4. W. Labov, στο ίδιο, σ. 283.

5. W. Labov, στο ίδιο, σ. 183.

6. A. Bullock και άλλοι, «Προφορικός λόγος» (μετάφρ. από το βιβλίο *A language for life*), *Γλώσσα*, 12, 1986, σ. 5-14.

7. Ι. Ν. Μπασλής, «Απόψεις της κοινωνικής γλωσσολογίας και συνέπειες στη διδασκαλία της γλώσσας», *Π.Ε.Φ., Σεμινάριο 5*, Αθήνα, 1985, σ. 137-146.

8. Για μια αναλυτική παρουσίαση της σύγχρονης προβληματικής πάνω στα ζητήματα αυτά βλέπε Β. Τοκατλίδου, *Εισαγωγή στη διδακτική των ζωντανών γλωσσών*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1986.

9. B. Bernstein, *Class, Codes and Control*, London, Routledge and Kegan Paul, 1971.

10. Π. Ντάλας, «Προφορικός και Γραπτός Λόγος», *Π.Ε.Φ., Σεμινάριο 5*, Αθήνα, σ. 133.

11. B. Gardin - J.-B. Marcellesi (éd.), *Sociolinguistique* (πρακτικά του συνεδρίου του 1978, Πανεπιστήμιο της Ρουέν), τόμος 2, Publications de l'Université de Rouen.

Β. Κ. Αναστασιάδη, δ.φ.

Σχολικού Συμβούλου

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΤΗΣ

Η γλώσσα δεν αποτελεί, όπως πίστευαν παλιότερα, μόνο το ένδυμα της σκέψης, αλλά συγχρόνως και την ίδια τη σκέψη. Γλώσσα και σκέψη, σκεπτική και γλωσσική διαδικασία, είναι δύο μηχανισμοί, που λειτουργούν με μια ενιαία κίνηση και δεν μπορούν να νοηθούν χωρισμένες. Γι' αυτό και είναι αδιανόητη η εξωγλωσσική ή αλεκτική σκέψη.¹ Γλώσσα και σκέψη βρίσκονται σε μια στενή διαλεκτική σχέση και ακολουθούν παράλληλη πορεία. Είναι όμως ευνόητο ότι οι λέξεις δεν έχουν από μόνες τους νοηματική αυτονομία, αλλά αποκτούν τη σημασία τους μέσα σε μια ομάδα λέξεων μέσα στο νοηματικό και ιστορικό πεδίο μιας νοηματικής κοινότητας. Αυτό επιβάλλει να εξετάζουμε τις λέξεις μέσα από τις ιστορικές συγκυρίες, που τις γέννησαν, ή τις κυρίαρχες κοινωνικές συνθήκες, μέσα στις οποίες χρησιμοποιούνται.² Πάνω σ' αυτό ο *H. Bergson* λέει τα εξής: «Οι λέξεις μιας πρότασης δεν έχουν απόλυτο νόημα. Καθεμιά παίρνει ιδιαίτερη σημασιολογική απόχρωση από αυτό που προηγείται και από αυτό που ακολουθεί. Δεν είναι όλες ικανές να ανακαλέσουν μιαν ανεξάρτητη εικόνα ή ιδέα. Πολλές απ' αυτές εκφράζουν σχέσεις με τη θέση τους στο σύνολο και με το δεσμό τους με άλλες λέξεις της πρότασης. Μια κατανόηση, που θα προχωρούσε από τη λέξη στην ιδέα, θα βρισκόταν διαρκώς σε σύγχυση και θα ήταν σφαλερή».³

Με άλλα λόγια ο άνθρωπος δε σκέπτεται απλά μόνο με τις λέξεις, αλλά με το όλο σύστημα της γλώσσας, δηλαδή με τις πλήρεις λέξεις (ουσιαστικά, επίθετα, αντωνυμίες, ρήματα, επιρρήματα) και το συνδυασμό τους με τις λειτουργικές λέξεις (άρθρα, σύνδεσμοι, προθέσεις, επιφωνήματα, αριθμητικά) σύμφωνα με τους κανόνες της γραμματικής και του συντακτικού.⁴ Σκεφτόμαστε δηλαδή πάντοτε όχι μόνο σε μια γλώσσα αλλά και με τη μεσολάβηση της γλώσσας αυτής, που ρευστοποιεί και εξωτερικεύει τις σκέψεις, τα αισθήματα, τα συναισθήματα και τις επιθυμίες και τα κάνει κατανοητά στους άλλους και η αλήθεια αποκτά αντικειμενικότητα. Γι' αυτό όσοι ασχολούνται με την εκπαίδευση πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι, για να το πούμε καλά κάτι, είναι ανάγκη πρώτα να το καλοσκεφτούμε, γιατί γλώσσα και σκέψη είναι αλληλένδετα και δεν μπορούν να αποχωριστούν. Αποτελούν τις δυο όψεις του ίδιου νομίσματος σύμφωνα με τον ιδρυτή της σύγχρονης γλωσσολογίας *F. Saussure*.

Αυτό το δείχνει και η πολυσήμαντη ελληνική λέξη λόγος, που δηλώνει και τη σκέψη και το λόγο, την ομιλία. Η γλώσσα λοιπόν δεν εκφράζει μόνο τη σκέψη, αλλά και την προωθει και ο πλούτος της μιας πλουτίζει και την άλλη. Γι' αυτό και ο Γ. Σεφέρης γράφει⁵ πως «όσο λιγότερο σε απασχολεί η έκφραση, τόσο περισσότερο νομίζεις πως έχεις μέσα σου στοιβαγμένα αξιόλογα πράγματα». Επίσης και ο Ευ. Παπανούτσος⁶ γράφει ότι σκεπτόμαστε και αισθανόμαστε με λέξεις και οι λέξεις, που ακούμε και διαβάζουμε, γίνονται μέσα μας σκέψεις και συναισθήματα και κινητοποιούν τις νοητικές και συγκινησιακές μας δυνάμεις και εκείνες με τη σειρά τους δημιουργούν τα αντίστοιχα βιώματα. Δηλαδή οι λέξεις, όσο κι αν θέλουμε να αντιδράσουμε, επιδρούν στη συνείδησή μας και επηρεάζουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά μας. Και ο Descartes, για να τονίσει τη στενή σχέση ανάμεσα στη σκέψη και στη γλώσσα, έλεγε ότι τα ζώα δε σκέπτονται, γιατί δε μιλούν.⁷

Οι λέξεις συμβολίζουν⁸ τα πράγματα και έτσι με τη γλώσσα η πραγματικότητα μετατρέπεται σε λόγο και ο κόσμος και πνευματικοποιείται. Επομένως όσο περισσότερες λέξεις μαθαίνει ένας άνθρωπος, όχι φυσικά μόνο την εξωτερική μορφή τους αλλά τη βαθύτερη σημασία τους, τόσο περισσότερο γνωρίζει και απομοιώνει την πραγματικότητα και αποκτά τη δυνατότητα να κάνει νέους συνδυασμούς των λέξεων μεταξύ τους και να σχηματίζει προτάσεις και συλλογισμούς κι έτσι οξύνει την ικανότητά του να σκέπτεται. Δηλαδή ο πλουτισμός του λεξιλογίου βοηθάει την ικανότητά του να αυξάνει τις γνώσεις του και τις ιδέες του και να κάνει πολυπλοκότερους συνδυασμούς λέξεων και να καλλιεργεί τη σκέψη του. Κι έτσι ο άνθρωπος κατανοεί και ερμηνεύει καλύτερα την πραγματικότητα και πλατύνει και βαθαίνει τον πνευματικό του κόσμο. Άρα ο πολιτισμός και η μόρφωση του ανθρώπου προχωρούν με γνώσεις. Γι' αυτό και ο Wittgenstein λέει: «τα όρια της γλώσσας μου είναι τα όρια του κόσμου μου».

Εφόσον λοιπόν η γλώσσα συνυφάνεται με τη σκέψη και καθορίζει και τα όρια των πνευματικών δυνατοτήτων του ανθρώπου, είναι απόλυτη ανάγκη να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές με τη βοήθεια του σχολείου την αδιάσπαστη ενότητα της σκέψης και της γλώσσας, εξαιτίας της οποίας εύκολα ξεγλιστρά κανείς, χωρίς να το καταλαβαίνει, από τον παραλογισμό στη φραστική ασυναρτησία και αντίθετα από την κενή διατύπωση στη σαφή επιχειρηματολογία. Γι' αυτό, και όσο πλουσιότερο είναι το λεξιλόγιο και τελειότερη η εκφραστική ικανότητα, τόσο βαθύτερα, πλατύτερα και κατανοητότερα εκφράζεται η σκέψη. Και για να εκφραστούμε και προφορικά και γραπτά με σωστό και κατανοητό τρόπο, πρέπει πρώτα να σκεφτούμε καλά και να ξεκαθαρίσουμε μέσα στο μυαλό μας τι θέλουμε να πούμε. Εξάλλου κανόνας του καλού ύφους είναι πρώτο να έχουμε να πούμε κάτι το συγκεκριμένο και δεύτερο να το πούμε αυτό με απλότητα. Όπως λέει και ο Σοπενχάουερ, το βιασμένο ύφος και η πιο αξιοθρήνητη φτώχεια ιδεών κρύβονται κάτω από μια ατέλειωτη και ανιαρή φλυαρία.

Για να αποφευχτεί λοιπόν αυτό, επιβάλλεται το σχολείο από το νηπιαγωγείο ακόμη να συνηθίσει το μαθητή να λέει ό,τι έχει να πει απλά και ξεκάθαρα χωρίς αοριστίες, γενικότητες και περιστροφές, αλλά με λίγα λόγια και σταράτα, αποφεύγοντας το λεκτικό φόρτο με τα φουσκωμένα λόγια, τις πληθωρικές, επιτηδευμένες και περίπλοκες διατυπώσεις, τα εκφραστικά στολίδια, την πε-

ρισολογία και την ωραιολογία με τις δήθεν εντυπωσιακές και λογοτεχνικές εκφράσεις, τα ρητορικά πυροτεχνήματα και τις εξεζητημένες λέξεις. Γι' αυτό πρέπει να συνηθίσει ο μαθητής να απαλλάσσει την έκφρασή του από το μεταφορικό ντύσιμο και γενικά από το βαρύ άχρηστο φορτίο των κούφιων λέξεων και να επιδιώκει να εκφράζει αυτό ακριβώς που σκέπτεται να πει με παρρησία, ειλικρίνεια, τιμότητα, σαφήνεια και πειθαρχημένη σκέψη, αποφεύγοντας το θόλωμα, τη γενικότητα και την αοριστία με τα «περίπου» και τα «αρκετά».⁹ Δεν είναι τα πολλά εκφραστικά μέσα (επίθετα, επιρρήματα, μεταφορές, παρομοιώσεις και τα διάφορα άλλα σχήματα λόγου), που με το πλήθος τους θα ομορφύνουν το λόγο. Η σπάταλη και συλλογιστή χρήση τους ζημιώνουν συχνά ένα κείμενο, όπως ακριβώς ένας άνθρωπος με τα πολλά στολίδια επιφέρει αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκει. Δεν κερδίζει λοιπόν ένα κείμενο με τα πολλά εκφραστικά μέσα αλλά με τα απαραίτητα απ' αυτά χρησιμοποιημένα σοφά και ταιριαστά.

Πρέπει επομένως να συνειδητοποιήσει ο μαθητής ότι η καλή έκθεση δεν προϋποθέτει οπωσδήποτε συγγραφικά και λογοτεχνικά χαρίσματα ούτε σημαίνει υποχρεωτικά έντεχνο ωραιοποιημένο λόγο. Οι συναισθηματικές γλυκερότητες, τα μεγαλοφάνταστα πετάγματα στο κενό, οι συγκινησιακές μεταρσιώσεις και οι ψευτορομαντισμοί βλάπτουν την έκθεση και γι' αυτό πρέπει να αποφεύγονται. Αντίθετα ο ηγαίος και ειλικρινής συναισθηματισμός και η άδολη συγκίνηση μπορούν να μπουν στην κάθε έκθεση με κάποιο μέτρο και στην κατάλληλη θέση.¹⁰ Δυστυχώς όμως μερικοί εκπαιδευτικοί, ιδιαίτερα στο δημοτικό αλλά και στο γυμνάσιο, καλλιεργούν στους μαθητές τους μια τάση νοσηρού λογοτεχνισμού, ωθώντας τους να μιμούνται το λογοτεχνικό ύφος των κειμένων και τους διδάσκουν ότι η έκθεσή τους κερδίζει με τη διάνθισή της με όσο το δυνατό περισσότερο επίθετα και σχήματα λόγου. Νομίζουν ότι έτσι καλλιεργούν σωστά το γλωσσικό αίσθημα των μαθητών τους, αλλά τους διαφεύγει ότι ο σκοπός της έκθεσης δεν είναι η εκκόλαψη λογοτεχνών παρά η προετοιμασία ανθρώπων για τη ζωή. Για το καθετί, που θα γράψουν, πρέπει πρώτα να σκεφτούν καλά τι θα γράψουν, γιατί θα το γράψουν και πώς θα το γράψουν.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να τονίσουμε ότι οι μεγαλύτερες πληγές του νεοελληνικού λόγου είναι η αοριστολογία, ο ρητορισμός και ο στόμφος. Η αοριστολογία δημιουργείται με τη χρήση λέξεων, των οποίων αγνοούμε τη σημασία, και με την αλυσιδωτή παράθεση πληθωρικών λέξεων και φράσεων, που έχουν την ίδια ακριβώς σημασία, καθώς και με το παραφόρτωμα του λόγου με φραστικά παραγεμίσματα. Και όλα αυτά γίνονται μόνο και μόνο για την επίδειξη πνεύματος και για εντυπωσιασμό, με αποτέλεσμα να ξεπέφτει ο λόγος στην ανακριβολογία και στην ασάφεια. Ο ρητορισμός προκαλείται με τα πολλά και περιττά λόγια, την πολυλογία και την περιττολογία, που οδηγούν σε συντακτικά και εκφραστικά λάθη και κουράζουν τον αναγνώστη. Επιβάλλεται λοιπόν να χρησιμοποιεί κανείς μόνο τις απαραίτητες και αναγκαίες λέξεις και όχι πολλές για την ίδια έννοια και να αποφεύγει τα πολλά σχήματα λόγου. Ο στόμφος δημιουργείται με το να εκφράζεται κανείς με παχιά και μεγάλα λόγια, με βαρύγδουπες εκφράσεις, καυχησιολογία και κομπασμό.

Και το αντίδοτο για όλα τα παραπάνω είναι να προτιμά κανείς να αφαιρεί

από το λόγο του κάτι το καλό παρά να προσθέτει κάτι το ασήμαντο.¹¹ Ο καλός χειριστής του λόγου μοιάζει με τον καλό κλαδευτή, που κόβει, χωρίς να λυπάται, κάθε περιττό κλαδί από το δέντρο.¹² Δεν πρέπει όμως να καταντά ο λόγος και ελλιπής, γιατί, αν ο πλεονασμός καταστρέφει το καλό ύφος, από την άλλη η έλλειψη εμποδίζει την κατανόηση.¹³ Την κατανόηση την εμποδίζει πολύ και η χρήση των ασυνήθιστων, ξενικών, παράδοξων και άγνωστων λέξεων και των νεολογισμών. Ας μην ξεχνούμε όμως ότι ο άλλος δεν έχει μαντικές ικανότητες, για να καταλάβει τις σκέψεις μας και στηρίζεται μόνο στο λόγο μας.

Επίσης η κατανόηση του λόγου δυσχεραίνεται από τα πολλά επίθετα και από την κατάχρηση των σχημάτων του λόγου. Γι' αυτό πρέπει να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές, αλλά και ο καθένας, που γράφει, ότι σωστή χρήση της γλώσσας δε σημαίνει να καταπνίγεται το ουσιαστικό από τη σπάταλη χρήση του επιθέτου και το ρήμα από το επίρρημα, η ακρίβεια και η σαφήνεια του λόγου από τη θολή έκφραση, τη γλυκερή λογοτεχνικότητα και τον ψευδολογοτεχνικό βερμπαλισμό. Ιδιαίτερα αποτελεί σφάλμα η συχνή, μηχανική χρήση των επιθέτων και η αρμαθωτή συσσώρευσή τους και προπάντων η χρήση των επιθέτων, που σημαίνουν υπερβολή, συνηθισμένα και ασήμαντα πράγματα, καθώς και των επιθέτων, που έχουν μικρή μόνο σχέση με το ουσιαστικό. Επίσης ιδιαίτερη προσοχή απαιτούν η χρήση των επιθέτων και των επιρρημάτων υπερθετικού βαθμού και γενικά εκείνων που δηλώνουν ποσό, όπως πολύς, όλος, καθένας, λίγος, κανένας κτλ.

Βέβαια με την κατάλληλη και προσεκτική χρήση των επιθέτων και των επιρρημάτων εκφράζομε σαφέστερα και ακριβέστερα τις σκέψεις μας, ενώ με την κατάχρησή τους θολώνομε το νόημα και δημιουργούμε ασάφεια, σύγχυση και δυσκολία στην κατανόηση.¹⁴ Γι' αυτό και, αν τα ουσιαστικά και τα ρήματα, που σκλώνουν το κύριο βάρος της έκφρασης του νοήματος, εκφράζουν κάτι με σαφήνεια, τότε περιττεύουν τα επίθετα και τα επιρρήματα, εκτός αν θέλομε να τονίσομε κάτι και να το εκφράσομε με έμφαση. Μόνο λοιπόν, όταν δεν επαρκούν τα ουσιαστικά και τα ρήματα, τότε τα συμπληρώνομε με επίθετα και επιρρήματα. Κλασική χρήση των ουσιαστικών και των ρημάτων βρίσκομε στα δημοτικά μας τραγούδια.

Το καλοδιαλεγμένο επίθετο βοηθάει το ουσιαστικό να εκφράσει με μεγαλύτερη ακριβολογία ένα πρόσωπο ή ένα αντικείμενο ή μια ιδιότητά τους (χαρακτηριστικό επίθετο). Υπάρχουν όμως και επίθετα, που προσθέτουν στο ουσιαστικό περισσότερο μια υποκειμενική εντύπωση του συγγραφέα και το προσδιορίζουν πολύ γενικά, δηλαδή εκφράζουν γενικές εντυπώσεις του (ωραίος, θαυμάσιος, έξοχος, περίφημος κτλ.). Γι' αυτό χρησιμοποιούνται στις θεματικές προτάσεις και περισσότερο στις περιγραφές, αλλά πρέπει να αναπτυχτούν λεπτομερειακά παρακάτω, για να μη δημιουργηθεί ασάφεια. Τα ρήματα έχουν τη μεγαλύτερη εκφραστική δύναμη και ικανότητα και προσθέτουν στο λόγο ζωντάνια και παραστατικότητα. Γι' αυτό και χρειάζεται σχολαστική επιλογή τους και πολύ προσεκτική χρήση τους. Επίσης και τα επιρρήματα εκφράζουν με μεγαλύτερη ακρίβεια και παραστατικότητα το νόημα των ρημάτων και των επιθέτων και δίνουν μια διαφορετική απόχρωσή τους.¹⁵

Σήμερα υπάρχει η τάση να απογυμνώνεται ο λόγος όλο και περισσότερο

από τα περιττά στολίδια και να χρησιμοποιούνται οι λέξεις μόνο στην κυριολεξία τους και χωρίς μεταφορική σημασία. Αυτή η τάση όμως, όταν φτάνει στα ακρότατα όριά της, καταντά κατάχρηση και μειονέκτημα του γραπτού λόγου, γιατί φτωχαίνει και δυσχεραίνει την έκφραση. Γι' αυτό και δεν πρέπει να εξοβελίζονται η μεταφορική χρήση των λέξεων και τα σχήματα λόγου και να απογυμνώνεται ο λόγος εντελώς από τα επίθετα και τα επιρρήματα, αλλά πρέπει μόνον να χρησιμοποιούνται με μεγάλη προσοχή, σχολαστικότητα και οικονομία. Πάντως από πειραματικές έρευνες της ψυχολinguιστικής αποδείχτηκε ότι οι πλήρεις λέξεις (ουσιαστικά, ρήματα, επιρρήματα και επίθετα) δυσκολεύουν την κατανόηση ενός κειμένου, ενώ οι λειτουργικές λέξεις (άρθρα, σύνδεσμοι, προθέσεις, επιφωνήματα και αριθμητικά) διευκολύνουν την κατανόησή του.¹⁸

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Στ. Σ. Βασιλάκου-Η. Σιμουδαλά, Για τη μέθοδο και την επιστήμη της έκφρασης, Αθήνα 1984, σ. 136-137.
2. Στο ίδιο, σ. 166.
3. Μ. Βάμβουκα, Ψυχοπαιδαγωγική θεώρηση της κατανόησης των αναγνωσμάτων, Αθήνα 1984, σ. 16.
4. Στο ίδιο, σ. 29-30.
5. Γ. Σεφέρη, Δοκιμές, τ. Α', εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974, σ. 278, Μ. Πλωρίτη, «Πτωχαλαζονεία» Παιδείας και γλώσσας, εφ. Το «Βήμα» 14-7-1985.
6. Ευ. Παπανούτσου, Η δύναμη της γλώσσας, εφ. Το «Βήμα» 19-10-1975.
7. Μ. Βάμβουκα, ό.π., σ. 5. Στ. Βασιλάκου-Η. Σιμουδαλά, ό.π., σ. 212.
8. Κ. Μπαλάσκα, Σχέδιο για μια εισαγωγή στη γλωσσο-λογική σκέψη, Γλώσσα 4 (1984), σ. 6.
9. Ευ. Παπανούτσου, Οι κούφιας λέξεις, Εφ. «Το Βήμα» 10-5-1981, Οι αρετές του λόγου, Εφ. «Το Βήμα» 15-4-1979.
10. Κ. Κατσιμάνη, Η έκθεση ιδεών στη Μέση Εκπαίδευση, Σύγχρονη Εκπαίδευση 10 (1983), σ. 24-29.
11. Στ. Σ. Βασιλάκου-Η. Σιμουδαλά, ό.π., σ. 227.
12. Στο ίδιο, σ. 227.
13. Στο ίδιο, σ. 228.
14. Στο ίδιο, σ. 216-217.
15. Στο ίδιο, σ. 219.
16. Μ. Βάμβουκα, ό.π., σ. 31-32.
17. Ν. Γρηγοριάδη, Το δημιουργικό γράψιμο, 1 παράγραφος, Αθήνα, σ. 99-107.
18. Μ. Βάμβουκα, ό.π., σ. 31-32.

I. N. Μπασιλή δ.φ.

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙΚΗ-ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

Όπως είναι γνωστό η γλώσσα είναι ένας κώδικας επικοινωνίας, που αντανακλά τις ποικίλες ανάγκες των ανθρώπων (υλικές, κοινωνικές, πολιτιστικές κ.ά.). Τα μέλη των διαφόρων κοινωνικών, πολιτικών, επαγγελματικών κλπ. ομάδων, επειδή έχουν κοινές τέτοιες ανάγκες, χρησιμοποιούν στη μεταξύ τους επικοινωνία το ίδιο γλωσσικό ιδίωμα, με το οποίο από τη μια γίνονται κατανοητοί κι από την άλλη επιβεβαιώνεται γλωσσικά η πολιτική, κοινωνική, επαγγελματική, πολιτιστική κλπ. ταυτότητά τους. Ένας ομιλητής δηλ. χρησιμοποιεί, όταν οι συνθήκες το απαιτούν, το γλωσσικό ιδίωμα εκείνο, με το οποίο θα αναγνωριστεί από τους άλλους ότι ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική, πολιτική κλπ. ομάδα ή ότι έχει ένα ορισμένο μορφωτικό επίπεδο.

Πριν από το 1976, πριν δηλ. η συντηρητική κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας καθιερώσει τη δημοτική ως γλώσσα της εκπαίδευσης και της Πολιτείας, η χρήση της δημοτικής ή της καθαρεύουσας προσδιόριζε και το στίγμα της κοινωνικής και πολιτικής ιδεολογίας του χρήστη. Ο δημοτικιστής θεωρούσε ο ίδιος τον εαυτό του «προοδευτικό» και γι' αυτό υποστήριζε κεντρώα και αριστερά πολιτικά κόμματα. Το αντίθετο ακριβώς συνέβαινε με τον οπαδό της καθαρεύουσας, που θεωρούσε συνήθως τον εαυτό του ενταγμένο πολιτικά στα συντηρητικά κόμματα. Αντίστροφα τώρα, ο «οπαδός των κεντρώων και αριστερών πολιτικών κομμάτων ήταν συνήθως δημοτικιστής, ενώ των συντηρητικών καθαρευουσιάνοζ. Ο πολιτικός δηλ. διχασμός είχε την αντανάκλασή του στο γλωσσικό διχασμό κι αντίστροφα. Μόνο ίσως στο χώρο της λογοτεχνίας δεν υπήρχε απόλυτη αντιστοιχία γλωσσικής-ιδεολογικής διχοτομίας.

Από τη στιγμή όμως που η συντηρητική πολιτική παράταξη ως κυβέρνηση απαρνήθηκε την καθαρεύουσα, υιοθέτησε τη δημοτική, το γλωσσικό δηλ. κώδικα των πολιτικών της αντιπάλων, και την επέβαλε ως γλώσσα της εκπαίδευσης και της πολιτείας, η κατάσταση από κοινωνιογλωσσική άποψη άλλαξε ριζικά. Τα μέλη των κομμάτων, που μέχρι εκείνη τη στιγμή αυτοβεβαιωνόνταν ιδεολογικά-πολιτικά με τη χρήση της δημοτικής, βρέθηκαν σε πλήρη σύγχυση. Το γλωσσικό ιδίωμα ως κριτήριο πολιτικής και ιδεολογικής διαφοροποίησης και διάκρισης έπαυε να λειτουργεί. Στην ίδια αμηχανία βρέθηκαν και οι οπαδοί των συντηρητικών κομμάτων, που αναγνώριζαν τους εαυτούς τους μέσα από την καθαρεύουσα. Και οι δυο παρατάξεις δεν ήταν έτοιμες, όπως φάνηκε, να σοφιλιωθούν με τη νέα γλωσσική πραγματικότητα και να δουν τη γλώσσα έξω από τα πολιτικά-ιδεολογικά πλαίσια. Συνηθισμένοι σ' όλη τους τη ζωή να βλέπουν την πολιτική ιδεολογία τόσο τη δική τους όσο και των άλλων μέσα από τη γλώσσα, «φοβήθηκαν» τη σύγχυση. Για ν' αποφευχθεί αυτή η σύγχυση και να ξαναγίνει η γλώσσα

στοιχείο πολιτικής και ιδεολογικής αναγνώρισης, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσουν την επίσημη πια δημοτική με τέτοιο τρόπο, ώστε πάλι με αυτή να επιστημαίνεται η πολιτική-ιδεολογική ταυτότητα του χρήστη. Θα έπρεπε δηλ. ν' αναπτυχθεί ένα κομματικό, μπορούμε να πούμε, γλωσσικό ιδίωμα, ένας κομματικός γλωσσικός κώδικας.

Κι αυτό το πέτυχαν τα μέλη των αριστερών κυρίως πολιτικών κομμάτων με την επιλογή και χρήση ορισμένων γλωσσικών στοιχείων της δημοτικής, που όμως είναι αρκετά, για να δηλώσουν την πολιτική-ιδεολογική ταυτότητα αυτού που τα χρησιμοποιεί. Τα σημαντικότερα από αυτά τα γλωσσικά στοιχεία, νομίζω, είναι τα ακόλουθα.

1. Αντικατάσταση μιας λόγιας λέξης με μιαν άλλη παρμένη από κάποιο γεωγραφικό ή κοινωνικό γλωσσικό ιδίωμα που η σημασία της όμως είναι περιορισμένη. Με τη νέα χρήση διευρύνεται η σημασία της ιδιωματικής λέξης και ταυτίζεται με τη σημασία της λόγιας που αντικατέστησε. Τέτοια π.χ. είναι η περίπτωση της λέξης *κάλεσμα*, που χρησιμοποιείται πια από τις αριστερές οργανώσεις και κόμματα στη θέση της λόγιας λέξης *πρόσκληση*, την οποία όμως εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τα συντηρητικά κόμματα και οι οργανώσεις τους.

2. Τονισμός της γενικής των πολυσύλλαβων ουσιαστικών, αρσενικών ή ουδέτερων, στην προπαραλήγουσα, στη συλλαβή δηλ. που τονίζεται η ονομαστική, αντί ο τόνος να κατεβεί στην παραλήγουσα, π.χ. του πανεπιστημίου αντί του πανεπιστημίου, του ανθρώπου αντί του ανθρώπου, του συμβούλιου αντί του συμβουλίου.

3. Χρησιμοποίηση των λαϊκότερων τύπων των ονομάτων των μηνών. Π.χ. Μάρτης αντί Μάρτιος, Σεπτέμβρης αντί Σεπτέμβριος κλπ. Η γενική των ονομάτων αυτών χρησιμοποιείται χωρίς το άρθρο του π.χ. 25 Μάρτη αντί του Μάρτη ή Μαρτίου, πρώτη Μάη αντί του Μάη ή Μαΐου κλπ.

4. Χρήση λέξεων, ιδιαίτερα επιρρημάτων, με έντονα πολιτική σημασία, ενώ η σημασία των λέξεων αυτών μέχρι σήμερα δεν είχε καμιά πολιτική απόχρωση, π.χ. είμαι *κάθετα* αντίθετος.

5. Αντικατάσταση της κατάληξης -ως των λόγιων επιρρημάτων από την κοινή επιρρηματική κατάληξη -ά, π.χ. *Επόμενα* αντί *επομένως*, *ακόλουθα* αντί *ακολουθώς* κλπ.

6. Δημιουργία και συχνή χρήση νεολογισμών, που παράγονται από αρχαιοελληνικές λέξεις, αν πρόκειται για επιστημονικούς όρους, π.χ. *ετεροχρονισμός*, *αναδόμηση*, ή από λαϊκές, αν πρόκειται για λέξεις που χρησιμοποιούνται στον καθημερινό συνθηματολογικό πολιτικό λόγο, π.χ. *πισωγύρισμα* αντί *οπισθοδρόμηση*.

7. Χρησιμοποίηση μιας αλυσίδας αφηρημένων λέξεων στη γενική με αποτέλεσμα η φράση να γίνεται ασαφής και δυσνόητη, αν όχι ακατανόητη. Τέτοια π.χ. είναι η φράση: «Η διαμόρφωση σήμερα ενός κλειστού κυκλώματος αναπαραγωγής της αντιληφτής της πολιτικής της ουράς των κομμάτων της παραδοσιακής αριστεράς...» (από άρθρο σε αριστερό περιοδικό).

8. Τονισμός της πολυσύλλαβης λέξης και στην πρώτη συλλαβή. Έτσι η λέξη τονίζεται σε δυο συλλαβές, στην πρώτη και στην κανονική. Ο πρώτος τόνος είναι δυνατότερος από το-δεύτερο, π.χ. *ετεροχρονισμός*, *ανατολικογερμανική ομάδα*, *Θέσσαλονίκη*. Αν το όνομα είναι δισύλλαβο και τονίζεται στην παραλήγουσα

ενώνεται με το άρθρο και ο τόνος πέφτει στο άρθρο, π.χ. Στο Βολο, ό Γιωργος, στό κομμα κλπ.

Η τελευταία αυτή περίπτωση έχει κυριαρχήσει στους σχολιαστές των ποδοσφαιρικών αγώνων π.χ. παίρνει τήν μπαλα ό Κούδας, κόντρολάρει με τό σωμα τήν μπαλα κλπ.

Με τη συχνή χρησιμοποίηση τόσο των παραπάνω γλωσσικών στοιχείων όσο και μερικών άλλων τα αριστερά κόμματα και οργανώσεις διαμόρφωσαν έναν κομματικό, όπως τον χαρακτηρίσαμε, γλωσσικό κώδικα, διαφορετικό από το γλωσσικό κώδικα που διαμόρφωσαν τα συντηρητικά κόμματα και οργανώσεις. Γιατί κι αυτά, όπως πιο πάνω τονίστηκε, διαμόρφωσαν το δικό τους γλωσσικό κώδικα με τη χρήση άλλων γλωσσικών στοιχείων της δημοτικής, όπως:

1. Χρησιμοποίηση της κατάληξης -εως αντί -ης στη γενική ενικού των αρχαιοκλιτων θηλυκών σε -η. π.χ. τάξεως κι όχι τάξης, πόλεως κι όχι πόλης κλπ.

2. Χρησιμοποίηση των λόγιων ονομάτων των μηνών, π.χ. Μάρτιος κι όχι Μάρτης, Σεπτέμβριος κι όχι Σεπτέμβρης, 25 Μαρτίου κι όχι 25 του Μάρτη ή 25 Μάρτη, πρώτη Μαΐου κι όχι πρώτη του Μάη ή πρώτη Μάη.

3. Προτίμηση των λόγιων λέξεων αντί των λαϊκότερων π.χ. οπισθοδρόμηση αντί πιαγωγή κλπ.

Έτσι η κάθε πολιτική παράταξη, προσπαθώντας να εκφράσει γλωσσικά τις δικές της πολιτικές-κομματικές ανάγκες, πέτυχε πάλι ν' αναγνωρίζεται η πολιτική της ταυτότητα μέσα από τη χρήση του γλωσσικού της κώδικα. Η παλιά διχοτομική ταύτιση «προοδευτικοί» = δημοτική, «συντηρητικοί» = καθαρεύουσα συνεχίζεται με άλλη βέβαια μορφή. Τις συνέπειες της νέας κοινωνιογλωσσικής κατάστασης τις ζούμε. Θα χρειαστεί ίσως μια άλλη φορά να τις συζητήσουμε.

Κυκλοφόρησε

Κ. Ν. Παπανικολάου

Εμείς και οι Αρχαίοι

Προσφέρεται δωρεάν στους συνδρομητές της Νέας Παιδείας

Γιώργου Χρ. Σακελλαριάδη
Ph. D. στη Γλωσσολογία του Παν/μίου
της πολιτείας INDIANA των Η.Π.Α.

ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Από καιρό έχει παρατηρηθεί ότι πολλοί μη «καθαρόαιμοι» συνήθως γλωσσολόγοι, στην προσπάθειά τους να μεταφράσουν στα ελληνικά ξένους γλωσσολογικούς όρους, χρησιμοποιούν ορολογία που άλλοτε αποκλίνει ελαφρά από την καθιερωμένη, άλλοτε δεν αποδίδει πλήρως ή και καθόλου την έννοια των σχετικών όρων και άλλοτε ξενίζει προκλητικά και ανυπόφορα. Για να υπάρξει σταθερή και ενιαία απόδοση στα ελληνικά ορισμένων αγγλικών γλωσσολογικών όρων, παραθέτουμε πιο κάτω ένα μικρό δείγμα και ελπίζουμε πως θα μας δοθεί πολύ σύντομα η δυνατότητα να ερμηνεύσουμε και ν' αναπτύξουμε σε λογικά πλαίσια καθένα από τους όρους αυτούς:

<i>ablative</i> αφαιρετική	<i>agreement</i> συμφωνία
<i>absolute exceptions</i> απόλυτες εξαιρέσεις	<i>alliteration</i> παρήχηση
<i>abstract noun</i> αφηρημένο όνομα	<i>allomorph</i> αλλόμορφο
<i>acceptable sentence</i> παραδεκτή πρόταση	<i>allophone</i> αλλόφωνο
<i>accusative</i> αιτιατική	<i>alternative analyses</i> εναλλακτικές αναλύσεις
<i>accusative absolute</i> αιτιατική απόλυτη	<i>alveolar</i> φάτνιακός
<i>acoustics</i> ακουστική	<i>amalgam</i> αμάλγαμα
<i>active verbs</i> ενεργητικά ρήματα	<i>ambiguous</i> διφορούμενος, δίσημος
<i>actor</i> δράστης, το πρόσωπο που ενεργεί	<i>anachronism</i> αναχρονισμός
<i>adequacy</i> επάρκεια	<i>anacoluthon</i> ανακόλουθο
<i>adjective</i> επίθετο	<i>analogy</i> αναλογία
<i>adverbs of (manner, place, time, quantity)</i> επιρρήματα (τροπικά, τοπικά, χρονικά, ποσοτικά)	<i>anaptyxis</i> ανάπτυξη
<i>affix</i> πρόσφυμα	<i>animate</i> έμψυχο ον
<i>affricates</i> προστριβόμενα	<i>antecedent</i> προηγούμενος όρος, ηγούμενο
<i>agent</i> ποιητικό αίτιο, δράστης	<i>anterior</i> πρόσθιος
<i>agglutinative</i> συγκολλητικός	<i>antimetathesis</i> αντιμετάθεση
	<i>antinomy</i> αντινομία
	<i>antonyms</i> αντίθετα
	<i>aorist</i> αόριστος
	<i>aphasia</i> αφασία

apocopation και *apocope* αποκοπή
apodosis απόδοση
apostrophe απόστροφος
applied linguistics εφαρμοσμένη
 γλωσσολογία
apposition παράθεση
appositive παραθετικός
arbitrary αυθαίρετος
archaism αρχαϊσμός
archiphoneme αρχιφώνημα
argument συλλογισμός, επιχείρημα,
 η πλησίον του ρήματος ονοματική φρά-
 ση
arrow βέλος
article άρθρο
artificial language τεχνητή γλώσσα
aspect τρόπος ή ποιό ενέργειας
aspirated stops δασέα άφωνα
assertion ισχυρισμός, απόφανση
assimilation αφομοίωση
asyndeton ασύνδετο
asterisk αστερίσχος
attested form μαρτυρούμενος τύπος
atticism αττικισμός
augment αύξηση
auxiliary βοηθητικός

B

back οπίσθιος
barbarism βαρβαρισμός
base βάση
behaviour συμπεριφορά
behaviourism θεωρία της συμπε-
 ριφοράς
belch ρέψιμο
berber language βερβερική γλώσσα
bilabial διχειλικός
bilingual δίγλωσσος
bilingualism δίγλωσσία
binary δυαδικός
biolinguistics βιογλωσσολογία
biuniqueness αμφιμονοσημαντότη-
 τα
bleeding order αιμορραγούσα τάξη

blending σύμφυση
borrowing δάνειο
bound εξαρτημένος, δεσμευμένος
boundaries όρια
boustrophedon βουστροφηδόν (ενν.
 γραφή)
bow-vow theory θεωρία της ηχομί-
 μησης (:ονοματοποιία)
braces άγκιστρα, μύστακες
brachylogy βραχυλογία
bracketing ανάλυση με αγκύλες
brackets αγκύλες
broad transcription φωνολογική
 καταγραφή
buccal στοματικός

C

cardinal απόλυτος
categorical κατηγορικός
categorization κατηγοριοποίηση
causative verb μεταβιβαστικό ρήμα
cause αιτία
central κεντρικός
centralized κεντροποιημένος
change αλλαγή, μεταβολή
checked syllable κλειστή συλλαβή
classification ταξινόμηση
click κλικ, χτύπημα της γλώσσας
clitics κλιτικά
closed κλειστός
cluster σύμπλεγμα
coalescence συνάλειψη
coda τελικό μέρος συλλαβής, έξοδος
cognate συγγενής, της αυτής κατα-
 γωγής
collective περιληπτικό
common κοινός
communication επικοινωνία
compact συμπύκνωση
comparative method συγκριτική μέ-
 θοδος
compensatory lengthening αντέ-
 κταση ή αναπληρωτική έκταση
competence γνώση της γλώσσας

complement συμπλήρωμα
complementary distribution συμπληρωματική κατανομή
complementizers συμπληρωματικοί σύνδεσμοι
complex σύνθετος
component συνθετικό μέρος
compound grapheme δίψηφο
computational linguistics γλωσσολογία των υπολογιστών
computer ηλεκτρονικός υπολογιστής
concessive clauses εναντιωματικές προτάσεις
conclusion συμπέρασμα
concrete συγκεκριμένος
condition όρος
conditional υποθετικός
conjugation συζυγία, κλίση ρημάτων
conjunction σύζευξη, σύνδεση
connotation μεταφορική, δευτερεύουσα σημασία
consecutive clauses αποτελεσματικές προτάσεις
conspiracy συνωμοσία
consonant σύμφωνο
consonantal συμφωνικός
constituent συστατικό
constraint περιορισμός
content περιεχόμενο
context περιβάλλον
continuant εξακολουθητικός
contoid σύμφωνο
contraction συναίρεση
contrast αντιδιαστολή
conventional συμβατικός
co-occurrence συνεμφάνιση, συνύπαρξη
co-ordinates συντεταγμένες
co-ordination παράταξη
copulative verbs συνδετικά ρήματα
coreferentiality ταυτότητα αναφοράς
corpus σώμα
correspondence αντιστοιχία

count nouns αριθμητά ονόματα
counterexample αντιπαράδειγμα
crasis κράση
creativity δημιουργικότητα
creole κρεολή
cuneiform σφηνοειδής (ενν. γραφή)
curves καμπύλες
cycle κύκλος
cycles per second (cps) κύκλοι ανά δευτερόλεπτο

D

dative δοτική
dative of agent δοτική του ποιητικού αιτίου
dative of respect δοτική του κατά τι
dead language νεκρή γλώσσα
decimal notation δεκαδική αναγραφή
decoding αποκωδικοποίηση
deductive sequence παραγωγική ακολουθία
definite οριστικός
definition ορισμός
deixis δείξη
deletion αποβολή
demonstrative δεικτικός
denotation αρχική ή κύρια σημασία
dental οδοντικός
dependency grammar γραμματική των εξαρτημένων σχέσεων
dependent sentence εξαρτημένη πρόταση
deponent verbs αποθετικά ρήματα
derivation παραγωγή
derivational constraints παραγωγής περιορισμοί
derivatives παράγωγα
descriptive linguistics περιγραφική γλωσσολογία
determiner άρθρο
diachronic διαχρονικός
diachrony διαχρονία
dialect διάλεκτος
dialect area ζώνη διαλέκτου

dialect geography διαλεκτική γεωγραφία
dialectology διαλεκτολογία
diffuseness διάχυση, διαχυτότητα
diglossia διγλωσσία
diminutive υποκοριστικός
diphthong δίφθογος
diphthongization δίφθογοποίηση
direct άμεσος, ευθύς
direct object άμεσο αντικείμενο
direct question ευθεία ερώτηση
discontinuities ασυνέχειες
discourse λόγος
discovery procedures ανακαλυπτικές διαδικασίες
disjunction διάζευξη
dissimilation ανομοίωση
distinctive διαφοροποιητικός, διακριτικός
distributed κατανεμημένος
distribution κατανομή
ditransitive διμεταβατικό
domain πεδίο, περιοχή
dorsal ουρανικός
doubling διπλασιασμός
dual δυϊκός
duration διάρκεια

E

element στοιχείο
ellipsis έλλειψη
elliptical ελλειπτικός
embedded εντεθειμένος
emphasis έμφαση
emphatic εμφατικός
empirical data εμπειρικά δεδομένα
empiricism εμπειριοκρατία, εμπειριαρχία
empty set κενό σύνολο
enclitic εγκλιτικό
encoding κωδικοποίηση
entailment συνεπαγωγή
entity οντότητα
environment περιβάλλον

epenthesis επένθεση
epicene επίκοινο
equation εξίσωση
equivalence ισοδυναμία
equivalent ισοδύναμος
ergative «εργατικός» (;)
ethnolinguistics εθνογλωσσολογία
etymology ετυμολογία
euphemism ευφημισμός
euphony ευφημισμός
evaluation αξιολόγηση
events συμβάντα
explanatory adequacy ερμηνευτική επάρκεια
explicit ρητός, σαφής
exponent εκθέτης
exponential εκθετικός
expression έκφραση
external εξωτερικός
extralinguistic εξωγλωσσικός
extraposition μετατόπιση

F

factive διαπιστωμένος, διαπιστωτικός
factor παράγοντας, συντελεστής
family tree γενεαλογικό δέντρο
feeding order τροφοδοτούσα τάξη
feminine θηλυκό
field research επιτόπια έρευνα
filter φίλτρο
final clauses τελικές προτάσεις
finite πεπερασμένος
focal area κεντρική ζώνη, κέντρο διάδοσης
folk etymology λαϊκή ετυμολογία ή παρετυμολογία
form τύπος, μορφή
formal τυπικός, επίσημος
formalization τυποποίηση
formation σχηματισμός
formula τύπος
free ελεύθερος, ανεξάρτητος
frequency συχνότητα

fricative τριβόμενος
friction τριβή
front εμπρόσθιος
function συνάρτηση, λειτουργία
functional linguistics λειτουργική γλωσσολογία
functional load λειτουργικό φορτίο
functional notation συναρτησιακός συμβολισμός
future μέλλοντας

G

gap κενό, χάσμα
geminatio διπλασιασμός
gender γένος
general linguistics γενική γλωσσολογία
generative semantics γενετική σημασιολογία
generator γεννήτρια
genitive γενική
genitive absolute γενική απόλυτος
genitive of cause γενική της αιτίας
genitive of comparison γενική συγκριτική
genitive of measure γενική του μέτρου
genitive of possession γενική κτητική
genitive of quality γενική της ιδιότητας
gerund γερούνδιο
gesture χειρονομία
glide ημίφωνο
glossematics γλωσσηματική
glottis γλωττίδα
glottochronology γλωσσοχρονολογία
gnomic aorist γνωμικός αόριστος
goal σκοπός
grade βαθμίδα
grammar γραμματική
grammatical sentence πρόταση γραμματικώς ορθή

graphemics γραφηματική
grave accent βαρεία
gravity βαρύτητα

H

hamitic languages χαμιτικές γλώσσες
hamitosemitic χαμιτοσημικός
hapology απλολογία
hard palate σκληρός ουρανίσκος
heavy stress κύριος, ισχυρός τόνος
hiatus χασμωδία
hierarchy ιεραρχία
hissing sound σύριγμα
historical linguistics ιστορική γλωσσολογία
historical present ιστορικός ενεστώς
homogeneous ομοιογενής
homonyms ομώνυμα
homonymy ομωνυμία
hortatory subjunctive προτροπτική υποτακτική
human ανθρώπινο
hyperbole υπερβολή
hyphen υφέν
hypotaxis υπόταξη
hypothesis υπόθεση

I

ideograms ιδεογράμματα
idiolect ιδιόλεκτος
idioms ιδιώματα
immediate constituents άμεσα συστατικά
imperative προστακτική
imperfect παρατατικός
impersonal verb απρόσωπο ρήμα
implication συνεπαγωγή
implicitly υπονοούμενα, άοριστα
inanimate άψυχος, άψυχο ον
indeclinable άκλιτος
indefinite άοριστος
index δείκτης

<i>indicative</i> οριστική	
<i>indirect</i> έμμεσος, πλάγιος	
<i>indirect object</i> έμμεσο αντικείμενο	<i>junction</i> ζεύξη
<i>indo-european</i> ινδοευρωπαϊκός	
<i>inductive</i> επαγωγικός	
<i>inference</i> συμπέρασμα	
<i>infinite</i> άπειρος	
<i>infinitive</i> απαρέμφατο	
<i>infinitive of purpose</i> απαρέμφατο του σκοπού	
<i>inflected languages</i> κλιτές γλώσσες	
<i>inflection</i> κλίση	
<i>informant</i> πληροφορητής	
<i>ingressive</i> εισπνευτικός	
<i>inherent meaning</i> εγγενής σημασία	
<i>inchoative</i> εναρκτικός	
<i>initial</i> αρχικός	
<i>input</i> εισαγόμενος	
<i>instrumental</i> οργανικός	
<i>intensive</i> επιτατικός	
<i>interdental</i> μεσοδοντικός	
<i>interference</i> παρεμβολή	
<i>iterjection</i> επιφώνημα	
<i>intermediate</i> ενδιάμεσος	
<i>internal negation</i> εσωτερική άρνηση	
<i>interpretation</i> ερμηνεία	
<i>interpretive semantics</i> ερμηνευτική σημασιολογία	
<i>interrogative</i> ερωτηματικός	
<i>intersection</i> τομή	
<i>intervocalic</i> ο μεταξύ δύο φωνηέντων ευρισκόμενος	
<i>intonation</i> επιτόνιση, τονισμός	
<i>intransitive</i> αμετάβατος	
<i>intrinsic</i> εσωτερικός	
<i>intuition</i> ενόραση, διαίσθηση	
<i>inversion</i> αναστροφή	
<i>isogloss</i> ισόγλωσση	
<i>isolating languages</i> μονοσυλλαβικές γλώσσες	
<i>isomorphism</i> ισομορφισμός	
<i>item and arrangement</i> στοιχείο (ή τμήμα) και διάταξη	
<i>item and process</i> στοιχείο (ή τμήμα) και διαδικασία	
	J
	K
	<i>kernel sentence</i> πυρηνική (βασική) πρόταση
	<i>koine</i> κοινή
	<i>kymatograph</i> κυματογράφος
	L
	<i>labial</i> χειλικός
	<i>labialization</i> χειλικοποίηση
	<i>labiodental</i> χειλοδοντικός
	<i>labiolabial</i> διχειλικός
	<i>labiorelar</i> χειλοϋπερωϊκός
	<i>language</i> γλώσσα
	<i>language acquisition</i> κατάκτηση της γλώσσας
	<i>laryngeal</i> λαρυγγικός
	<i>laryngeal theory</i> θεωρία των λαρυγγικών φθόγγων
	<i>lengthening</i> έκταση, μακρότητα
	<i>lexical</i> λεξιλογικός
	<i>lexicalistic hypothesis</i> λεξιλογική υπόθεση
	<i>lexicalization</i> λεξικοποίηση
	<i>lexicographer</i> λεξικογράφος
	<i>lexicon</i> λεξικό
	<i>lexicostatistics</i> λεξικοστατιστική
	<i>leveling</i> εξομαλισμός
	<i>levels</i> επίπεδα
	<i>like-sybject constraint</i> περιορισμός του όμοιου υποκειμένου
	<i>limits</i> όρια
	<i>linear</i> γραμμικός
	<i>linearity</i> γραμμικότητα
	<i>linguistic entity</i> γλωσσική οντότητα
	<i>linguistics</i> γλωσσολογία
	<i>liquid</i> υγρός
	<i>litotes</i> λιτότητα
	<i>logic</i> λογική
	<i>long</i> μακρός
	<i>loss</i> απώλεια

loudness ηχηρότητα
low χαμηλός

M

macron μακρό
macrolinguistics μακρογλωσσολογία
major premise μείζων προκείμενη ή μείζων πρόταση
manner τρόπος
manner of articulation τρόπος άρθρωσης
mark σημείο, χαρακτηρίζω, μαρκάρω
marked χαρακτηρισμένος, σημειωμένος
masculine αρσενικός
mass production παραγωγή σε μεγάλες ποσότητες
material ύλη
matrix μήτρα
meaning σημασία, έννοια
mechanistic linguistics γλωσσολογία μηχανιστική
mediaeval linguistics μεσαιωνική γλωσσολογία
mediovelar μεσοϋπερωϊκός
mentalism νοησιαρχία
mentalist νοησιαρχικός
message μήνυμα
metalinguage μεταγλώσσα
metalinguistics μεταγλωσσολογία
metaphor μεταφορά
metathesis μετάθεση
metonymy μετωνυμία
middle μέσος
mind πνεύμα, νους
minimal pair ζεύγος αντιδιαστολής
minor premise ελάσσων προκείμενη ή ελάσσων πρόταση
mirror κάτοπτρο
modal (notion) τροπική (έννοια)
modality τροπικότητα
model πρότυπο, μοντέλο

modern linguistics σύγχρονη γλωσσολογία
modification τροποποίηση
modifier τροποποιητής
moneme μόνημα
monosyllable μονοσύλλαβος
mood έγκλιση
mora χρόνος
morpheme μόρφημα
morphological μορφολογικός
morphology μορφολογία
morphophonemic μορφοφωνηματικός
motive κίνητρο
mutation ετεροίωση
mute άφωνος

N

narrow transcription καταγραφή φωνητική
nasal έρρινος
nasalization ερρινοποίηση
native speaker ιθαγενής ομιλητής, ντόπιος ομιλητής
natural φυσικός
negation άρνηση
negative particle αρνητικό μόριο
negative transformation μετασχηματισμός άρνησης
Neogrammarians Νεογραμματικοί
neolinguistics νεογλωσσολογία
neologism νεολογισμός
neuter ουδέτερο
neutralization ουδετεροποίηση
node κόμβος
noise ψόφος, θόρυβος
nominative ονομαστική
nominative absolute ονομαστική απόλυτη
non-factive μη διαπιστωμένα
non-restrictive μη περιοριστικός
non-vocalic μη φωνηεντικός
normative grammar ρυθμιστική γραμματική

notation συμβολισμός
notions έννοιες
noun όνομα
noun phrase ονοματική φράση
nucleus πυρήνας
number αριθμός
numerator αριθμητής

Ο

object αντικείμενο
object complements συμπληρώματα ως αντικείμενα
objective αντικειμενικός
obligatory rule υποχρεωτικός νόμος (κανόνας)
occurrence εμφάνιση
onomatopoeia ονοματοποιία
open ανοιχτός
operator τελεστής
optative ευκτική
optional rule προαιρετικός νόμος (κανόνας)
oral cavity στοματική κοιλότητα
order τάξη, σειρά
ordering of rules τάξη λειτουργίας των νόμων
organisation οργάνωση
organs of speech όργανα της ομιλίας
origin of language γένεση της γλώσσας
orthography ορθογραφία
oscillating current ταλαντευόμενο ρεύμα
oscillation ταλάντευση
output εξαγόμενος
overlapping σύμπτωση, επικάλυψη
over εμφανής, κατάδηλος
oxytone οξύτονος

P

palatal ουρανικός
palatalized ουρανικοποιημένος
paradigmatic παραδειγματικός
parameter παράμετρος

paraphrase παράφραση
parenthesis παρένθεση
parisyllabic ισοσύλλαβος
participle μετοχή
partiele μόριο
passive voice παθητική φωνή
past perfect υπερσυντέλικος
patterns γλωσσικά σχήματα
performance χρήση της γλώσσας
period τελεία
permutation αλλαγή
person πρόσωπο
personal προσωπικός
personification προσωποποίηση
pharynx φάρυγγας
phase φάση
phenomenon φαινόμενο
phone φθόγγος
phoneme φώνημα
phonemics φωνηματική
phonetics φωνητική
phonological φωνολογικός
phonology φωνολογία
physiology φυσιολογία
plural πληθυντικός
point of articulation τόπος άρθρωσης
positive θετικός
possessive κτητικός
postulates αξιώματα
potential δυνατικός
praeteritum παρωχημένος
pragmatics πραγματολογία
precyclical προκυκλικός
predicate κατηγορημα
predictable προκαθορισμένος
prefix πρόθημα
premises προκείμενες (προτάσεις)
prepalatal προουρανικός
preposition πρόθεση
presupposition προϋπόθεση
present perfect παρακείμενος
present tense ενεστώτας
primary split πρωτογενής διάσπαση
probability πιθανότητα

process διαδικασία
product γινόμενο
prolepsis πρόληψη
pronoun αντωνυμία
pronunciation προφορά
proper nouns κύρια ονόματα
prosody προσωδία
psycholinguistics ψυχολinguιστική
punctual στιγματικός
punctuation στίξη

Q

qualifier ποιοτικός δείκτης
quality ποιότητα
quantifier ποσοτικός δείκτης
quantity ποσότητα

R

raising ανύψωση
rank scale κλίμακα κατάταξης
ratio λόγος, αναλογία
rationalism ορθολογισμός
rationalist ορθολογιστής, ρασιονα-
 λιστής
reappearance επανεμφάνιση
receiver αποδέκτης
reciprocal αλληλοπαθής
reconstruction αποκατάσταση,
 επανασύνθεση
recoverable δυνάμενος ν' αποκατα-
 σταθεί
recursive επαναληπτικός
redundancy πλεονασμός, περιττο-
 λογία
redundant πλεοναστικός, περιττός
reduplication αναδιπλασιασμός
reference αναφορά
referent αντικείμενο αναφοράς
referential identity ταυτότητα
 αναφοράς
reflexive αυτοπαθής
reflexive property ανακλαστική ιδιό-
 τητα

relationship συγγένεια, σχέση
relative αναφορικός
remote area απομονωμένη περιοχή
reordering αναδιάταξη
replacement αντικατάσταση, υπο-
 κατάσταση
resonance αντήχηση
resonant αντηχητικός, ηχηρός
response απόκριση, απάντηση
restoration επαναποκατάσταση
restrictions περιορισμοί
restrictive περιοριστικός
restructuring αναδόμηση
retroflexion αναστροφή
rewriting rules κανόνες (νόμοι) επα-
 ναγραφής
rhoracism ρωτακισμός
romance languages νεολατινικές
 γλώσσες
round στρογγύλος
row συστοιχία
rule νόμος, κανόνας
rule simplification απλοποίηση νό-
 μου

S

sandhi συναλοιφή στη συμπροφορά
schema σχήμα
scope πεδίο δράσης
scrambling ανακάτωμα
secondary split δευτερογενής διά-
 σπαση
segment τμήμα, τεμάχιο
segmental τεμαχιακός
segmentation κατάτμηση
selection επιλογή
selectional restrictions περιορισμοί
 επιλογής
selectional rules νόμοι επιλογής
semantic σημασιολογικός
semantic component σημασιολογι-
 κό συνθετικό μέρος
semantic representation σημασιο-
 λογική απεικόνιση

<i>semicolon</i> : ημίκωλο	<i>strong</i> : ισχυρός
<i>semiotics</i> : σημειωτική	<i>structural</i> : δομικός
<i>semivowel</i> : ημίφωνο	<i>structural change</i> : δομική αλλαγή
<i>sense construction</i> : σχήμα κατά σύ- νεση	<i>structural description</i> : δομική περι- γραφή
<i>sentence</i> : πρόταση	<i>structural linguistics</i> : δομική γλωσ- σολογία
<i>set</i> : σύνολο	<i>structuralism</i> : δομολογία
<i>sharp</i> : οξύς	<i>structure</i> : δομή
<i>shift</i> : αλλαγή, τροπή	<i>style</i> : ύφος
<i>shifter</i> : τροποποιητικό στοιχείο	<i>stylistics</i> : υφολογία
<i>short</i> : βραχύς	<i>subcategorization</i> : υποκατηγοριο- ποίηση
<i>shortening</i> : βράχυνση	<i>subject</i> : υποκείμενο
<i>sibilants</i> : συριστικά	<i>subjective</i> : υποκειμενικός
<i>sign</i> : σημείο, στοιχείο	<i>subjunctive</i> : υποτακτική
<i>signifiant</i> : σημαίνον	<i>subordination</i> : υπόταξη
<i>signifié</i> : σημαίνόμενο	<i>subset</i> : υποσύνολο
<i>simplification</i> : απλοποίηση	<i>substance</i> : ύλη, ουσία
<i>singular</i> : ενικός	<i>substitution</i> : υποκατάσταση
<i>sino-tibetan languages</i> : σινοτιβητα- νικές γλώσσες	<i>substrat</i> : υπόστρωμα
<i>sister language</i> : αδελφή γλώσσα	<i>subtraction</i> : αφαίρεση
<i>situation</i> : κατάσταση	<i>suffix</i> : επίθημα, κατάληξη
<i>sociolinguistics</i> : κοινωνιογλωσσολο- γία	<i>superlative</i> : υπερθετικός
<i>soft palate</i> : μαλακός ουρανίσκος	<i>superstratum</i> : επίστρωμα
<i>sonorant</i> : ηχηρός	<i>surface structure</i> : επιφανειακή δομή
<i>sound</i> : ήχος, φθόγγος	<i>syllabic</i> : συλλαβικός
<i>source</i> : πηγή	<i>syllabication</i> : συλλαβισμός
<i>spectrum</i> : φάσμα	<i>syllable writing</i> : συλλαβική γραφή
<i>spectrograph</i> : φασματογράφος	<i>symbol</i> : σύμβολο
<i>spectroscope</i> : φασματοσκόπιο	<i>symmetric</i> : συμμετρικός
<i>speech</i> : λόγος	<i>synchronic</i> : συγχρονικός
<i>spelling</i> : ορθογραφία	<i>syncope</i> : συγκοπή
<i>spirant</i> : τριβόμενος	<i>syncretism</i> : συγκρητισμός
<i>split</i> : διάσπαση	<i>synecdoche</i> : συνεκδοχή
<i>sporadic sound change</i> : σποραδικά πάθη φθόγγων	<i>syneresis</i> : συναίρεση
<i>standard</i> : βασικός, επίσημος	<i>synonyms</i> : συνώνυμα
<i>statement</i> : απόφανση, κρίση	<i>syntactic</i> : συντακτικός
<i>stem</i> : θέμα	<i>syntagmatic</i> : συνταγματικός
<i>stimulus</i> : ερέθισμα	<i>system</i> : σύστημα
<i>stop</i> : άφωνο	
<i>stratificational grammar</i> : στρωμα- τική γραμματική	
<i>stratum</i> : στρώμα	

T

table of truth: πίνακας αλήθειας
tagmeme: τάγμαμα

ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΓΓΛΙΚΩΝ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

tautology: ταυτολογία
taxonomic: ταξινομικός
taxonomy: ταξινομία
temporal: χρονικός
tense: χρόνος (γραμματικός)
textual: χειμενι(α)κός
theorem: θεώρημα
time: χρόνος (φυσικός)
tip: κορυφή της γλώσσας
tnesis: τμήση
tone language: τονική γλώσσα
trace theory: θεωρία του ίχνους
traditional grammar: παραδοσιακή γραμματική
transformation: μετασχηματισμός
transformational: μετασχηματιστικός
transition area: μεταβατική ζώνη
transitive: μεταβατικός
transitivity: μεταβατικότητα
tree-diagram: δέντρο-διάγραμμα
tree-pruning: κλάδεμα του δέντρου
trial: τριτικός (αριθμός)
trisyllabic: τρισυλλαβικός

U

unaspirated stop: μη δασύ άφωνο
unconditioned sound change: πάθη φθόγγων ανεξάρτητα
underlying structure: υποκείμενη δομή
understood: εννοούμενος
unit: μονάδα, στοιχείο
universal: καθολικός, γενικός
unlike-subject constraint: περιορισμός του ανόμοιου υποκειμένου
unmarked: μη χαρακτηρισμένος
unrounded: μη στρογγυλός
unstressed: άτονος
uvular: υπερωικός

V

valid argument: κατηγορικός συλλογισμός

variable: μεταβλητή
variant forms: εναλλασσόμενοι τύποι
variation: εναλλαγή, μεταβολή
vectors: διανύσματα
velar: υπερωικός
velarization: υπερωικότητα
velarized: υπερωικοποιημένος
velic closure: φραγμός υπερωικός
velum: υπερώα
verb: ρήμα
verb phrase: ρηματική φράση
verbal: ρηματικός
vernacular: ντόπια γλώσσα
Verner's law: νόμος του Verner
vibration: δόνηση
vocalic: φωνηεντικός
vocoid: φωνήεν
voice: φωνή
voiced: ηχηρός
voiceless: άηχος
vowel: φωνήεν
vowel harmony: φωνηεντική αρμονία

W

wave theory: κυματική θεωρία
weak: αδύνατος, ασθενής
whisper: ψίθυρος
whistle: σφύριγμα
wh-questions: ερωτήσεις μερικής αγνοίας
word: λέξη
word and paradigm: λέξη και παράδειγμα
word boundary: όριο της λέξης
word formation: σχηματισμός της λέξης
word order: θέση των λέξεων
writing system: σύστημα γραφής
written language: γραπτή γλώσσα

Y

yes-no questions: ερωτήσεις ολικής αγνοίας

Z

zero· μηδέν

zoosemiotics· ζωοσημειολογία

Επειδή είναι ενδεχόμενο να υπάρχουν καλλίτερες αποδόσεις στα ελληνικά μερικών τουλάχιστον από τους παραπάνω αναγραφόμενους όρους, που δεν έχουν ακόμη πλήρως καθιερωθεί, θα θεωρούσαμε τον εαυτό μας ευτυχή αν από τους φίλους αναγνώστες μας υποδεικνυόταν ο σωστότερος όρος.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

που τις προσφέραμε δωρεάν στους συνδρομητές μας:

1. *N. E. Gronlund, M. Debesse, G. Mialaret*, Η αξιολόγηση, μετ. Ειρ. Μαρίνη.
2. *K. N. Παπανικολάου*, Ανθρωπιστικές μελέτες II.
3. *K. N. Παπανικολάου*, Εισαγωγή στο έργο του Δημοσθένη.
4. *Φ. Κ. Βώρου*, Η διδασκαλία της Αρχαίας Γραμματείας.
5. *Φ. Κ. Βώρου*, Δοκίμια εισαγωγής στη νεότερη και σύγχρονη ιστορία.
6. Βιβλιογραφική ενημέρωση.
Αρ. Ν. Δουλαβέρα, Ειδολογική κατατάταξη των περιεχομένων της Νέας Παιδείας (1-28)
Γ. Μ. Γυγατιάδη, Επιλογή Βιβλιογραφίας για τα κείμενα Α.Ε.Γ., που διδάσκονται στο Γυμνάσιο.
7. Η διδασκαλία της Κοινωνιολογίας στη Μέση Εκπαίδευση.
8. *K. N. Παπανικολάου*, Εμείς και οι Αρχαίοι.

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΗΠΙΑ - ΕΠΙΝΑ

Είναι γνωστό ότι στην αρχαία ελληνική γλώσσα υπήρχαν δύο ειδών αυξήσεις στα ρήματα, η συλλαβική και η χρονική. Η συλλαβική αύξηση, που την έπαιρναν οι παραγόμενοι ή ιστορικοί χρόνοι των ρημάτων, των οποίων, το θέμα άρχιζε από σύμφωνο, ήταν ένα ε φιλούμενο και έμπαινε μπροστά από το θέμα, όπως πιστεύω-έπιστευον-έπιστευσα-έπεπιστεύειν. Χρονική αύξηση είχαν οι παραγόμενοι χρόνοι των ρημάτων, των οποίων το θέμα άρχιζε από φωνήεν. Κατά τη χρονική αύξηση είχαμε έκταση του αρκτικού βραχύ φωνήεντος του θέματος, όπως έλπιζω-ήλπιζον-ήλπιστα-ήλπίκειν. Μετά την κατάργηση της προσωδίας, της διάκρισης δηλ. μεταξύ μακρών και βραχέων, δεν είναι δυνατό να μιλάμε για χρονική αύξηση. Στην επίσημη τωρινή νεοελληνική μας γλώσσα διατηρήθηκε μόνο η συλλαβική αύξηση στον παρατατικό και τον αόριστο της οριστικής. Αξίζει να σημειωθεί ότι και η συλλαβική αύξηση δεν είναι υποχρεωτική, όταν δεν τονίζεται, ενώ όταν φέρει τόνο είναι υποχρεωτική, όπως γράφω-έγραφα-έγραψα, αλλά γράψαμε-γράψατε.

Ας αφήσουμε, όμως, το θέμα της συλλαβικής αύξησης και ας περιοριστούμε στο θέμα του σημειώματός μας, που είναι ο τύπος του αορίστου ήπια του ρήματος πίνω. Ο τύπος αυτός, ως συνήθως γράφεται, δίδει εσφαλμένα την εντύπωση ότι έχουμε προ οφθαλμών το γνωστό από την αρχαία ελληνική φαινόμενο της χρονικής αύξησης. Το ότι δεν πρόκειται για χρονική αύξηση γίνεται σαφές από τα ακόλουθα επιχειρήματα: 1. Αν εξαιρέσουμε κάποια νεοελληνικά ιδιώματα, δεν υπάρχουν στη δημοτική μακρά φωνήεντα. 2. Το ρήμα πίνω δεν αρχίζει από φωνήεν, αλλ' από σύμφωνο. Και τα ρήματα που αρχίζουν από σύμφωνο παίρνουν μόνο συλλαβική αύξηση. 3. Του ρήματος πίνω έχουμε τους τύπους ήπια και έπια στον αόριστο, αλλά στον παρατατικό έχουμε τον τύπο έπια και ποτέ *ήπια. Θα ήταν τουλάχιστο παράλογο να υιοθετήσουμε την υπόθεση ότι το απλό αυτό ρήμα δέχεται δύο ειδών αυξήσεις. 4. Και στην αρχαία ελληνική το ρήμα είναι πίνω και όχι *έπινω (πρβλ. θέλω και έθέλω). Άρα, δεν πρόκειται για επιβίωση παλιότερου τύπου. Η συνήθης γραφή του ήπια με η- μάλλον μας εξαπατά, γιατί στην πραγματικότητα πρόκειται για τροπή του [e] σε [i] κάτω από ορισμένους ad hoc όρους. Ίσως η τροπή αυτή δε διαφέρει ουσιαστικά από την εξασθένηση του [e] που παρατηρείται στα λεγόμενα βορειοδυτικά ιδιώματα. Η μόνη και βασική διαφορά είναι ότι στην περίπτωση μας το [e] αυτό φέρει τόνο. Και είναι γνωστή η αρχή ότι τονιζόμενα φωνήεντα δεν παθαίνουν μεταβολές. Ίσως εδώ πρέπει να ζητήσουμε τη βοήθεια της αναλογίας. Κατ' αναλογία άλλων τύπων, που έχουν χρήση συχνή και λέγονται με ένα αρχικό [i], όπως [ίρθα], [ίμυνα], λέγεται και [ίρπα] παρά το ορθό [έρπα].

ΣΥΝΤΟΜΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΕ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εννοούμε με τον όρο «δασκαλικές ερωτήσεις».

Υπάρχουν διάφορα είδη ερωτήσεων, όπως «αληθείς ερωτήσεις», «δασκαλικές ερωτή-

σεις», «ρητορικές ερωτήσεις» κ.ά. Όταν ο ομιλητής υποβάλλει ερώτηση στον ακροατή, υποθέτουμε ότι ο πρώτος αγνοεί την απάντηση και επιθυμεί να του τη δώσει ο ακροατής. Αυτοί είναι οι βασικοί όροι των αληθών ερωτήσεων. Στις «δασκαλικές ερωτήσεις» ο ομιλητής γνωρίζει πράγματι την απάντηση και επιθυμεί να ελέγξει αν την απάντηση αυτή τη γνωρίζει και ο μαθητής. Οι δασκαλικές ερωτήσεις προϋποθέτουν διδάσκοντα και διδασκόμενο και συνήθως υποβάλλονται σε περιβάλλον τάξεως. Ο διδάσκων ερωτά τους μαθητές και αυτοί με τις απαντήσεις τους βεβαιώνουν το δάσκαλό τους ότι είναι κάτοχοι των σχετικών γνώσεων.

2. Ποιο είναι το βασικό αντικείμενο μελέτης της σύγχρονης γλωσσολογικής θεωρίας;

Απάντηση: Έχουμε και άλλοτε πει ότι η γλωσσολογική θεωρία ενδιαφέρεται και ασχολείται κυρίως με τον ιδεώδη ομιλητή-ακροατή (:Ideal speaker/listener) σε μια πλήρως ομοιογενή γλωσσική κοινότητα, που γνωρίζει τέλεια τη γλώσσα του και είναι ανεπηρέαστος από άσχετους γραμματικά όρους, όπως είναι οι περιορισμοί της μνήμης, οι διαχύσεις και διασπάσεις της προσοχής, καθώς και από λάθη (τυχαία ή χαρακτηριστικά) κατά την εφαρμογή της γνώσης της γλώσσας του σε πραγματική χρήση του γλωσσικού συστήματος. Η περιγραφή, ανάλυση και ερμηνεία του αφηρημένου γλωσσικού συστήματος (:Competence, langue) αποτελεί την πρώτη και βασική μέριμνα της γλωσσολογικής θεωρίας.

3. Σ' ένα συνεχές κείμενο ή σ' ένα συνεχή λόγο, στον οποίο υπάρχουν και προτάσεις δίσημες ή διφορούμενες, επιλέγεται από τον αναγνώστη ή τον ακροατή πάντα η σωστή σημασία των διφορούμενων αυτών προτάσεων στο γλωσσικό τους περιβάλλον;

Απάντηση: Ας λάβουμε τις ακόλουθες προτάσεις:

1. Ο φύλακας είδε τον τουρίστα με τα κιάλια.
2. Ο Γιώργος αγαπά τη Μαρία περισσότερο από μένα.

Οι προτάσεις αυτές, απομονωμένες και ξεκομμένες από το λοιπό κείμενό τους, μπορεί να ερμηνευτούν από τον αναγνώστη ή τον ακροατή κατά δύο διαφορετικούς τρόπους. Έτσι, οι σημασίες της (1) είναι οι εξής:

- 1α. Ο φύλακας χρησιμοποιώντας ο ίδιος κιάλια είδε τον τουρίστα.
- 1β. Ο φύλακας είδε τον τουρίστα, ο οποίος (τουρίστας) είχε κιάλια.

Άλλες δύο τουλάχιστο σημασίες έχει και η πρόταση (2):

- 2α. Ο Γιώργος αγαπά τη Μαρία περισσότερο απ' όσο την αγαπώ εγώ.
- 2β. Ο Γιώργος αγαπά τη Μαρία περισσότερο απ' όσο αγαπά εμένα.

Οι προτάσεις λοιπόν αυτές, ξεκομμένες από το άλλο κείμενο, είναι δυνατό να ερμηνευτούν από τον αναγνώστη ή τον ακροατή είτε κατά τον πρώτο είτε κατά το δεύτερο τρόπο. Υπάρχουν, βέβαια, περιπτώσεις, κατά τις οποίες ο *ιθαγενής ομιλητής* (:Native speaker) είναι τελείως ανυποψίαστος ότι προτάσεις, όπως η (1) και η (2), έχουν περισσότερες από μία ερμηνείες. Δεν έχει, όμως, καμιά δυσκολία να δεχτεί και την άλλη ερμηνεία των προτάσεων, αν κάποιος του την πει. Μέσα σ' ένα συνεχές κείμενο ή σ' ένα συνεχή λόγο η κατάσταση είναι κάπως διαφορετική. Στην περίπτωση αυτή οι αυτές ως άνω προτάσεις λαμβάνονται κατά κανόνα μόνο με τη μια τους σημασία, γιατί το ίδιο το κείμενο υποδεικνύει και υποδηλώνει την αληθή σημασία των προτάσεων.

4. Επηρεάζονται σημασιολογικά οι προτάσεις από το γλωσσικό τους περιβάλλον;

Απάντηση: Συνήθως εξετάζουμε, αναλύουμε και ερμηνεύουμε τις προτάσεις ανεξάρτητα από το λοιπό κείμενο, στο οποίο βρίσκονται. Οι προτάσεις, όμως, βρίσκονται κατά κανόνα σ' ένα ευρύτερο κείμενο και το γλωσσικό αυτό περιβάλλον εξασκεί κάποια επιρροή και επίδραση στη σημασία και στη δομή ακόμη των προτάσεων. Η ίδια πρότα-

ση, σε διαφορετικό περιβάλλον μπορεί να έχει ποικίλες σημασιολογικές αποχρώσεις και λειτουργίες. Η πρόταση, παραδείγματος χάρη, *Θ' αφήσω την περιουσία μου στην κοινότητα* μπορεί, ανάλογα με το περιβάλλον, ν' αποτελεί υπόσχεση ή απειλή ή προειδοποίηση. Δεν υπάρχει κανένα μορφολογικό ή εξωτερικό στοιχείο στην πρόταση αυτή που να θεωρείται υπεύθυνο γι' αυτή ή για κείνη τη σημασία. Υπεύθυνο για τις διάφορες αυτές σημασίες είναι το γλωσσικό περιβάλλον ή οι ποικίλες συνθήκες, κάτω από τις οποίες διατυπώνεται η αποφαντική αυτή πρόταση.

ΑΠΑΝΤΩ Σ' ΟΣΟΥΣ ΜΕ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΝ

Έχουν τελευταία φτάσει στ' αυτιά μου κάποιες γενικές «κατηγορίες» εναντίον μου, προερχόμενες από φιλολογικούς και άλλους κύκλους ή από μεμονωμένα άτομα, υπό μορφή δήθεν παραπόνων. Οι αιτιάσεις που μου αποδίδονται είναι ότι καταγίνομαι και ασχολούμαι σχεδόν αποκλειστικά με τις σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες και ιδιαίτερα με τη γενετική ή μετασχηματιστική γραμματική και αδιαφορώ για την παραδοσιακή γραμματική. Αν και δεν τολμούν επίσημα και γραπτά να εκφράσουν τις απόψεις τους αυτές, γιατί ασφαλώς δισιθάνονται το άτοπο της «κατηγορίας» ή του παραπόνου, όμως αφήνουν με την όλη τους στάση και τους γενικότερους χαρακτηρισμούς τους προς το άτομό μου να πλανάται μια τέτοια φήμη. Και ενώ η φήμη αυτή έπρεπε, σύμφωνα με την επιστημονική δεοντολογία και τα διεθνώς κρατούντα, να είναι τιμητική για μένα, έχουν καταφέρει ακριβώς το αντίθετο. Αισθάνομαι λοιπόν την ανάγκη, έστω μέσα στα πλαίσια ενός σημειώματος, ν' αποκρούσω την παράδοση αυτή «κατηγορία» και να βάλω τα πράγματα στη σωστή τους βάση.

Καμιά σύγχρονη γλωσσολογική θεωρία δεν περιφρόνησε ποτέ και δεν περιφρονεί την παραδοσιακή γραμματική, γιατί η τελευταία αποτελεί τη βάση και το ξεκίνημα όλων των επιστημονικών γλωσσολογικών θεωριών. Έχουμε και άλλοτε τονίσει ότι οι γραμματικές σπουδές στην Ευρώπη και στις άλλες ηπείρους μέχρι τις αρχές του εικοστού αιώνα χαρακτηρίζονταν από μια βασική αδυναμία: Δεν ανέπτυξαν και δε στηρίχτηκαν σε μια γενική γλωσσολογική θεωρία, που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή και ανάλυση όλων των γλωσσών του κόσμου. Η λεγόμενη παραδοσιακή γραμματική αναπτύχθηκε και μελετήθηκε με βάση την ελληνική και λατινική γλώσσα, και εφαρμόστηκε, με ελαφρές τροποποιήσεις, για την περιγραφή των γνωστών ευρωπαϊκών κυρίως γλωσσών. Υπάρχουν, όμως, γλώσσες, που η δομή τους διαφέρει κατά πολύ από τη δομή της ελληνικής και της λατινικής. Από την εξέταση και μελέτη των διάφορων ανά τον κόσμο γλωσσών, διαπιστώθηκε ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ αυτών και των γνωστών ινδοευρωπαϊκών γλωσσών και έγινε πλέον συνείδηση ότι οι τρόποι γλωσσολογικής ανάλυσης, που είχαν αναπτυχθεί για τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, ήταν ανεπαρκείς και ακατάλληλοι για τις νέες, μη ινδοευρωπαϊκές, γλώσσες. Αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να δημιουργηθεί μια επιστημονική γλωσσολογική θεωρία αρκετά εύκαμπτη και γενική, ώστε να μπορεί να εφαρμοστεί για κάθε ανθρώπινη γλώσσα. Και οι σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες και ιδιαίτερα η πιο σύγχρονη, η γενετική ή μετασχηματιστική γραμματική, αυτή την ανάγκη έρχονται να καλύψουν.

Οφείλουμε να τονίσουμε εδώ ότι η πρόδος, που έχει επιτελέσει η επιστήμη της γλωσσολογίας κατά την τελευταία εικοσιπενταετία, είναι θεαματική και αλματώδης. Δεν περιορίζεται πλέον η επιστήμη αυτή στη συλλογή και ταξινόμηση του παντοειδούς γλωσσικού υλικού, αλλά προχωρεί και στην επιστημονική ανάλυση και ερμηνεία του.

Είναι γνωστό σήμερα πως η επιστημονική ερμηνεία των ποικίλων γραμματικών φαινομένων προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιας επιστημονικής γλωσσολογικής θεωρίας. Μια τέτοια λοιπόν γλωσσολογική θεωρία είναι και η γενετική γραμματική, που εφαρμόζεται τον τελευταίο καιρό με θετικά αποτελέσματα στην Αμερική και σε πολλές προηγμένες χώρες του κόσμου. Συνεπώς, ο σύγχρονος ερευνητής της γλώσσας μας οφείλει, χωρίς ν' αγνοεί τις αρχές και τα πορίσματα της παραδοσιακής γραμματικής, να είναι τουλάχιστο ενημερωμένος στις σύγχρονες επιστημονικές γλωσσολογικές θεωρίες, γιατί μόνο τότε μπορεί να ατενίσει τα γλωσσικά φαινόμενα στη σωστή τους βάση, στη γενικότητά τους, και να τους δώσει ορθή και επιστημονική ερμηνεία.

Απ' αυτά που αναφέρθηκαν πιο πάνω δόθηκε η πρώτη εξήγηση γιατί δεν αποτελεί περιφρόνηση προς την παραδοσιακή γραμματική η εξέταση των γλωσσικών φαινομένων με επιστημονικό πλέον τρόπο. Όπως δεν μπορεί να θεωρηθεί περιφρόνηση προς τους ήρωες της ελληνικής επανάστασης η σημερινή μας ενδυμασία, που δεν είναι η αυτή με εκείνη των αγωνιστών του εικοσιένα, έτσι και η επιστημονική σπουδή της γλώσσας δεν είναι δυνατό να εκληφθεί ως περιφρόνηση προς την παραδοσιακή γραμματική.

Το γεγονός ότι στις περισσότερες φιλοσοφικές σχολές της χώρας μας καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια να διδαχθούν οι σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες, το ότι από τους ειδικούς γλωσσολόγους αναγνωρίζεται πως πράγματι υπάρχει επιστημονική διαφορά μεταξύ των παραδοσιακών γλωσσικών μελετών και των μελετών με βάση τις σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες, το ότι και σ' αυτά ακόμη τα σχολικά εγχειρίδια για τη νεοελληνική γλώσσα έχουν εισαχθεί αρκετοί σύγχρονοι γλωσσολογικοί όροι και έννοιες, όλα αυτά δείχνουν τη σημασία και τη σπουδαιότητα που αποδίδουν οι ειδικοί στις σύγχρονες γλωσσολογικές σπουδές και μελέτες.

Αναγνωρίζουμε, βέβαια, ότι οι καλλίτεροι φιλόλογοι αντιμετωπίζουν δυσκολίες να κατανοήσουν πλήρως τις σύγχρονες γλωσσικές μελέτες, γιατί χρειάζεται να γνωρίζουν βασικά πράγματα από τα μαθηματικά και τη μαθηματική λογική. Αυτό, όμως, δεν τους νομιμοποιεί να περιφρονούν την πρόοδο και την εξέλιξη που έχει σημειωθεί τελευταία στον τομέα της γλωσσολογίας.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να πούμε πως αν κάποιος πρέπει να αισθάνεται μειονεκτικά, δεν είναι αυτός που έχει μελετήσει εξαντλητικά τόσο την παραδοσιακή γραμματική όσο και τις σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες, αλλ' αυτός που όντας άμοιρος των τελευταίων γλωσσολογικών εξελίξεων κρύβεται πίσω από τη λέξη παράδοση και αδιαφορεί για την εξέλιξη και πρόοδο της επιστήμης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΡ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ
Ph.D. στη Γλωσσολογία του Παν/μίου
της πολιτείας INDIANA των Η.Π.Α.

ΣΧΟΛΙΑ

ΟΙ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥΣ

Όλοι μας παρακολουθούμε τα φαινόμενα που εκδηλώνονται σήμερα, ιδιαίτερα στη χρήση των λέξεων και της σημασίας τους. Είμαστε μάρτυρες μιας περιέργης οπισθοδρόμησης σε περιπτώσεις που η νεοελληνική γλώσσα κατακρίνωσε τη χρησιμοποίηση τύπων από όλο το φάσμα της γλωσσικής μας ιστορίας, με εννοιολογικές διακρίσεις φανερές και χρήσιμες. Από την άλλη μεριά διατήρησε τύπους δυσπροσάρμοστους ως προς το τυπικό τους και ή τους διαμόρφωσε ή μας δίνει άλλους τρόπους εκφραστικούς των ίδιων πραγμάτων.

Ας πάρουμε ένα παράδειγμα πολύ γνωστό σήμερα: τη λέξη *κάλεσμα* και την αντίστοιχη παλαιότερη *πρόσκληση*. Η λέξη *κάλεσμα* λοιπόν έχει «εν εαυτή» κάτι το οικείο, το θερμό, το χαρούμενο, ενώ η *πρόσκληση* χρησιμοποιείται για επίσημες περιστάσεις, θέλει να δώσει έναν τόνο ιδιαίτερο που η σημασία του ανταποκρίνεται προς κάτι εξαιρετικό που δε συμβαίνει κάθε μέρα, όπως λ.χ. η *πρόσκληση* στο γάμο ή σε ένα γεύμα κτλ. Για ποιο λόγο τότε οι μεν επιμένουν στο *κάλεσμα*; Δεν καταλαβαίνουν ότι έτσι αχρηστεύουν μια λέξη που δεν εμφανίστηκε τώρα, αλλά έχει μακρά ιστορία; Δεν υποψιάζονται ότι έτσι φτωχαίνουν τη γλώσσα μας;

Ας δούμε τώρα και το δεύτερο παράδειγμα: ας πάρουμε από το σωρό έναν άλλο τύπο, τον *έκφρασαν*. Ο γνωστός αρχαιολόγος τύπος είναι *εξέφρασαν*. Ένας άλλος τρόπος να τον αποφύγομε είναι να χρησιμοποιήσομε περίφραση. Ένας τρίτος δρόμος είναι να χρησιμοποιήσομε ένα συνώνυμό του: είπαν, διατύπωσαν την άποψη, διαδήλωσαν κτλ. ανάλογα με το τι θέλουν να πουν. Δεν κουράζονται όμως, μολονότι το ρήμα *εκφράζω* είναι κοινότατο και δεν μπορούν να το αγνοήσουν, να χρησιμοποιούν αυτό το ακατανόμαστο εύρημα.

Έτσι λοιπόν η άγνοια, η αμέλεια, η βιασύνη ή δεν ξέρω τι άλλο οδηγούν τη γραφίδα τους σ' αυτούς τους θλιβερούς τύπους που δείχνουν την ολοφάνερη ασχετοσύνη τους και την έλλειψη γλωσσικής κατάρτισης ή επιτέλους κάποιας προσπάθειας. Γιατί οφείλουν να συνειδητοποιήσουν όλοι ότι το γλωσσικό μας ζήτημα τώρα λειτουργεί πραγματικά κι όχι παλιότερα με την αντίθεσή του προς την καθαρεύουσα κι ότι είναι ευθύνη δική μας η έξοδος από το λαβύρινθο όπου μπήκαμε από το 18ο αι. Τώρα δηλ. πρέπει σιγά-σιγά και προσεχτικά να φτάσομε μέχρι τη λύση που θα είναι αποδεκτή τουλάχιστο από τους πιο πολλούς.

K. Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΕΛΞΑΤΕ - ΩΘΗΣΑΤΕ

Στο γλωσσολογικό σημείωμα «ΕΛΞΑΤΕ-ΩΘΗΣΑΤΕ Ή ΤΡΑΒΗΞ(Ε)ΤΕ-ΣΠΡΩΞ(Ε)ΤΕ» (ΓΛΩΣΣΑ, τ. 12, σελ. 46) προτείνεται η αντικατάσταση των δύο πρώτων τύπων από τους δύο επομένους με βάση τα εξής δεδομένα: (1) το πάθημα ενός επαρχιώτη που δεν μπόρεσε να μπει σε μια υπηρεσία, γιατί «τραβούσε» αντί να «σπρώχνει» την εξώπορτά της που έγραφε «ΩΘΗΣΑΤΕ» και (2) μια έρευνα που έκανε ο συντάκτης του άρθρου σε κατοίκους της επαρχίας Καλαβρύτων, σχετικά με το πόσο είναι γνωστό το περιεχόμενο των τύπων «ΕΛΞΑΤΕ», «ΩΘΗΣΑΤΕ».

Ως προς αυτό έχω να παρατηρήσω ότι το πάθημα του επαρχιώτη του άρθρου πρέπει να εξεταστεί από την οπτική της Ψυχολογίας και όχι της Γλωσσολογίας, γιατί το αίτιο που το προκάλεσε δεν ήταν η άγνοια της σημασίας του τύπου «ΩΘΗΣΑΤΕ», αλλά η περιττή

τοποθέτησή του στο εξωτερικό μιας πόρτας που άνοιγε σαν όλες τις άλλες. Μόνον οι εξώπορτες που εξαιρούνται και ανοίγουν προς το εξωτερικό μέρος του κτιρίου γράφουν «ΕΛΞΑΤΕ» στο εξωτερικό τους και «ΩΘΗΣΑΤΕ» στο εσωτερικό τους, όχι βέβαια ως οδηγίες χρήσεως, για να μη μένει ο επισκέπτης απ' έξω, αλλά για να μπορεί να τις ανοίγει με την πρώτη προσπάθεια και έτσι να αποφεύγεται ο συνωστισμός σε ώρες αιχμής ή σε ώρες κινδύνου. Αυτό συμβαίνει σε εξώπορτες υπηρεσιών και άλλων κοινόχρηστων χώρων, θεάτρων, εκπαιδευτηρίων κ.λπ., και μάλιστα προβλέπεται από σχετικές διατάξεις για λόγους ασφαλείας. Οι κοινές εξώπορτες, των πολυκατοικιών κ.λπ. είθισται να μη γράφουν τίποτα κι αυτό συμβαίνει κατ' οικονομίαν. Ώστε αυτό που προκάλεσε το πάθημα του επαρχιώτη δεν ήταν παρά ένας άτυχος, αλλά όχι εντελώς αδικαιολόγητος συνειρμός. Αν, παρ' όλα αυτά, εξακολουθούμε να πιστεύουμε ότι, για να αποφύγει να μείνει τελικά κανείς έξω από μία πόρτα που γράφει «ΩΘΗΣΑΤΕ», πρέπει να γνωρίζει οπωσδήποτε τη σημασία της λέξης, φοβάμαι πως θα πρέπει να καταφύγουμε σε μεταφυσικούς χώρους, για να εξηγήσουμε πως οι αναλφάβητοι και οι ξενόγλωσσοι ανοίγουν τις πόρτες αυτές και δεν παθαίνουν τα ίδια.

Αλλά κι αν ακόμα το αίτιο ήταν γλωσσικό, η έρευνα θα έπρεπε να είχε γίνει στο χώρο στον οποίο συνέβη το πάθημα του συμπαθούς επαρχιώτη ή σε κάποιον σχετικό, και όχι στην ύπαιθρο της επαρχίας Καλαβρύτων. Έπρεπε να είχε γίνει στην πράξη και όχι στη θεωρία. Έτσι θα ελεγχόταν η συμπεριφορά των ανθρώπων σχετικά και όχι οι θεωρητικές γνώσεις τους. Άλλωστε το ίδιο το σημείωμα αυτοαναιρείται, με τη δήλωση ότι το αποτέλεσμα της έρευνας που έγινε, κατέδειξε ότι οι τύποι «ΕΛΞΑΤΕ», «ΩΘΗΣΑΤΕ», είναι γνωστοί σε όσους επισκέπτονται συχνά τις πόλεις και έχουν κοινωνικές επαφές, άρα, δηλαδή, σ' αυτούς που κατά κανόνα υπάρχει πιθανότητα να τους συναντήσουν.

Ας μείνουν λοιπόν τα πράγματα, όπως έχουν, μέχρι να προκύψουν υπαρκτοί λόγοι για την αλλαγή τους. Στο μεταξύ, αν πράγματι αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η εξυπηρέτηση του κοινού, μπορούμε να φροντίζουμε, ώστε οι τύποι «ΕΛΞΑΤΕ», «ΩΘΗΣΑΤΕ», να βρίσκονται γραμμένοι στην κατάλληλη θέση.

ΑΝΔΡΕΑΣ Χ. ΜΩΡΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Ellis, A. W. (1985). Reading, Writing and Dyslexia: a Cognitive Analysis. London: Lawrence Erlbaum Associates, σελ. 147.

Η δυσλεξία, η διαταραχή που κάνει παιδιά με υψηλές διανοητικές ικανότητες ν' αντιμετωπίζουν πολλά μαθησιακά προβλήματα στο σχολείο, αποτελεί στις δυο τελευταίες δεκαετίες αντικείμενο συστηματικής μελέτης σ' όλο τον κόσμο. Στις αγγλόφωνες ιδιαίτερα χώρες, στις οποίες το ποσοστό των δυσλεξικών παιδιών είναι αρκετά υψηλό, γίνονται πολλές έρευνες, εφαρμόζονται αρκετά επιτυχημένα προγράμματα κι εκδίδονται σημαντικά βιβλία. Ένα τέτοιο, που το θεωρώ πολύ σημαντικό στο είδος του, είναι και το βιβλίο του Ellis, A. W. *Reading, writing and Dyslexia*. Πρόκειται για ένα βιβλίο που δείχνει τους τρόπους με τους οποίους ένας ερευνητής της Γνωστικής Ψυχολογίας μελετάει το πρόβλημα της ανάγνωσης και της γραφής.

Μια από τις σημαντικότερες αρετές του βιβλίου είναι η σαφήνεια και η απλότητα με την οποία είναι γραμμένο, χωρίς παράλληλα να χάνει τίποτε από την επιστημονικότητά του. Τόσο οι αρχάριοι σπουδαστές της ψυχολογίας όσο και οι προχωρημένοι ερευνητές βρίσκουν σίγουρα αρκετό και ενδιαφέρον υλικό διαβάζοντας το βιβλίο. Επιπλέον φαίνεται ότι ο συγγραφέας έχει μελετήσει ο ίδιος ως ερευνητής τα προβλήματα της δυσλεξίας. Το υλικό του δεν είναι από δεύτερο χέρι, μόνο βιβλιογραφικό.

Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε οχτώ κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφ. ο σ. αναφέρεται στην ιστορία και τα συστήματα γραφής, την εξέλιξη της αγγλικής ορθογραφίας και τη σχέση φωνητικής-παραδοσιακής ορθογραφίας. Στο κεφ. 2 παρουσιάζονται κριτικά οι θεωρίες, που αναφέρονται στην ακουστική και οπτική αναγνώριση των λέξεων. Στο κεφ. 3, με βάση την παρατήρηση ότι υπάρχουν δυο συστήματα αναγνώρισης μιας λέξης, το οπτικό και ακουστικό, παρουσιάζεται ένα μοντέλο, όπου γίνεται προσπάθεια να ερμηνευθεί ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο αναγνωρίζει, κατανοεί και διαβάζει μια λέξη. Στο κεφ. 4, από τα πιο σημαντικά του βιβλίου, γίνεται λόγος για τα επτά είδη της επίκτητης δυσλεξίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε τέσσερα: την οπτική, φωνολογική, επιφανειακή και βαθιά δυσλεξία. Στο κεφ. 5 ο σ. συγκεντρώνει την προσοχή του στα προβλήματα που ανακύπτουν, όταν διαβάζουμε μια λέξη όχι μεμονομένη, αλλά μέσα σε μια φράση. Στα κεφ. 6 και 7 αναφέρεται στα στάδια που περνάει ένα παιδί, όταν μαθαίνει να διαβάζει και να γράφει, στη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην ανάγνωση και γραφή, καθώς και στην επίδραση που έχει η μέθοδος διδασκαλίας στην απόκτηση της ικανότητας της ανάγνωσης και της ορθογραφημένης γραφής. Το τελευταίο κεφ. είναι αφιερωμένο στην εξελικτική δυσλεξία και δυσγραφία. Γίνεται μια ουσιαστική συζήτηση στα τέσσερα είδη, όπως τα διακρίνει ο σ., της εξελικτικής δυσλεξίας (βαθιά, επιφανειακή, φωνολογική, γράμμα με γράμμα ανάγνωση). Τέλος αναφέρεται στις μεθόδους διδασκαλίας των δυσλεξικών παιδιών.

Τελειώνοντας την παρουσίαση, νομίζω πως θά 'ταν περιττό ν' αναφέρω το πόσο απαραίτητο είναι το βιβλίο σ' όσους ασχολούνται με τη δυσλεξία.

I. N. ΜΠΑΣΑΗΣ

ΠΟΥ ΠΟΥΛΙΟΥΝΤΑΙ ή ΠΑΡΑΓΓΕΛΝΟΝΤΑΙ ΠΑΛΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΤΕΥΧΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΓΡΗΓΟΡΗ

ΑΓΡΙΝΙΟ

Μοσχινός Γιανγκ.: Πλατ. Δημοκρατίας
ΑΘΗΝΑ

Γρηγόρη Κ.: Σόλωνος 71
ΑΠΪΟ

Κονέσης Παν.: Βάλφουρ 3

Κοντόπουλος Ανδρ.: Αράτου 4

ΛΑΜΙΑ

Δανηλίδου Εριφύλη: Παλαιολόγου 8

Δεληγιάννης Γ.: Β. Γεωργίου 360

Δεληγιάννης Μ.: Βενιζέλου 33

ΑΜΑΛΙΑΔΑ

Κορδονούρης Π. και Σία: Φιλελλήνων 8

Τζέφριος Κ.: Φιλελλήνων 3

ΑΝΔΡΟΣ

Πολέμης Αντων.

ΑΡΙΪΣ

Δαραβέλια Π.: Αγγελή Μπόμου 5

Παναγιωτόπουλος Γ. Δαναού 12

ΑΡΤΑ

Τόγια Ελένη: Αγ. Κωνσταντίνου 16

ΒΕΡΡΟΙΑ

Αλιχανίδης - Καμπουρίδου: Καρακωστή 15

Χριστοδουλάκης Ι.: Μητροπόλεως 7

ΒΟΛΟΣ

Αγιώτης Αθαν.: Δημητριάδος 102

Παππάς Νικ. και Σία ΟΕ: Ερμού 83

Πετρούτσος Δημ.: Δημητριάδος 110

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ

Καρακασόγλου Αναστασ.: Βενιζέλου 102

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Μυλωνά Αφαι Ο.Ε.: Ρώμα 79

ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Μουδατσάκη Μ.: Έβανος 47

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Κοτζιά Μάγδα Τσιμισκή 78

Κωνσταντινίδης Κ.: Εργατία 125

Μπαρμουνάκη Κ.: Αριστοτέλους 4

Παρναράς Π.: Καστριτσίου 12

Ραγιάς Π.: Τσιμισκή 41

ΘΗΒΑ

Κατσέλη Μαρ.: Δίρκης 19

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Κωνής Νικ. και Υιός, Αλέξ. Διάκου 12

Λάζου Αφαι Ο.Ε. Βλαχλείδη 6

Πετρίδης Ηλ. 28ης Οκτωβρίου 19

Ράπτης Αλεξ. 28ης Οκτωβρίου 25

ΚΑΒΑΛΑ

Κελαϊδότης Δημ.: Ερ. Σταυρού 1

Σιαμαντάς Αλεξ.: Ομονοίας 133

ΚΑΛΑΜΑΤΑ

Δημητριάδης Δ. Αριστοδήμου 86

Γεωργιάδης και Σία: Δεληγιάννη 7

ΚΑΡΔΙΤΣΑ

Ζάχος Π. και Δ. Τερίτη 8

Κουρκάκης Βάσιος Καραϊσκάκη 45

ΚΑΤΕΡΙΝΗ

Κουσιτσόπουλου Άννα: Αγ. Λαύρας 18

ΚΟΖΑΝΗ

Κατσογιάννη Περιστέρα: Πέλλης 9

Τσαρτσιώνης Νικ.: Διαδ. Κωνσταντίνου 6Α

ΚΟΜΟΤΙΝΗ

Αργυροπούλου Αφρ. Ηροδότου 43

Μπεϊσόγλου Γεωργίου: Θησείας 1

ΚΟΡΙΝΘΟΣ

Σταυροπούλου Αικ. Κύπρου 18

ΛΑΜΙΑ

Σταμούλης Θεοδ.: Αθ. Διάκου 4

Πανδρούλας Ερ.: Κολοκοτρώνη 30

ΛΑΡΙΣΑ

Γιαννακόπουλος Φώτιος: Κούμα 19

Μπαλογιάννης-Τσιανίκας: Παπακυριαζή 37

ΛΕΙΒΑΔΙΑ

Αθανασόπουλος Χ. και Σία: Μπουφίδου 25

ΛΕΩΝΙΔΙΟ

Κυρίος Θεόδωρος

ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙ

Δρακόπουλος Ν. και Σία Χαρ. Τρικούτη 1

ΜΥΤΙΑΗΝΗ

Νικολάου Δημ.: Ερασού 2.

Σφετούδης Στέργιος: Ερμού 51

ΝΑΞΟΣ

Μελισσινός Νικολ.

ΝΕΑ ΛΙΟΣΙΑ

Μπόλικης Δ. - Χελιουδάκης Α.: Φιλοκτήτου 69

ΞΑΝΘΗ

Στοιδής Απόστολ.: Κωνσταντίνου 7

ΠΑΤΡΑ

Γασπαράτος Παναγ.: Κανακάρη 9

Μεθενίτης Α. και Σία Ο.Ε.: Κανακάρη 178

Πανόπουλοι Αφαι: Κολοκοτρώνη 24

Παπαχρήστου Ειρ.: Αγ. Νικολάου 32

ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Τσιμαντάκης Αντ.: Αγ. Κωνσταντίνου 11

ΠΡΕΒΕΖΑ

Νίκα Μάγδα: 21ης Οκτωβρίου 85

ΠΤΟΛΕΜΑΪΔΑ

Αντωνίου Δ.: Βασ. Σοφίας 22

Καλομενίδου Δόμνα: 25ης Μαρτίου 11

ΠΥΡΓΟΣ

Αντωνιάδης Π.: Ερμού 12

ΡΕΘΥΜΝΟ

Καρυστιανός Αντ.: Πρεβελάκη 7

ΣΕΡΒΙΑ

Ζαρογιάννη Καλλιόπη: Εθνομαρτύρων 2

ΣΠΑΡΤΗ

Σαμπατάκος Ευαγ.: Κ. Παλαιολόγου 16

ΤΡΙΚΑΛΑ

Κοτρώνης Κώστας: Ασκληπιού 38

Τσιουπλάκος Δημητρ.Α Ασκληπιού 49

ΤΡΙΠΟΛΙΣ

Ζαχαρόπουλου Ι. Ο.Ε.: Γεωργίου Α' 2

Χρονόπουλος Σωτήριος: Βύρωνος και Φιλελλήνων

ΤΥΡΝΑΒΟΣ

Ψύρας Τάσος: Καραολή-Δημητρίου 30

ΧΑΛΚΙΔΑ

Καραγκιούσης Κ.: Αβάντων 36

ΧΑΝΙΑ

Κουρμούλης Γ. - Δ. και Ε. Κατάκης: Κυδωνίας 64

ΧΙΟΣ

Χαβιάρας Κ.: Φιλ. Αργέντη 7

ΚΥΠΡΟΣ

ΛΑΡΝΑΚΑ: Τοφαρίδης Κ. και Σία: Ζην. Κιτίεως 14

ΛΕΜΕΣΟΣ: Ιωαννίδης Α' και Σία: Αθηνών 22-24

ΛΕΥΚΩΣΙΑ: Κοχλίας: Αγ. Ελένης 8

Η ΓΛΩΣΣΑ έχει ως στόχο της την ευρύτερη, αλλά πιο πολύ τη
σχολική γλωσσική παιδεία.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

- Συγχρονία-διαχρονία
- Φωνητική-φωνολογία-μορφολογία-σύνταξη-σημασιολογία.
- Κοινωνιογλωσσολογία. Διαφοροποίηση γλωσσικών επιπέδων σύμφωνα με την κοινωνική διαστρωμάτωση.
- Οριζόντια γλωσσική διαφοροποίηση. Κοινή και διάλεκτοι της νέας ελληνικής.
- Γλωσσικός κώδικας, νόρμα, χρήση. Λειτουργία. Δομή.
- Νεότερες απόψεις για την περιγραφή και ανάλυση της γλώσσας. Διδακτική αξιοποίηση και εφαρμογή τους στη σχολική πράξη.
- Διδασκαλία της γλώσσας (έρευνα και μεθοδολογία) σε όλες τις σχολικές βαθμίδες: προσχολική αγωγή, δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο, μεταλυκειακή εκπαίδευση κλπ.

Και η ΓΛΩΣΣΑ βασίζεται κυρίως στην υποστήριξη των εκπαιδευτικών

Το επόμενο τεύχος θα κυκλοφορήσει τον Οκτώβριο

Φωτοσύνθεση: «Πορεία» Μαυρομιχάλη 57 τηλ. 3631622

685.87.14

Κεντρική διάθεση:
Βιβλιοπωλείο Γρηγόρη
Σόλωνος 71
τηλ. 3629684

δρχ. 250